Várnai Ferenc

Nem hallgathatok tovább

Egy újságíró vallomása

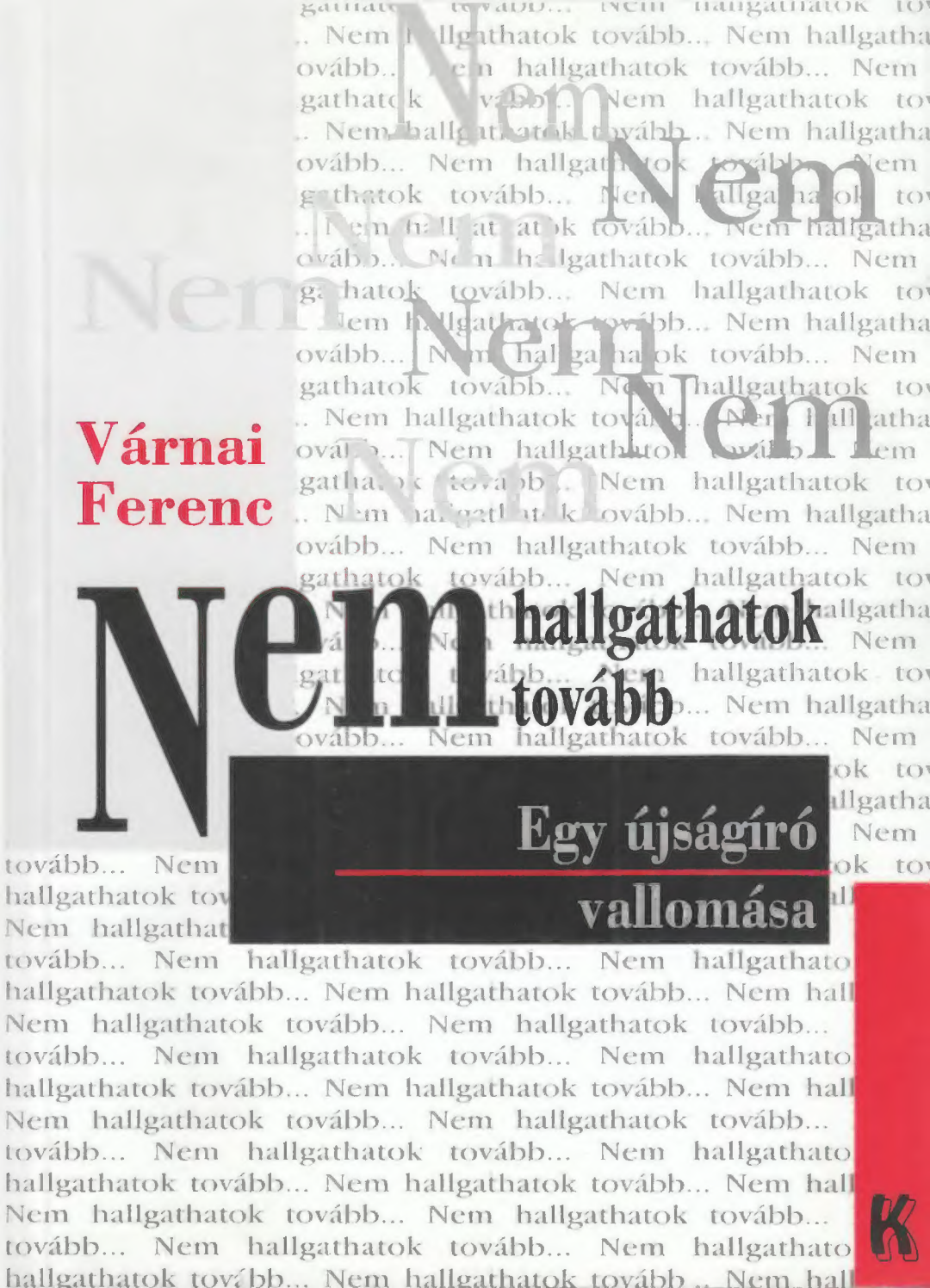

Nem hallgathatok tovább..

Várnai Ferenc

Nem hallgathatok tovább...

Egy újságíró vallomása

Kontúr, 2002

© Várnai ferenc, 2002

ISBN 963 00 9440 1

Kontúr Kiadásszervező Bt.
Felelős vezető: Sipos Attila
Szerkesztette: Dimák Márta
Szedés: Copier Bt.
Fedélterv és tipográfia: Sipos Attila
Nyomta: Korrekt Nyomda
Felelős vezető: Barkó Imre

TARTALOM

ELŐSZÓ ... 9

BEVEZETŐ ... 13
I. INASÉVEK ... 15
Csak a bajusz hiányzik ... 15
Tűzkeresztség ... 16
Felkészülés a lebukásra ... 17
Megszállás ... 19
Illegalitásban ... 20
Az akciógárda ... 22
Tanúbizonyság ... 26
II. FELSZABADULTUNK ... 28
„Dumálni itt vagyok én" ... 28
A legfiatalabb partizán ... 29
„Isten, Isten, Isten..." ... 31
Legjobb ki sem nyitni a fiókot ... 32
„Legyen a maguk kis Rajk-ügye" ... 34
III. A PÁRTKÖZPONTBAN – ELŐSZÖR FELNŐTTKÉNT ... 37
Rákosi szobája alatt ... 37
Kádár letartóztatása ... 38
Megrendül a bizalom ... 39
IV. 1956. OKTÓBER ... 42
A Bem tértől a Parlamentig ... 42
Gerő és Nagy Imre ... 43
Kivégezni visznek ... 44
A szabadítóm ... 45
V. A KISZ ELŐKÉSZÍTÉSE ... 48
Az ifjúsági titkárságon ... 48
Irány a KISZ ... 52
Ismét úttörők ... 56
Új fejezet kezdődött ... 57
VI. MEGTÖRT A JÉG ... 61
Alakulnak a szervezetek ... 61
Az „együtt" jelszava ... 62
A nemzetközi elismertetésért ... 64

A romantika célja ... 69
A rétegmunkáról ... 70
Külföldön kiküldetésben ... 75
Szembe kell nézni ... 77
VII. KÜLPOLITIKAI SZERKESZTŐKÉNT ... **80**
Zoli ... 80
Tizenharmadikként ... 84
Vége a reprezentálásnak! ... 87
Az Ónody-ügy ... 89
Az igazi felnőtté válás ... 89
Vita a Scînteiával ... 92
A csehszlovákiai események ... 94
A lengyel krízisek ... 97
Szürke vagy rózsaszín ... 99
VIII. KÍNA-SZAKÉRTŐ? ... **103**
Amíg az inga lengett ... 103
A „kulturális forradalom" ... 107
„Hosszú a tél..." ... 110
Hatalmi harcok ... 114
Meghívás Kínába ... 115
IX. AZ „EUROKOMMUNIZMUSRÓL" ... **119**
Útkeresés Nyugat-európában ... 119
A „feltaláló" ... 120
Mit támogat Kissinger? ... 121
A gátlástalanok ... 122
X. „A SZOVJETBARÁT" ... **124**
„Őket igazolod?" ... 124
Az afgánkérdés ... 126
Akik a terheket hordozták ... 127
A vitákról ... 129
Csernobilban ... 130
Peresztrojka ... 131
XI. AMERIKA ÉSZAKON ÉS DÉLEN ... **136**
Kremlinológusoknál ... 136
Mañana és bagonza ... 138
XII. ÖNTELTSÉG NÉLKÜL ... **141**
A bel- és külpolitika mezsgyéjén ... 141
Az újkeletű nacionalizmusról ... 142
Szavak vagy tettek reformja? ... 143
Meggyőzés pénzért? ... 143

XIII. SZERKESZTŐSÉGI ANATÓMIA **145**
Mit csinál egy külpolitikai rovat? *145*
Önállóbb mozgásteret *146*
Kilenc főszerkesztő *148*
Jó és rossz viták *149*
Új vizekre *151*
XIV. A *MAGYARORSZÁG*NÁL **158**
Az egyházakról *158*
Gazdasági gondjainkról *160*
A párt szerepéről *162*
A magányos farkas *165*
XV. A RANG SZEREPE **168**
A pártfórum ítélete *168*
Érdemi vita nélkül *169*
Levél a Központi Bizottsághoz *171*

XVI. A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN **173**
„Tabu" *173*
A MEASZ-ban *175*
A civil összefogásért *177*
Nem hallgathatok tovább *179*
UTÓSZÓ **182**

Előszó

1988 elején kezdtem el könyvem írását. Az egyik könyvkiadó akkor még szerződött a megjelentetésére, de 1989 tavaszára – mire elkészültem –, az akkori cseppfolyós helyzetben már nem akarta, nem merte „beszennyezni" magát vele. Azóta az országban végbement a rendszerváltás, a világpolitika térképén pedig már nem létezik a Szovjetunió.

Tizenkét év elteltével – a rendszerváltás kibontakozása és a társadalom tömegméretű csalódása nyomán – vettem újból kézbe a kéziratot, hogy szembenézzek egykori felfogásommal.

Megírásakor úgy gondoltam, hogy nem utólagos, hanem korabeli nézeteimet vetem papírra. Azt, ahogy *akkor* éltem át és láttam az eseményeket. Szándékosan nem akarok változtatni az eredetileg írt szövegen, hogy egykori énem, gondolkodásmódom, az akkor megszokott stílus ne utólagos javításokkal legyen látható. S azért is, hogy a világban, az országban és az én fejemben végbement változás (az Előszó, az utolsó fejezet és az Utószó tükrözi ezeket) jobban legyen érzékelhető. És még valamiért: az új nemzedék nem ismeri az akkori gondolkodást, s annak okait.

Mindezt nem azért teszem, mert nem értettem meg, hogy az akkori hangnem felidézése, használata ma nem sikk, vagy mert nem fogtam fel, nem értettem meg súlyos vereségét sok mindennek, amiben hittem. Sőt, talán mélyebben élem át az ifjúkorom eszméivel kapcsolatos csalódásokat, mint sokan mások, akik egyszerűen kifordítják köpönyegüket. Nem állhatok azok közé, akik esküsznek rá, hogy mindenből okultak, de azok közé sem, akik úgy vélik, csupán árulás eredményezte a katasztrófát.

A fő tanulság, amihez eljutottam, hogy bármennyire is gyakorlatias ember vagyok a munkában, bizony megbuktam, amikor vágyaimat – vakhitűen – a tapasztalati tények elé helyeztem.

Lehet, hogy e sorokat olvasva sokan azt hiszik: megtagadom mindazt, amiben hittem, de amit végül is megvalósítani nem tudtunk. Nekik csalódást kell okoznom. Jottányit sem csömörlöttem meg attól a meggyőződésemtől: szükség van egy, a tömegek érdekeit is gondosan szem előtt tartó, tehát igazságosabb társadalomra. Enélkül nem fejlődhet igazán korszerűvé, a többség számára nem válhat elviselhetővé az élet. Nélküle az emberiség, idehaza a magyarság nem fejlődhet tovább.

Hogy milyen lesz ez a társadalom, s mikor, hogyan jutunk el oda? Nem vagyok jós. Bizonyára már nem az én életemben, s nagyon sokféle úton, formában valósul majd meg. És sokkal tarkább lesz, mint vala-

ha gondoltuk. Olyan, amely egyesíteni tudja magában mindazt a jót, amit a több évszázadra visszatekintő kapitalizmus, és amit a néhány évtizeden át jól-rosszul működött szocialista rendszer hozott össze az emberiség számára. Kiiktatja viszont mindazt a rosszat, amit a kapitalizmus, s – ne tagadjuk – a „létező szocializmus" is az emberiség nyakába aggatott. A jövő társadalmának első számú parancsa a gazdaság korszerűséget szolgáló fejlesztése és a művelődés lesz. S szorosan a nyomában – a mindenkori lehetőség által behatároltan – a tömegek szociális igényeinek kielégítése.

Mindenesetre az emberek a saját bőrükön szerzett tapasztalatok alapján adnak választ arra a kérdésre: jó úton járunk-e, ilyen megélhetési lehetőségekre, ilyen szabadságra, ilyen demokráciára gondoltak-e?

A nyugdíjba menetelem óta eltelt jó évtized alatt nem az üzleti világban kerestem a megélhetést. Fizikai munkát vállaltam és végzek ma is, s nem távolodtam el az aktív társadalmi tevékenységtől sem – igaz, ez utóbbit nem egy párt keretei között tettem, hanem a civil szervezetek összefogása érdekében.

Miért?

Mert úgy gondoltam, három különösen fontos és önkritikus tanulságot kell levonnom.

Egy. Közel félévszázados párttagság után a számomra legsúlyosabbat vállaltam: a kimaradást a pártból. Azért is, hogy kívülről lássam a fejleményeket, s azért is, hogy a tanulságokat objektívebben vonhassam le.

Kettő. 1956 megítélésével kapcsolatban fokozatosan tolódtam el annak idején egyoldalú irányba, holott látható volt, hogy a változásokért fellépők közt nagyon is lényegbe vágó különbségek voltak. Azok közt, akik a szocialista eszméket kompromittáló diktatúra okozta súlyos bűnök ellen, az emberibb, demokratikus életért léptek fel, és azok közt, akik a Horthy-világot akarták újra a nyakunkba ültetni. Mint ahogy a másik oldalon is két lényeges csoportosulás volt megkülönböztethető: azok, akik folytatni szerették volna a rákosista brutalitást, és azok, akik úgy vélték, hogy a változtatás a rendszer megőrzése mellett vihető végbe.

Három. Abbahagytam a sajtóbeli és a televíziós közszereplést. Ezt mindenekelőtt büntetésnek szántam önmagam számára. De tettem ezt azért is, mert ha folytatom a politikai újságírást, az olvasók számára meg kellett volna magyaráznom, hogy miben és miért változtak a nézeteim és miben nem, ám semelyik lap nem lett volna hajlandó ezt is közölni. És tettem azért is, mert nem szokásom a hajbókolás, a megalázkodás, amit netán elvártak volna, hogy közöljék írásomat.

Persze tudom, mindez nem változtat a mai gondokon. Márpedig életutam felidézésével éppen ehhez szeretnék hozzájárulni.

Talán akad benne tanulság, hogy miben kell másként gondolkoznunk a rendszerváltás viszonyai között, és miért kell következetesnek maradnunk a demokrácia védelme és kiteljesítése, a szociális gondok leküzdése érdekében.

Most pedig íme a könyv úgy, ahogy azt 1988. február és 1989 tavasza közt megírtam.

2001 nyara

Bevezető

Hosszú évek óta halogattam, hogy visszaemlékezést írjak. Ha nekilátnék – gondoltam –, önmagam előtt is bevallanám, hogy megöregedtem, többé már nem tudok tenni a máért, a holnapért, ezért fordulok az emlékeimhez.

Most mégis asztalhoz ültem. Nem csupán azért, mert éppen ma töltöttem be 60. életévemet, s ilyenkor az embernek illik újra átgondolnia életét. Sokkal inkább azért, mert az ország megnövekedett gondjai és nehézségei nyomán azt a bizonyos 40 esztendőt a „négy évtized úttévesztése és bűnei gyűjteményeként", a szocializmusban hívőket, az érte dolgozókat „egy bűnös eszme bűnökkel terhelt fegyőreiként" mutatják be. A kommunistákat – csak úgy általánosítva – hovatovább fasisztákként aposztrofálják. Az elmúlt évtizedek melldöngető „kommunistái" közül viszont többen átírják múltjukat: „ők bizony soha életükben...".

Nos, ez késztet annak felidézésére, miként és miért lettem baloldali, miben hittem és miben tévedtem, s igazolására annak, hogy nem kevesen voltunk, akiket nem a zsebünk, hanem a hitünk vezérelt erre az útra. Szolgálatra és nem haszonszerzésre. Ez akkor is igaz, ha nem jutottunk el álmaink világába, tapasztalatlanságunk, olykor a realitásoktól elszakadó vakhitünk miatt. S azért is, mert vakfegyelmünk meggátolt abban, hogy világgá kiáltsuk, amit sokan csupán a párton belül tettünk szóvá: mind több karrierista jutott hatalomhoz. Persze, nem csupán erről van szó. Arról is, hogy különbséget kellett volna tennünk a jószándékú álmodozás és a reális lehetőségek között. Ám erre sokáig nem voltunk képesek.

A funkciókat tekintve jómagam sohasem voltam a „csúcson", de szélárnyékban sem húzódtam meg soha, a munkásmozgalomba se akkor kerültem, amikor az jó állással kecsegtetett, okos vagy balga nézeteimmel pedig akkor sem lapultam, amikor funkciókba jutottam.

Szinte gyerekkorom óta minden energiámmal egy új, igazságosabb társadalom ügyét igyekeztem szolgálni. Mire hatvanéves lettem, negyvenhat esztendőt párttagként éltem meg. Nem érdem, de tény, hogy a magyar fegyveres ellenállás legfiatalabb tagja voltam, a Petőfi partizáncsoport egykori vezetője. 1954–1956 közt részt vettem a belső pártellenzék munkájában. 1956. október végén ott voltam a Köztársaság téri pártházban, kis híján a legyilkoltak közt. 1956 végétől az ifjúsági mozgalom újjászervezésén dolgoztam, majd a KISZ KB titkára lettem. Több mint két évtizedig a *Népszabadság* külpolitikai szer-

kesztőjeként tevékenykedtem, aztán négy esztendőn át voltam a *Magyarország* c. hetilap helyettes főszerkesztője. Részese lehettem a magyar munkásmozgalom közel félévszázados harcainak, eredményeinek, hibáinak. A hetvenes évek második felétől nem egy pártvezetővel kerültem összeütközésbe helyes vagy helytelen politikai véleményemmel kapcsolatos szókimondásomért, vagy a tehetetlenkedésnek, a sokasodó problémák szőnyeg alá söprésének, egyes vezetők jellemtelen magatartásának bírálata miatt.

Persze, én is szubjektív leszek, hiszen a saját szememmel láttam, látom a világot. Legfeljebb megkísérlem elkerülni, hogy „elfeledkezzek" korábbi véleményemről, netán azt állítsam: „én már akkor is megmondtam, én már akkor is helyesen láttam a dolgokat". A szembenézést korábbi önmagammal megkönnyíti, hogy tetten érhető, szavamon fogható vagyok. Nagyrészt korábban is, de az utóbbi negyedszázadban különösen, olyan területeken dolgoztam, amelyeknek javarészt írásos nyoma maradt. Nemcsak a ma is jól csengő korábbi nézeteimet fogom tehát felidézni, hanem azokat is, amelyekben tévedtem, amikor az élet nem igazolta azt, amiben korábban hittem, vagy elhittem. Nem is a nyolcvanas évek végi eszemmel fogalmazom meg, hogyan is vélekedtem 10, 20 vagy 30 évvel ezelőtt, hanem úgy, ahogy akkoriban gondoltam, írtam és a magam számára is csak utóbb derült ki, hogy tévedtem. És fel fogok idézni néhány olyat is, amely ma egyáltalán nem hangzik divatosan, de semmilyen konjunkturális ok miatt sem kívánom megtagadni.

1988

I. Inasévek

Csak a bajusz hiányzik...

1928. február 12-én „fajsúlyos egyénként" születtem a Rókus kórházban. Öt kiló harmincöt dekával, ordítva láttam napvilágot. Anyám mesélte később: még nem tudta, mekkora súlytól könnyebbült meg, amikor az orvostól hallotta: „hisz ez kész fiatalember, csak a bajusza hiányzik".

Akkor a család Rákosfalván lakott albérletben. Apám, az I. világháborút az olasz fronton végigharcolt egykori baka, minthogy félszemére megvakult, nyomdászként nem folytathatta mesterségét, árukihordó volt a nagyvásártelepen. Anyám bedolgozó varrónőként dolgozott, a bátyám ötéves srác volt születésemkor.

Első emlékem autózáshoz kötődik. Talán 3-4 éves lehettem, két ismeretlen rakott be egy nagy autóba, majd hosszú szirénázásra emlékszem, mígnem egy hatalmas épületbe vittek, ahol fityulás hölgyek fogadtak, és megvetett hófehér ágyba invitáltak. Utóbb kiderült, a Szent László járványkórház ágyáról volt szó, s a diftéria szeretett volna megfojtani. Ő bizonyult gyengébbnek.

A család hamarosan „feltört". Beköltöztünk a fővárosba, méghozzá a VII. kerület egyik több mint százéves, de már villannyal is ellátott (a villanyzsinórok azért a falon kívül húzódtak) bérházába. Két kis szobánk volt, meg egy konyha. Na nem négyünknek, kilencünknek. A mi szűkebb családunk csupán egy háromszor négy méteres szobában lakott, amely egy világítóudvarra nyílott, de az „udvar" olyan szűk volt, hogy nem világított. A szobánkban éjjel-nappal koromsötét volt. A másik szoba egy kicsit nagyobb, talán négyszer négy méteres lehetett. Ez a szoba az igazi udvarra nyílt, így hát nappal jól látta egymást az ott élő további öt ember, a reumától keze-lába béna, 16 évig ágyban fekvő nagyanyám, két súlyosan beteg nővére, meg az anyám nővére és bátyja. A két utóbbi szintén alkalmi munkából élt. A folyosó, vagy ahogy akkoriban mondták, a gang végén volt a klozett. De mégiscsak bérleti lakásban éltünk!

Zsíros kenyér csaknem mindig akadt, de egy-egy nagyobb ünnepen még húsleves is főtt marhahússal. Anyám minden karácsony előtt a legalázatosabb tisztelettel levelet írt a főméltóságú asszonynak, hogy essen meg a szíve az öt ellátatlan személyen. Egyszer megesett. A főméltóságú asszony öt pengőt (!) küldött segélyként.

Anyámhoz fűznek a legszebb emlékek. Ő volt a család oszlopa. Napi 16-18 órát dolgozott, pénzt keresett, mosott, főzött, kiszolgálta a tehetetlen öregeket és amíg talpra álltunk, bennünket, a fiait. Tőle kaptuk a jó szót, egy-egy forró csókot, rengeteg könnyet és ha friss kenyeret szelt, a legjobb falatot, a kenyérvéget, a serclit.

Talán 5-6 éves lehettem, amikor az első ajándékot kaptam. Mikulás reggel a bátyámmal egy használt elemlámpát találtunk a cipőnkben. (Új cipőhöz először 15-16 éves koromban jutottam, addig a Teleki téri ócskásnál vettek számomra bakancsot. Új kabátot – ha jól emlékszem – 25-26 évesen vásároltam magamnak.) Apám már rég elment dolgozni (hajnali félháromkor indult munkába), a bátyám valamiért nem ment iskolába, így hát rögtön játszani kezdtünk. Én elbújtam a sötét szobánkban, ő meg a lámpával keresett engem. A két lehetséges búvóhely közül – az ágy alatt és az egyetlen szekrény mögött, ahol egy félméteres rést hagytunk „raktárnak" – az utóbbit választottam. A bátyám felkattintotta az elemlámpát és elkezdett keresni. A fénysugár közeledett, én meg egyre jobban bújtam. A szekrény egyszer csak óriási robajjal előrezuhant, a lábam alászorult. De nem ez volt az igazi baj, hanem az, hogy amit az anyám a nyár folyamán meg tudott takarítani, s amiből lekvárt főzött, lecsót, paradicsomot, savanyúságot tett el, az mind a szekrény tetején volt. A család egész télire való tartaléka – ami nélkül alig-alig húzhattuk ki – ripityára tört. Anyám kétségbeesését csak az tompította, hogy a lábamat kellett kiszabadítania, aztán meg minket kellett bezárnia, mert le akartunk ugrani az emeletről. Gyorsan takarítani kezdett, hogy mire apám hazajön, ne vegye észre a történteket. (Néhány nappal később a pofonok már enyhébbek voltak.) Emlékszem, akkoriban folyt az olasz–abesszin háború, a bátyámmal hetekig tanakodtunk, hogy oda szökünk. Végül meggondoltuk magunkat.

Tűzkeresztség

Elvégeztem a négy elemit, aztán a négy polgárit. Erős srác voltam, az iskolában elég jól futottam, kosaraztam, tornázni is szerettem. Iskolai osztályzataim közepesek voltak, kivéve a számtant, amit igazán kedveltem, s amiből – akár csak tornából – mindig kitűnőt kaptam.

Alig vártam már, hogy 14 éves legyek és elmehessek dolgozni, kellett otthon a pénz. Előbb asztalosnak álltam, de a főnök örökké a négykerekű kocsiját húzatta velem. Erőm volt hozzá, s egy inasnak negyedannyit se kellett fizetnie, mint egy segédmunkásnak. A szakmából viszont semmit sem tanultam. Dühös lettem rá, s otthagytam,

mert egy szűcsmester hajlandó volt felfogadni szakmatanulásra. Olyan munkások közé kerültem, akik tényleg tanítottak. Kedvvel és odaadással dolgoztam. Akkoriban a munkásmozgalomban – és én zsenge korom ellenére már oda tartozónak éreztem magam – íratlan szabály volt: a becsület a szaktudásnál kezdődik. Így aztán, amikor egy esztendő múltán, 1943 őszén a főnök elé álltam fizetésemelésért, bár megjegyzéseket tett az öntudatomra, de a munkámat becsülte és hetibéremet hatról hét pengőre emelte.

Munkába állásomnak szinte az első napján elmentem a Sas utcába a bőrösök, a szíjgyártók, szűcsök szakszervezetébe, és jelentkeztem az ifjúmunkás csoportba. Ennek családi oka volt. Józsi bátyám, a „Csöpi", „hetes ifi"-ként régóta a szociáldemokrata párt VII. kerületi szervezetében tevékenykedett. Jóskát a „heteseken" kívül *Szabó Laci* bácsi, az illegális kommunista párt központi vezetőségének egykori tagja, a Klauzál téren nevelte öntudatos munkássá. Bár a bátyám „csak" 4 kiló 25 dekával született, mégis belőle lett a 186 centis, 120 kilós, nehézsúlyú birkózó, a vajszívű, de keményöklű munkássrác, akire mindig is felnéztem, s aki a híres 1942. március 15-i tüntetésről – amikor a háború alatt a háború ellen léptek fel – kéken, zölden, szakadt ruhában, káromkodva, de büszkén jött haza: ő is odasózott. Alig vártam, hogy az ő útját járhassam.

Jókor érkeztem a bőrösökhöz. Az 1942-es nagy lebukás után, 1943 legelején az ifjúsági csoport alakult először újjá, a nálunk alig idősebb *Donkó Zoltán* patronálása alatt. (Az egykori zsellérfiúból lett későbbi OTP tisztviselőt néhány esztendeje temettük.) Esténként a szakszervezetben összejöttünk ifjúmunkások, a hét végén kirándulni mentünk, kultúrcsoportot és a híres *Vándor Sándor* vezetésével dalárdát alakítottunk. Donkó egykettőre észrevett és egy este megkeresett: volna kedved nehezebb feladathoz?

Felkészülés a lebukásra

Hamarosan – *Donkó Zolival*, *Nemes Tibivel*, *Szerb Ferivel* és *Kockás Edittel* együtt – beválasztottak az ifjúsági csoport öttagú vezetőségébe. (Fiatal korom miatt – alig voltam 15 éves – „bébinek" becéztek.) Mi álltunk az inasok szervezésének az élére, hamarosan több mint száz, hozzánk hasonló korú fiatal munkás került a csoportunkba. Életünket az esti szakszervezeti programok, a könyvtár szervezése (saját kultúrprogramjaink végén saját magunktól kalapoztunk, hogy könyveket vásárolhassunk), a hétvégi kirándulások, sportprogramok, no meg a lebukottak családtagjainak a segítése töltötte ki. És a tanulás.

Donkó illegális szemináriumot szervezett a számunkra. Hetenként valamelyikünk lakásán – ha a család nem volt otthon –, vagy jobb időben túrahelyeken jött össze az öttagú vezetőség, s Zoli a szocializmus alapkérdésit magyarázta nekünk. Akkoriban gyakoriak voltak a lebukások. Verték, kínozták őket, mi tehát igyekeztünk felkészülni a nehézségek elviselésére. Először is abbahagytuk a dohányzást, hogy lebukás esetén az se okozzon gondot. (Addig Leventét szívtam, nem mintha ízlett volna, inkább azért, mert az apám tiltotta. Így hát rendszeresen „csikkeztem".) Akadt ugyanis olyan társunk, aki a rendőrségen elviselte a verést, de „köpött", mert nem bírta a cigaretta hiányát. Emellett felkészültünk fizikailag is. Rövidre vágattuk a hajunkat, hogy ha bevinnének, ne tudjanak a hajunknál felkötve kínozni, ahogy a Horthy-rendőrségen ezt jónéhány munkásmozgalmi személlyel tették. Végül, heti szemináriumainkat azzal fejeztük be, hogy – ugyancsak a horthysta rendőrség módszereit ismerve – egymás meztelen talpát gumibottal vertük. Lassanként meg is szoktuk a verést, a talpunkon egyre vastagabb lett a bőr.

1943 tavaszán a *Mai Nap* című újság felszólította a fiatalokat, tegyenek javaslatokat, mi történjen azzal a pénzzel, amit egy *Vadnai László* nevű író hagyott a magyar ifjúságra. Donkó, aki az illegális Békepárttal (lényegében ez töltötte be akkor a kommunista párt szerepét) tartotta a kapcsolatot, azt ajánlotta, hogy használjuk ki a lehetőséget, és hallassuk hangunkat a legális sajtóban.

A *Mai Nap*hoz leveleket kezdtünk írni és azt javasoltuk, hogy a pénzt egy demokratikus ifjúsági lap alapítására fordítsák. Közben persze elmondtuk egy csomó sérelmünket is, azt, hogy milyen nyomorban élnek a fiatal segédek és tanoncok. Leveleink jórészét leközölték. Végül a különböző szakszervezeti ifjúsági csoportok közös küldöttséget alakítottak, és elmentünk *Parragi György*höz, a *Mai Nap* akkori szerkesztőjéhez. Szóban is előadtuk, hogy egy demokratikus ifjúsági lap alapítására szeretnénk felhasználni a pénzt. Parragi hümmögött, krákogott. „Jó! Jó! Majd meglátjuk!" Aztán a rendőrség közbelépett, Parragiék pedig megijedtek. Többé nem közölték leveleinket.

1943 őszén bátyámat behívták katonának. Kőszegre vonult be. A család gyűjtötte a pénzt. Karácsonykor leutazhattam hozzá, ennivalót vittem neki. A laktanyában azonban letiltották a látogatást, csak az emeleti ablakból tudott inteni, hogy várjak. Aztán az őrség egyik tagjával sikerült üzennie: menjek egy külső körletbe, ahol fehér karszalagos ruszin katonák vannak. Ők naponta bevonulnak a laktanyába ebédelni, próbáljak meg velük bejönni.

Azok szívesen fogadtak, beöltöztettek és közrefogtak. Bár csak 15 éves voltam, de nem kellett sámlira állnom, hogy felérjek hozzájuk. Bemasíroztam a laktanyába.

Bátyám körletében vagy ötvenen aludtak egy teremben. Ott találkoztunk. Egyszer csak riadót rendeltek el: létszámellenőrzés. Két katona megszökött, őket keresték. A szobatársak azt mondták: az egyikre hasonlítok, hangos „jelen"-nel válaszoljak, ha őt szólítják. Az őrmester olvasta a neveket, amikor az illető nevéhez ért, én ordítottam: „jelen", és átmentem a terem túlsó sarkába. Így aztán csak egy fő hiányzott.

Sikeresen ki is vonultam a laktanyából és utaztam haza. A vonaton írtam levelet a bátyámnak: „azért nem ilyennek gondoltam a találkozást". Idézem a szavakat, mert valami csodával határos módon Jóska megőrizte levelemet. Szinte megfejthetetlen hogyan, mert három havi kiképzés után, mint „politikait", büntetőszázadba osztották. Előbb Rahóra vitték, majd 1944 tavaszán Auschwitzba hurcolták. 1945 májusában került csak haza, nehézsúlyú birkózó testsúlyának több mint felét, jó 60 kilót a lágerban „felejtette".

Auschwitzban sonderkommandóba (különleges osztagba) osztották. Itt azok voltak, akik a halottakat kihúzták a gázkamrából, tűzre dobták és a lefolyó zsírt visszakanalazták. A kommandó tagjait aztán havonta kivégezték, hogy ne maradjon élő tanú. Ő azonban életben maradt. Hogyan?! Éppen húzott maga után egy holttestet, amikor egy száraz kenyérhéjdarabot látott a földön, felvette és rágni kezdte. Egy lengyel nehézsúlyú bokszoló volt a kápó (munkairányítást végző, több-kevesebb kedvezményben részesülő fogoly), aki kirúgta a kezéből a kenyérdarabot. Józsi bátyámban felszaladt a pumpa, fejjel belerohant a kápóba és leütötte. Annak annyira imponált, hogy egy fogoly ezt meg merte vele tenni, hogy a sonderkommandóból átosztotta a foglyok csoportjába. Így megérte a felszabadulást.

Megszállás

Említettem, hogy hétvégeken túrákra jártunk, sportoltunk, énekeltünk, s közben beszélgettünk a háborúról, a front helyzetéről, a jövőről. Új, szabad életről álmodoztunk. Így volt ez 1944. március 19-én vasárnap is. Akkoriban többünk üzemében – munkahiány miatt – szabad hétfő volt, s néhányan a csoportból fent maradtunk a nagykevélyi menedékházban 20-ára is. Így aztán mit sem tudtunk arról, hogy a németek közben megszállták Magyarországot. Hétfőn, késő délután gyalogoltunk hazafelé, s minthogy két szabadnap után jó kedvünk

volt, munkásmozgalmi dalokat harsogtunk. Át kellett mennünk olyan svábok lakta községeken is, mint Üröm, vagy Pilisborosjenő. A községek lakói közül egyesek ránk kiabáltak: „nagy a pofátok, hamarosan beverjük". Mi sem maradtunk adósak. Mindenesetre, amikor Budapest határába értünk – az ott lévő rendőrőrs ellenőrizte a forgalmat –, átváltottunk népdalokra. Ordítottunk, torkunk szakadtából. A rendőrök fejcsóválva nézték a jókedvű fiatalok kis csoportját és nem igazoltattak bennünket. Alighanem azt gondolták, hogy nyilasok vagyunk, s a német megszállásnak örülünk. Aztán felszálltunk a villamosra, s mentünk be a szakszervezetbe. A villamoson is vidáman hangoskodtunk, s nem értettük, hogy miért szólnak meg: „nem szégyellik magukat, még van kedvük viccelődni?"

Csak amikor beértünk a szakszervezetbe, lepődtünk meg, hogy az ajtót zárva találtuk. Annus nénitől, a gondnoktól tudtuk meg, mi történt. Tőle hallottuk azt is, hogy azokat, akik az előző este jöttek haza, a város határánál igazoltatták, és csaknem valamennyiüket elhurcolták. Köztük volt Kockás Edit is. Többségük gázkamrában végezte. (Edit véletlenül életben maradt, s csak jóval a háború befejezése után került haza, sokáig szűcsmunkásként dolgozott, később tanárnő lett, ma már nyugdíjas.)

Nehéz hónapok következtek. A főnököm becsukta műhelyét. Kőműves segédmunkásként dolgoztam tovább. A szakszervezeteket bezárták, a bőrös ifjúsági csoport is megszűnt működni. Nemes Tibivel kettesben vagy tíz-tizenöt harcos fiút, lányt összetartottunk. Egy részüket a Békepárt propagandamunkájába vontuk be. A röpcédulákat, „nyalókákat" Donkó Zolitól kaptuk. „Ki a német megszállókkal!", „Elég volt a háborúból!", „Le a nyilasokkal!". Ha nem kaptunk elég anyagot, gyártottunk magunk odahaza. Sötétedéskor aztán felragasztottuk a falakra, kirakatokra. Hamar rájöttünk, hogy az a legjobb konspiráció – meg kellemes is –, amikor egy fiú és egy lány megy együtt. Megállunk, csókolózunk, közben ölelő karunk a lány háta mögött jól tud ragasztani, a járókelők pedig nem gyanakszanak. Nem is buktunk le. Pedig igazán gyakran csináltuk.

Illegalitásban

Talán augusztus lehetett, amikor Zoli egészen másfajta röpcédulákat hozott: „A Budakeszi út elején lévő cukrászda kertjében illegális találkozója alkalmával megölték Ságvári Endrét. Újjáalakult a Magyar Kommunista Párt és fegyveres harcba hív a német megszállók ellen."

Magam is illegalitásba mentem. Egy hadiüzembe jártam dolgozni és a Szív-utcában egy öreg mamánál béreltem ágyat, mint „szentesi menekült". Pénzem alig volt. Mindössze 15 pengőt kerestem egy héten, abból 7 pengőbe került az ágy, kettő elment villamosra, a maradék pénz talán 2 kg „feketén" vett kenyérre volt elég, hiszen élelmiszerjegyem nem volt. Hajnalban árut cipelni jártam a piacra, mert ott a néhány fillér fizetség mellett mindig „leesett" valami ennivaló az alul zárt nadrágszáramba. Ám a felső kapcsolatom egyszer megkérdezte, hogy miből élek és szigorúan eltiltott az ilyen élelemszerzéstől. Ha elkapnak, esetleg más is „elköphetsz" – mondta. Ezután már csak éheztem.

Azokban az időkben a fellépésen, no meg a véletlenen sok minden múlott. 1945. január első napjaiban, kora reggel, kongattak az udvaron. Nyilas járőr razziázott. Minden férfi jöjjön le és hozza magával az igazolványát – hangzott a parancs. Elsőként, egyedül mentem le önként. Magabiztosan a tisztnek adtam át német és magyar nyelvű hamis papírjaimat, amelyet az előző napon elcsent dátumbélyegzővel „érvényesítettem" január hónapra. A járőr tagjai vagy tíz férfit találtak a lakásokban elbújva. Egyedül engem nem vittek el.

De túlságosan előreszaladtam. Még szeptemberben, arra a kérésemre, hogy cselekedni szeretnék, Donkó Zoli egy társától (Körösiné Nemes Júlia ma is él) választ kaptam: a teendők megbeszélésére menjek el egy illegális találkozóra. Egy meghatározott napon és persze pontosan, a Vámház körúti Nagycsarnok oldalán, a Pipa utcában sétáljak. Az oldalzsebemből álljon ki egy zöld sportújság. Valaki majd megszólít, és megkérdezi, merre kell Erzsébetre mennie. Nekem azt kell felelnem, hogy át a hídon. A többit majd megtudom.

Alig vártam, hogy elérkezzen a nap. Megyek az újságárushoz, de aznap csak kékszínű sportújságot árultak. Úgy könyörögtem el egy előző napi zöldet. (Annak idején két sportújság volt. A „Nemzeti sport" zöld színű papíron, szerdán és szombaton pedig a „Sport", kék papíron.) A megjelölt időpontban izgatottan lépegettem a kijelölt utcában. Egy jóképű, bajuszos, 20 év körüli fiatalember szólított meg. Az elhangzott kérdés és felelet igazolta, hogy nekünk kellett találkoznunk. Bemutatkozott: „Hordónak hívnak, én leszek a felső kapcsolatod." Ismerkedett velem, majd megkérdezte, vállalom-e a fegyveres harcot a német megszállók és a nyilasok ellen. Igennel válaszoltam. Megadta a következő illegális találkozó helyét és percnyi pontos idejét. Ha valami megakadályozna, akkor egy óra múlva kerül sor ugyanott a „biztosító" találkozóra. Ha ez sem jöhetne létre, a következő kedd délután 6 órakor a Lehel utat a Podmaniczky utcával összekötő aluljáró Bajza utcával szembeni

bejáratánál kell állnom, ott és minden kedden 6-kor lesz az úgynevezett „örök biztosító" találkozó helye és ideje.

A második találkozóra „Hordó" egyik felső kapcsolata, „Dorong" (az illegális „Szir" öccse volt, a felszabadulás előtt eltűnt) jött el, ő közölte velem, hogy az illegális nevem „Homok" lesz. (Csak a felszabadulás után tudtam meg: ezt a nevet úgy kaptam, hogy amikor „Hordó" arról beszélt az illegális KISZ akkori budapesti titkárával, hogy mi legyen az illegális nevem, egy homokbuckába botlott.)

Az akciógárda

1944 őszén megalakult partizáncsoportunk, a Kommunista Ifjúsági Szövetség 8 tagú „Petőfi" akciógárdája.

Eredetileg ketten voltunk a néhány esztendeje elhunyt Nemes Tiborral, aki a „Csavar" fedőnevet kapta. A felső kapcsolatom később fokozatosan több munkásfiatalt osztott be csoportunkba: *Bacsó Tibor*t (illegális nevén Irat), *Csapó András*t (Gyorsbeszédűt), *Sós László*t (Sast) és három lányt: *Demeter Erzsébet*et (Szőkét) és a két *Falus* lányt, *Júliá*t és *Klári*t. A csoportnak még a legidősebb tagja se lépte át a 20. életévét.

A legfiatalabbak Csavar és én voltunk. Ő 17 éves, én 16.

Az első megbízatásunk röpcédulaszórás és nyalókaragasztás volt. A röpcédulákat mindig a felső kapcsolatomtól vettem át. Aztán találkoztam a brigád tagjaival, szétosztottam az anyagot és megbeszéltük a teendőket. A 8 tagú brigád ilyenkor 2-3 részre oszlott, kis egységekben hajtottuk végre a feladatot. Az egyik csoportot Csavar, a másikat Irat vezette, a harmadikat jómagam.

Olyan utcákat kerestünk – leginkább az akkori XIII., az V. és a VI. kerület külső részein –, ahol gyárak voltak, és amerre sok munkás járt. Hajnalban vagy késő este szórtuk a röpcédulákat.

Október vége felé egy este Csavarral kettesben a Szabolcs utcában és környékén, munkáslakta negyedekben jártunk. Felmentünk a házak emeleteire, a folyosón egyikünk jobbra, a másikunk balra fordult, a röpcédulákat a kilincsekbe dugtuk vagy az ajtók alá csúsztattuk.

A várost elsötétítették, az utcákon koromsötét volt. Az egyik házban az utcáról néhány lépcső vezetett fel egy helyiségbe. Az ajtón fény szűrődött ki, hangokat is hallottunk. Az hittük, kocsma. Egy köteget jó erősen odacsaptunk az ajtóhoz. Alig mentünk pár lépést, kinyitották az ajtót. Visszanéztünk, és egy pillanatra megdermedtünk. A kiszűrődő fény rávetődött a táblára: rendőrőrs. Egy rendőr jött ki, lehajolt a röpcédulákért, mi persze futásnak eredtünk. Sikerült meglépnünk.

A röpcédulaszórások után felső kapcsolatom nehezebb feladatott bízott ránk: táblaelhelyezést. Ez már kockázatosabb, de hatásosabb volt. Abból állt, hogy a főútvonalakon a villamos vezetéket tartó, 4-5 méter magasan lévő drótokra húztuk fel a magunk készítette táblákat. Jó méteres nagyságú kartont vettünk, vörös festékkel mind a két oldalra egy-egy jelszót írtunk: „Halál a német megszállókra!", „Le a nyilas banditákkal!". A kartont felül és alul rúdra rögzítettük, hogy feszesen álljon. A felső rész közepére felszereltünk egy horgas kampót, ehhez vagy 8-10 méternyi zsinórt kötöttünk, annak másik végére egy követ erősítettünk. A nehezék segítségével a zsinórt átdobtuk a vezetéket tartó drótón, majd felhúztuk a táblát. A kampó beleakadt a drótba, a tábla fennmaradt a magasban. Aztán felálltam társam vállára, a zsinórt jó magasan levágtam, hogy a táblát ne tudják lerántani. A táblafelhúzást többnyire kora hajnalban csináltuk, hogy mire kivilágosodik és megindul a forgalom, a munkába sietők olvashassák a jelszavakat.

A Károly körúton, közel a Király utca sarkához, szemben az akkor még arra nyíló Városháza kapujával, fel akartunk húzni egy táblát. Ketten voltunk Csavarral. Reggel ötkor, még sötétben, leálltunk a széles utca közepén, hogy áthajítsuk a villamosvezetéket tartó drótón a zsineget. Nyolcszor, tízszer is próbálkoztunk, de sikertelenül, a kő vagy a keresztdrót alatt húzott el, vagy felcsavarta a zsineget a drótra, alig tudtuk lerángatni. Már pirkadni kezdett. Végre sikerült átdobni úgy a kötelet, hogy a másik végét meg tudjuk fogni. Abban a pillanatban jött egy biciklis rendőr. Nem sokat teketóriázhattam, gyorsan levágtam a táblát a spárgáról. Összecsavartam, bedugtam a kabátom alá és nekieredtünk. A rendőr észrevette, hogy a félhomályban két ember csinál valamit az út közepén. Odakarikázott. Nézte a lelógó kötelet, de nem merte megfogni. Szerencsére nem jött utánunk, bizonyára a rendőrőrsre ment jelenteni az esetet.

Még aznap reggel a Podmaniczky és a Bajnok utca sarkán sikerült felhúznunk a táblát. Jelentettük felső kapcsolatunknak, hogy a feladatot végrehajtottuk. „Hordó" másnap elmondta, hogy a tábla még délelőtt 11-kor is ott lógott, sokan látták, olvasták, amíg a rendőrség egy tűzoltólétra segítségével le nem szedte.

Ez az akció volt a feltétele annak, hogy fegyvert kapjunk. A fegyveres akciókban csak az öt fiú vett részt.

Első fegyveres megbízatásunk az volt, hogy német katonai teherautókra kézigránátokat dobjunk. A kézigránátokat felső kapcsolatomtól vettem át és szétosztottam a csoport tagjai között. A Váci úton, a Lehel úton, az Üllői úton és a Nagykörúton támadtuk meg a német katonai teherautókat. Este, elsötétítés után, egy előre megbeszélt helyre, vala-

melyik utcasarokra álltunk és amikor egy német katonai autó elment előttünk, rádobtuk a kézigránátokat. Kezdetben tojásgránátokkal dolgoztunk. Első alkalommal nagy izgalmamban idő előtt rántottam ki a biztosító szöget, amikor még nem lehetett eldobni a gránátot. Aztán a zsebemben, az ujjammal szorítottam a kupakot, nehogy a gyújtószög szabaddá váljon. Félóra hosszat is sétáltam így, amíg sikerült végre egy hitlerista tankra dobnom a robbanóanyagot. Később már gyakorlatra és hidegvérre tettem szert.

Egy november esti találkozón Csavar és Sas azt a feladatot kapták, hogy náci teherautókat támadjanak meg a VIII. kerületben. A két fiú el is indult. A József körút és a Baross utca sarkán egy német teherautó állt, mögötte a Gestapo egy személygépkocsija, benne egy SS-tiszt. Csavar a teherautó egyik, Sas a másik oldalán állt meg, szemben az autóval. Füttyjelre gránátjaikat az autóba dobták. Hallották a nagy robbanást. Sürgősen eltűntek, mert a körút felől sokan szaladtak a kocsihoz, hogy megnézzék, mi történt. A fiúk megkerülték a háztömböt, majd mint kíváncsi járókelők, ők is odamentek. A támadás sikerült: a súlyosan megrongált Gestapo-autóban már nem ült senki, de az autók száma szaporodott egy mentőkocsival. Éppen az SS-tisztet rakták be.

Ugyanennek a napnak az estéjén, szürkületkor két „újonccal", Irattal és Gyorsbeszédűvel a Nagykörút és a Szondi utca sarkán álltunk lesben. Utasítunk úgy szólt, hogy hitlerista vagy nyilas teherautóra dobjuk a gránátokat. A Nyugati felől feltűnt a teherautó, a gránátot azonban csak én dobtam el, Irat és Gyorsbeszédű még ideges volt, elkéstek a dobással. A gránátok náluk maradtak. A hibát helyre kellett hozni. Elmentünk a Vilmos császár út (ma Bajcsy-Zsilinszky út) és a Podmaniczky utca sarkáig. A Nagykörút felől egy német rádiós autó közelgett. A fiúk most már nem tétováztak: mindkét gránát talált.

Egy alkalommal újfajta nyeles kézigránátot is kaptunk. Ez főleg abban különbözött a tojásgránáttól, hogy ha az ember kirántotta a biztosítószöget, rögtön gyújtott, azonnal el kellett tehát dobni, mert másodperceken belül robbant. Ez alkalommal Csavar és Irat voltak a társaim, Csavar vállalkozott a nyeles gránát kezelésére. Felálltunk a Lehel piac bódéi között, a Váci úti oldalon és vártuk a német katonai autókat. Csakhamar felhangzott a motorbúgás. Amikor a gépkocsi mellénk ért, Irat és én hozzávágtuk gránátjainkat. Nagy robbanás! A felvillanó fényben láttam, hogy Csavar éppen kirántotta a biztosítószöget, a nyeles gránát szikrázott, azt hitte, a kezében robban. Halálra vált arccal dobta el néhány méterre magától. Szerencsére nem történt baja. Szedtük a lábunkat, a bódék között rohantunk a Lehel útra, hogy ott villamosra ugorjunk. Csavar arckifejezésére gondolva – alig-

hanem ebben oldódott az életveszély okozta feszültségem – végigröhögtem az utat.

Másik alkalommal, amikor egy hajszál választott el bennünket a lebukástól, már nem volt ilyen nevethetnékem. A támadást a Váci úton kellett végrehajtanunk. Az elsötétítés miatt azonban csak akkor ismertük fel a német teherautókat, amikor már az orrunk előtt voltak, és akkor többnyire csak utána hajíthattuk a gránátokat. Iratot ezért visszaküldtük egy sarokkal, hogy cigarettagyújtással onnan jelezze, ha német autó halad el előtte. Így lehetővé vált volna, hogy szembe dobjuk a gránátot, s biztosabb legyen a találat. Vártuk a jelzést. Ám egymás után mentek el előttünk a német katonai autók, s Irat csak nem jelezett. Mi van vele? Odaballagtam, hogy megnézzem. Irat éppen a tárcáját vette elő, s átadott egy civil ruhás embernek valamit. A háta mögött két német fegyveres katona állt. „Ezt igazoltatják!" – döbbentem meg. Zsebemben volt a kézigránát, de nem fordulhattam vissza, mert ezzel csak gyanússá tettem volna magamat. Mintha nem ismerném Iratot, továbbmentem. Nem állítottak meg. A másik oldalon visszarohantam, s rákiáltottam Csavarra: „Fussunk, Iratot elkapták!"

A találkozóhelyen azonban Irat is megjelent.

– Mi történt? – kérdeztem.

– Egy koldus kért tőlem pénzt, és az éppen arra járó német katonai őrjárat leállt kíváncsiskodni. Ezért nem adtam jelzést. – Szerencsénk volt! Ha fegyelmezetlenek vagyunk és „Irat" jelzését be nem várva robbantunk, valamelyikünk okvetlenül a két német katona karjaiba fut.

Egy késő novemberi napon a Városligetben, a Hősök tere környékén találkoztam felső kapcsolatommal. Itt közölte velem: felvettek az illegális KISZ és párt tagjai sorába. Alig múltam 16 éves.

Miután a német katonai autók ellen több akciót sikerrel hajtottunk végre, nehezebb megbízást kaptunk: a VIII. kerületi nyilas székház ellen kellett kézigránátos támadást intéznünk. Erre az alkalomra újfajta gyújtóhatású benzingránátokat adott a felső kapcsolatunk. A Röck Szilárd és Bérkocsis utca sarkán álló nagy vöröstéglás épületben volt a nyilasok VIII. kerületi székháza. A két bejárat közül Iratnak a Bérkocsis utcai kapualjba, nekem a Röck Szilárd utcai kapuba, Csavarnak kettőnk között, a sarokablakon át kellett bevágnia a gránátot. Úgy beszéltük meg, hogy először Irat dobja a magáét az őrzött kapuba, a robbanás hallatára Csavar az ablakba, én pedig a másik kapualjba hajítom a gránátokat. Irat késett! Egyszer csak Csavaré robbant, nyomában az ablakon át kicsapott a láng. Nem késlekedhettem, én is eldobtam a magamét. A megállapodás szerint a Nemzeti Színház irányába kezdtem rohanni. Alighogy nekiiramodtam, néhány méterre csikorogva

fékezett egy katonai teherautó. Magyar katonák ugráltak le róla. A szó szoros értelmében a karjukba futottam!

– Milyen robbanás volt ez? – kiáltottak rám, és hogy fedezzék magukat – engem is magukkal sodorva – beugrottak a szomszéd ház kapualjába.

Nem nagyon kellett megjátszanom az ijedt srácot, a torkomban dobogott a szívem, rémülten dadogtam: – Úgy látszik, belőttek az oroszok! (Akkor már közel volt a front.) A közelemben robbant a lövedék, megijedtem és futni kezdtem.

– Nem, ez kézigránát-robbanás volt! – mondták. Egy darabig ki-kidugták a fejüket a kapu alól, azután otthagytak, mentek megnézni, mi is történt. Nekem sem kellett kétszer mondani, hogy fussak.

Másnap a nyilasok még a szomszédos keresztutcákba is csak igazoltatással engedték be az embereket.

Szó volt arról, hogy december végén a mi csoportunk is katonai ruhába öltözik, egyesítik a partizáncsoportokat és nyílt fegyveres harcba kezdünk a náci és nyilas csapatok ellen. De erre már nem került sor.

Tanúbizonyság

A felszabadulást követően ahogy aztán múltak az évek, egyre több lett az ellenálló, egyre „hősiesebb" küzdelmet folytattunk a felszabadulásért. Ahogy nem volt igaz a „bűnös nemzet" koncepció, úgy nem igaz, hogy az növelheti nemzeti önbecsülésünket, ha meg nem tett dolgokat magasztalunk fel. Tettünk, ez igaz, de sajnos keveset és kevesen. Az ellenállási mozgalom fegyveres akciói elszigeteltek maradtak. A harcba nem sikerült bevonni széles tömegeket, Budapest felszabadításához sem tudtunk számottevő segítséget nyújtani. De voltak ilyen csoportok, voltak hazafiak, akik tanúbizonyságát adták, hogy a magyar nép egy része nem szűnt meg harcolni a független, demokratikus Magyarországért.

Hogyan is ért a felszabadulás? Az utolsó hónapban majd éhen haltam. Szerencsémre a Szinyei Merse utcában egy öreg vendéglős néninek megesett rajtam a szíve. Kétnaponként sárgaborsó-főzeléket főzött. Egy jó hónapon át egyik délben adott egy tányérral, másnap délben a maradékot felöntötte vízzel, és egy tányér levest ehettem nála. (Azóta sem bírom megenni a sárgaborsót.) Se kenyerem, se reggelim, se vacsorám nem volt.

Január 15-én azonban már nem jutottam el a Szinyei Merse utcába. A Kmetty utcán át mentem „ebédre", amikor egy német katona berántott a kapu alá. Talán 10-15 méterre voltak az oroszok. A harc házról

házra folyt. Visszafelé már kúsztam az utcán, hogy közeli lakásomba érjek. A főbérlő néni napok óta a pincében élt. Én pedig már vagy ötödik napja egyedül maradtam az első emeleti lakásban, s egy bomba alatt aludtam. Január 9-én vagy 10-én ugyanis egy bomba zuhant a kétemeletes épületre, áttörte a tetőt, a padlást és megállt a második emeleten, éppen a fölöttem lévő lakásban. Engem kivéve az egész ház leköltözött a pincébe, mert azt hitték, időzített bomba. (Később a tűzszerészek megállapították, hogy a 150 kilogrammos bomba irányítószerkezete eltört, így hát nem heggyel, hanem hassal zuhant az épületre, és a gyújtószerkezet nem lépett működésbe.)

Csak amikor saját szememmel láttam, hogy már mindössze néhány méterre van a front, kezdtem elhinni: talán túlélem. Így hát én is leköltöztem a pincébe. Ott ültem akkor is, amikor másnap megjelent az első szovjet katona. Felszabadultam.

Felső kapcsolatommal pár nap múlva találkoztam. Akkor tudtam meg, hogy is hívják őt (*Jamrich József*) és a többieket valódi nevükön.

II. Felszabadultunk

„Dumálni itt vagyok én"

1945. január második felében még kijárási tilalom volt. Egyik este a szovjet katonák elvittek „málenkij robotra". A Margitsziget északi része már a Vörös Hadsereg kezén volt, a déli részt még a németek birtokolták. A Duna befagyott, a vállunkon vittük a lőszerutánpótlást. Egy ládában 12 akna volt. Amikor a Duna jegén át a szigethez értünk, a meredek partra csak hason csúszva, a ládát magunk előtt tolva tudtunk feljutni. Egy fehér lepedőbe burkolt katona várt bennünket vödörrel. Volt abban minden: spiritusz, kölni, talán még pálinka is. Meghúzhattuk, hogy meg ne fagyjunk. Aztán tovább a sziget közepére, az első vonalba. Aznap éjszaka hatszor fordultunk. A németek többször aknával lőttek bennünket, de szerencsénkre nem találtak. Nem úgy előző este, amikor ugyanezen a munkán Irat aknaszilánkokat kapott a mellkasába és a kezébe. Másfél évbe telt, amíg talpra állt.

Hamarosan az akkori V. kerület (ma jórészt a XIII. kerület) MADISZ titkára lettem. A kerületben három helyiségre tettünk szert: a Szent István körút 2-ben, a volt nyilaspárti szervezetben; a Tisza utcában, egy iparitanuló-iskolában; és az Október 6. utcában Sombor Schweinitzernek, Horthy hírhedt rendőrfőtanácsosának egykori faburkolatú lakásában.

Szerveztük a fiatalokat, létrehoztunk különböző szakköröket, a Karinthy színjátszó csoportot. (Itt indult el *Keleti István*, aki az Arany János Színpad igazgatója lett; *Balassa Tamás*, a nevessé lett dzsesszzongorista; itt töltötte ifjúságának jónéhány évét *Ipper Pál*, a rádió és televízió kommentátora; *Kornai János*, a nemzetközileg ismert közgazdász; sok későbbi kiváló gazdasági szakember, s hosszan sorolhatnám a neveket.)

Talán február eleje lehetett, amikor egyszer megjelent két srác. Éppen nagy munkában voltam, egy vasárnapi táncdélután után mostam fel a nagytermet. Hallották, én vagyok a titkár, munkát kértek. – Nosza – örültem meg nekik –, hozzatok egy vödröt, vizet, rongyot adok. – Csakhogy mi nem ilyen munkára gondoltunk, a beszédhez értünk – válaszolták. – Ó – mondtam –, dumálni itt vagyok én.

Pár év múlva tudtam meg, hogy kiknek ajánlottam felmosórongyot. Az egyiket *Szepesi György*nek, a másikat *Gulyás Gyula*nak (a Rádió neves sportriporterei lettek) hívták. Nem sértődtek meg.

De hogy az én beszélőkém is igencsak működött, annak bizonyságára hadd idézzem társaimnak egy 1945-ben rólam írt csipkelődő bökversét:

...Ha szádnak rendületlenül
híve vagy, ó Homok,
spórolj vele – mert vannak ám
jobb altatóporok.

S ha nem értettem volna a mondanivalót – felfogóképességem esetleges gyöngeségére is számítva –, ott állt a nekem szóló intelem:

Jól jegyezd meg a morált:
Sok a szóból is megárt.

A legfiatalabb partizán

Május 1-jén mi, V. kerületiek, vagy ezer fiatallal vonultunk fel a Hősök terére. Dekorációnk nem nagyon volt. Igaz, a „képzőművészeti szakkör" egyik lelkes aktivistája, a 14 éves Görög Juli (később grafikusművész) jó néhány transzparenst készített. Én meg néhány aktivistával együtt jártam a bérházakat, s ahol lehetett, kölcsönkértük a zászlókat. Össze is szedtünk vagy ötven hatalmas méretű, nagy rudakra szegezett lobogót. Felvonuló csoportunk igazán jól nézett ki. Igaz, az Andrássy úton nagyon lelassult a menet, s a melegben el is lankadtak a srácok, de végül is kiértünk a Hősök terén rendezett nagygyűlésre. Ennyi embert még sohasem láttunk. Tapsoltunk, rekedtre kiabáltuk magunkat. Amikor aztán a gyűlés véget ért és kerestem a kerületi MADISZ-osokat, kiderült, szétszóródtak a tömegben. Aggódtam, mi lesz a zászlókkal. Hét-nyolc lerakott zászlót meg is találtam a mieinkből, egyenként lehettek vagy 10-15 kilósak. Kettőt felraktam Juli hátára, aki mellettem maradt, én meg a többit vettem a vállamra. Aztán végig a városon, vissza a MADISZ-ba. Nem is került elő több zászló. Tucatnyi házmester jelentett fel.

Görög Juli meg én jó két és fél esztendő múlva összeházasodtunk. Kicsit aggódtam ugyan, hogy idős lesz hozzám, én ugyanis akkor voltam 20 éves, ő meg már 17 is elmúlt. A kerületi elöljáróságon egy nyúlszájú anyakönyvvezető adott össze bennünket. Ilyesmiben még nem volt gyakorlatom, így hát nem értettem, hogy mit is kérdez tőlem. Ám leendő anyósom, aki – biztos, ami biztos – a hátam mögött állt, súgott: – Mondd már, hogy igen – noszogatott. Mit tehettem?

Hallgattam az idősebb tanácsára. Már csak azért is, mert siettem vissza a munkába. Hiszen csak egy órára engedtek el a pártközpont ifjúsági titkárságáról, mert akkor már ott dolgoztam. Este 10-re értem haza, s reggel 4-ig voltam otthon. Hajnalban ugyanis Szabolcs megyébe kellett utaznom egy hétre kiküldetésbe. A két munkáspárt egyesülése után folyt a tagfelülvizsgálat. Oda küldtek nászút helyett.

(Immár több mint 40 esztendeje vagyunk házasok. Nem kevés gondot, vihart éltünk át együtt. Sok, nagyon sok terhet vett át, hogy a munkámnak, a mozgalomnak élhessek. Meg felneveltünk két gyermeket, akik önálló családi életet élnek, és unokákkal szépítették meg életünket.)

De megint előre kalandoztam. 1945 májusában hivattak a Tisza Kálmán térre (ma Köztársaság tér), akkoriban ott volt a Kommunista Párt központja. Közölték, hogy június-júliusban az első kéthónapos pártiskolára küldenek Debrecenbe. (Addig csak két hathetes tanfolyam volt.)

1960-ban a családdal

A pártiskolán is én voltam a legfiatalabb. Szinte szívtam magamba az ismereteket. Július vége felé megbízást kaptam, hogy utazzak Hajdúhadházára és tartsak pártnapi előadást. A téma: az angol munkáspárt győzelmének nemzetközi jelentősége. Hajnalban futott be a vonat, sokáig sétáltam a főutcán, amíg megvirradt és jelentkeztem a párttitkárnál: – Én vagyok az előadó. Kicsit furcsán nézett rám, de aztán nem sokat törődött velem. Nem is bántam, hiszen először álltam felnőttek, méghozzá parasztok előtt. Így hát kerestem a magyar szavakat az olyan kifejezésekre, mint Labour Party, imperializmus stb.

Végre elérkezett a délután 5 óra. Egybegyűlt a párttagság, lehettek vagy harmincan. A párttitkárt, aki

közeledett a 60-hoz, majd mindegyik öcsémnek hívta, joggal. S én voltam az előadó a magam 17 évével. Alig beszéltem 4-5 percet, amikor megszólalt a hallgatóságból valaki: „Ne erről beszélj fiam, hanem arról, hogy visszajött a bérlő és visszaköveteli a földet!" Az angol munkáspártról, bizony, nem sok szó esett ezen a pártnapon.

„Isten, Isten, Isten..."

Hamarosan véget ért az iskola és mentem vissza a kerületi MADISZ-ba. Igyekeztem átadni tudásomat. Szemináriumon ismertettem a tanultakat az aktivisták egy csoportjával. Többnyire 15–18 év közötti lányok, fiúk voltak. Lelkesek, készen minden társadalmi munkára és nyitottan az életre. Szövődtek közöttünk a barátságok, az első szerelmek is. Érthetően nem csupán a politikáról akartak tudni, hanem a szerelemről, s bizony a nemi életről is. Én meg titkár voltam, nekem kellett tanácsot adnom. Kiegészítettem hát a szeminárium témáját a szerelem és a nemi élet kérdéseivel. Éjszakánként bújtam Totisznak, Freudnak és másoknak a könyveit, hogy „okos és tapasztalt útmutatásokat" adhassak. Csak az zavart kicsit, hogy jómagam még szűz voltam és a „lelki" szerelem is csak akkor kezdett megérinteni a „zászlós lány" iránt.

1945 októberében került sor az első helyhatósági, majd novemberben az országgyűlési választásokra. A választói korhatár akkor még 21 év volt. Hoztak azonban egy törvényt, idézem az 1945. évi 8. törvénycikk 4. §-ának 3. bekezdését: „Annak, aki a németek vagy a fasiszták elleni harcban fegyveresen részt vett és ezt az Országos Nemzeti Bizottság az előterjesztett bizonyítékok alapján igazolja, választójoga van akkor, ha 18. életévévét betöltötte." Az országban talán öt vagy hat személy kapott ilyen alapon választójogot, pontosabban korengedményt. Engem azonban még néhány hónap választott el a 18. életévemtől. Akkor derült ki, hogy én vagyok a legfiatalabb, aki Magyarországon részt vett a fegyveres ellenállási mozgalomban. Most már bevallom: mégis elmentem szavazni. Az illegális papírjaim szerint ugyanis egy évvel idősebb voltam a valóságosnál: éppen elmúltam 18. Gondoltam, ha a fegyveres harchoz jó volt ez a papír, jó lesz a szavazáshoz is.

Nem sokáig maradtam a kerületben. Hamarosan a MADISZ országos központjába vittek dolgozni. *Hegedűs András*nak, a MADISZ szervezőtitkárának (a későbbi miniszterelnöknek) lettem a munkatársa. Jártam a vidéket, ahogy tudtam. Olykor a szovjet hadsereg nyújtott segítséget, amikor egy teherautójuk vidékre ment, hajlandók voltak elvinni a

1945 – a MADISZ kerületi titkáraként

MADISZ egy-egy aktivistáját is. 1945 őszének egy meleg reggelén az észt származású Quin kapitánnyal ültem egy szovjet teherautó platóján. Kalocsára mentek, így hát én is odautaztam, hogy segítsek a helybelieknek megszervezni a MADISZ-t. Quin kapitány járt már Kalocsán, én még sosem. Talán 10-15 kilométerre lehettünk a várostól, el akarta mondani nekem, hogy sok ott a templom. Ám ennyire nem tellett a magyar szókincséből, én pedig nem értettem oroszul. Kivágta magát: „Nézz – mondta és rámutatott a messziről kiemelkedő templomtornyokra – Isten, Isten, Isten." Így tudtam meg, hová érkeztem.

Legjobb ki sem nyitni a fiókot

1946 nyarán behívtak a pártközpontba. Lenne-e kedvem az MKP Ifjúsági Titkárságán dolgozni? *Hollós Ervin* (később a Műszaki Egyetem tanára lett) volt a titkárság vezetője, ott tevékenykedett *Vértes Imre* (később a *Népszabadság* főszerkesztő-helyettese), *Győri Imre* (az MSZMP Központi Bizottságának lett a titkára), *Fencsik László* (a *Nemzetközi Szemle* nyugdíjas főszerkesztője), *Tímár Mátyás* (a Nemzeti Bank nyugdíjas elnöke) és *Deák György* (a felszabadulás előtt az ún. Deák-frakció vezetője volt, a tanulást hirdette, hogy a kádereket meg lehessen őrizni a felszabadulás utánra; az 50-es, 60-as években filmművészeti területen dolgozott). Hamarosan a párt budapesti ifjúsági titkára lettem. Az Ifjúsági Titkárság a MADISZ-ban, a SZIT-ben és más ifjúsági és gyermekszervezetekben dolgozó ifjú kommunisták munkáját segítette, s javaslatokat dolgozott ki a párt ifjúsági politikájára. Mozgósította a szimpatizáns fiatalokat a Kommunista, a Szociáldemokrata és a Nemzeti Paraszt Pártot tömörítő Baloldali Blokk harcának segítésére, a demokratikus fejlődésért vívott harc támogatására.

1948 elején az Ifjúsági Titkárság is átköltözött a Köztársaság térről az Árpád utca 12-be, a párt országos központjába. Volt ott vagy három

szobánk. Az egyikben ketten voltunk Győri Imrével (ő foglalkozott a vidéki, én a budapesti aktívával).

Egy őszi reggelen, amikor bementünk, óriási felfordulás fogadott bennünket. Éjszaka éberségi ellenőrzést tartott *Farkas Mihály*, aki akkor a párt egyik főtitkárhelyettese volt. Szobánk egyetlen ablaka a pártközponton belüli világítóudvarra nézett, az ablakon vasrácsok voltak, ám a kettős ablak belső szárnyán a zárat nem reteszeltük be. Az éberség súlyos hiánya! De ki a felelős? Farkas Mihály ezt is felderítette: az, akinek az íróasztala közelebb van az ablakhoz. Ez Győri Imre volt.

Egy hét múlva osztályértekezletet tartottunk, csak Imre hiányzott, a KEB (Központi Ellenőrző Bizottság) akkor tárgyalta az ügyét. Egyszer csak nyílt az ajtó, halálsápadtan jelent meg: „dorgálást kaptam" (az volt a legenyhébb pártbüntetés, de akkoriban ilyenért az ember szeretett volna a föld alá süllyedni). Deák Gyuri is elsápadt, majd megszólalt a maga fanyar humorával: „Te jó isten, legjobb ki se nyitni a fiókot!"

Annak idején fontos feladatunk volt, hogy népszerűsítsük a tanulást. Hogy ne csak másokat buzdítsak, magam is nekiálltam a gimnázium elvégzésének. Hajnali 4-kor keltem, fél nyolcra mentem dolgozni, késő este értem haza, s akkor folytattam a tanulást. Ahogy egy esztendei anyaggal végeztem, mentem vizsgázni. Valamennyi vizsgám kitűnőre sikerült. 1949-ben már érettségiztem.

Közben a két munkáspárt egyesülése után, *Kádas István* oldalán, a Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanoncmozgalom (SZIT) budapesti titkárhelyettesévé és a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (a rétegszervezeteket tömörítő szervezet) fővárosi titkárává választottak. (Ma is őrzöm az írást a Rajk-perben kivégzett *Szőnyi Tibor*tól, a párt káderosztályának akkori vezetőjétől, hogy a párt szervezőbizottsága hozzájárult a megbízatásom elvállalásához.) Kora reggeltől késő estig a nagyüzemeket jártam, segítettem a SZIT-szervezetek alakulását. A nagyüzemek államosítását követő lelkesedést felhasználva igyekeztünk a fiatalok energiáját az ország újjáépítését szolgáló termelőtevékenység hasznára, a munkásérdekek elősegítésére fordítani. Soraikból sok talpraesett vezető nőtt ki.

1949-ben május elsejére készültünk. A felvonulás élén több tízezres ifjúsági oszlop vonult, amelynek én voltam a felelős szervezője. A felvonulók, az akkori időknek megfelelően, zászlók, transzparensek sokaságát és az egyesült munkáspárt vezetőinek képeit vitték magukkal. A kijelölt utcákban már együtt álltak az ifjúsági csoportok, amikor a párt budapesti vezetőitől azt az utasítást kaptuk, hogy Rajk Lászlónak, a Politikai Bizottság tagjának, külügyminiszternek a képeit rakjuk a falak mellé. Nem értettük a dolgot, hiszen ismert és közkedvelt vezető volt a fiatalok körében is. Néhány nap múlva az újságokból

tudtuk meg, hogy „kémkedés és ellenséges tevékenység" vádjával Rajkot letartóztatták. A Sportcsarnokban több ezres budapesti pártaktíva értekezletre került sor, ahol Rákosi Mátyás „tárta fel" az ügy „hátterét". „Sok álmatlan éjszakámba került, amíg fényt derítettünk a dologra" – mondotta. Akkoriban még bíztam benne, nem kételkedtem a szavában. Sőt, talán méginkább csodáltam: milyen veszélyektől is mentette meg a pártot, az országot.

„Legyen a maguk kis Rajk-ügye"

Az igazat megvallva, az ifjúsági mozgalom vezetői akkor már a VIT lázában égtek. 1949 nyarán Budapest várta a világ minden tájáról egybesereglett II. Világifjúsági Találkozó több mint tízezer résztvevőjét. Ilyen feladatunk még nem volt. Meg kellett szerveznünk a külföldi fiatalok fogadását, szállását, ellátását, a két hét ezernyi kulturális, sport- és politikai programját, a fővárosba, a VIT-re felutazó vidéki fiatalok több tízezres tömegének bekapcsolását a találkozóba.

Hogy milyen különleges esetekkel kerültünk szembe, arra hadd mondjak el két példát.

1949 – a SZIT (Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanoncmozgalom) budapesti titkáraként a Múzeum kertben

A külföldi delegációkat többnyire iskolákban, diákotthonokban helyeztük el. Akkoriban még meglehetősen prűd volt a közhangulat. Az egyik kollégium gondnoknőjétől egyszercsak értesítést kaptunk: a svédek szállásán óriási a botrány: a meleg esős éjszakában a svéd lányok az akkor nálunk még ismeretlen, átlátszó nylon esőköpenyben tértek haza. Az esőköpeny alatt azonban nem volt semmi. A ruhájukat a karjukon hozták. Először zavarba jöttünk. Végül azt tanácsoltuk a gondnoknőnek: hunyja be a szemét.

A másik eset. Elérkezett a nagy nap. Az újpesti stadionban került sor a megnyitóra. A buszok sokasága, a fiatalok százezreinek lelkes sorai között szállította a külföldi résztvevőket a már zsúfolásig megtelt stadionba. Ott *Guy de Boisson*, a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség francia elnöke köszöntötte a résztvevőket. ABC-sorrendben megkezdődött a nemzetek felvonulása. A küldöttek a magukkal hozott színes zászlók alatt szép egyenruhákban, tarka népviseletekben, egyszerre lépdeltek. Nagyszerűen ment minden. Már dagadt a mellem: így kell szervezni. Ám, ahogy közeledtünk az ABC végéhez, belül egyre inkább kezdett birizgálni valami. Alig egy nappal előbb jutott eszünkbe, hogy magyar küldöttségnek is fel kell vonulnia, méghozzá udvarias házigazdaként természetesen a nemzetek legvégén. Megkértük a Timót utcai tanonc-otthonbelieket – nekik volt SZIT-es egyeningük –, hogy 100-200 fiatal vonuljon fel a magyarok képviseletében. De ezt nem ellenőriztem. Már nem volt idő a meditálásra. Zárócsoportként megjelentek a mieink: sötét nadrág, szürke ing, piros nyakkendő, a szív fölött az ingen a SZIT emblémája. Ezek a vidékről nemrég Budapestre került falusi gyerekek életükben nem láttak ennyi embert, nem hallottak ilyen hangzavart. Tátott szájjal bámultak szerte szét, soraik szétestek, egyesek lemaradtak, kullogtak a csapat után. Egy kis srác a legvégén ballagott. Öv helyett egy ormótlan hózentróger tartotta lötyögő nadrágját, amelybe ketten is belefértek volna. Szerettem volna elsüllyedni szégyenemben. A következő két hét megannyi nagyszerű eseménye váltakozott az apró, kívülről nem is mindig látható, ám engem roppantul bosszantó kudarcokkal.

1949 őszén a Magyar Ifjúság Népi Szövetségének országos szervező titkára lettem, a budapesti tapasztalatokat a vidéki szervező munkában kellett hasznosítanom. Nem sokáig. Néhány hónap múlva, 1950 júniusában sor került a magyar ifjúság egységes szervezetének, a Dolgozó Ifjúság Szövetségének, a DISZ-nek az alakuló kongresszusára. Én már „kiöregedtem" az ifjúsági mozgalomból, 22 évesen más területre küldtek dolgozni. Akkor azt hittem, hogy számomra ezzel egyszer s mindenkorra lezárult az ifjúság korszak.

Csupán egy nyomasztó élményem maradt még erről az időszakról. Talán egy hónapja dolgoztam „felnőttként", amikor a korábbi funkcióm miatt *Nonn Györggy*el, a MINSZ volt elnökével és Hollós Ervinnel, a MINSZ volt főtitkárával, a Politikai Bizottság ülésére hívtak meg. Az ifjúsági munka tapasztalatairól szóló anyagot tárgyalták. *Rákosi*, *Gerő* és *Farkas* szólaltak fel nagyon élesen. Farkas elmondta, hogy honvédelmi miniszterként, mert akkor már az volt, a szolnoki repülőtiszti iskolán járt ellenőrzésen. Megnézte a faliújságot és látta, hogy ott egy szó sincs Rákosi elvtársról. Utánaérdeklődött, ki a politikai tiszt. Mondták neki, hogy *Dósai István*, a római Collegium Hungaricum későbbi igazgatója, egykori szociáldemokrata, akivel az egyesülés után együtt dolgoztunk az Ifjúsági Titkárságon. „Mindjárt tudtam – mondta Farkas –, hogy ellenség. Parancsot adtam a letartóztatására." „Maguk együtt dolgoztak vele – kapcsolódott a tárgyalásba Gerő. – Hogyhogy nem vettek észre semmit?" Rákosi foglalta össze: „Okuljanak az esetből, legyen ez a maguk kis Rajk-ügye."

Még örültem is, hogy elkerültem az ifjúsági mozgalomból.

III. A pártközpontban – először felnőttként

Rákosi szobája alatt

Említettem, 1950 júniusában, a DISZ születésekor engem felnőtt vonalra, a párt Központi Vezetőségének Irodájába helyeztek dolgozni. *Dénes István*, a SZIT korábbi főtitkára, az MDP központi vezetősége titkáraként vezette az osztályt. Akkoriban nem volt szokás megkérdezni, hogy miért helyeznek oda, még kevésbé azt mondani, hogy nem vállalom. Az igazat megvallva, nagy kedvem nem volt a megbízatáshoz, hiszen jórészt irodai munkát osztottak rám. Az volt a dolgom, hogy a párt egyik választott testületének, a Szervező Bizottságnak (a párt építési és tömegszervezeti munka operatív irányítására választották ezt a határozatot hozó testületet) az üléseit készítsem elő, fogalmazzam meg határozatait és végrehajtásukat ellenőrizzem.

A Központi Vezetőség Irodájának helyiségei Rákosi Mátyás szobái alatt, a földszinten voltak. A kapuban, a folyosókon fegyveres őrség. A páncélszekrényen, akárcsak valamennyi ajtón, két-két biztonsági zár volt és munka végeztekor külön-külön plombálni kellett mindegyiket. Általában este 9-10-kor végeztem és gyalog jártam haza a Kossuth hídon át (akkoriban még állt ez a híd a Parlament déli szárnyánál) a Széna térre, ahol laktam. Hányszor fordult elő, hogy félútról visszafordultam: vajon a második ajtó felső zárját becsuktam-e és az első ajtón a plombába jól húztam-e be a cérnát? Mindezt reggel a takarítónőt kísérő őr szigorúan ellenőrizte.

A beilleszkedést különösen két személy könnyítette meg számomra. Közvetlen főnököm, *Hárs István* (a Rádió nyugalmazott elnöke, aki akkoriban a Politikai Bizottság és a Titkárság üléseinek előkészítésével foglalkozott) sokat segített, hogy eligazodjak a szokatlan feladatban. A Szervező Bizottság elnöke pedig *Kádár János* főtitkárhelyettes volt, aki egyszerűségével oldotta gátlásaimat.

Mindezt nem mondhatom el Dénes Istvánról, a K.V. főtitkáráról, az iroda vezetőjéről. Az első, talán egyetlen velem folytatott beszélgetésén azt kérdezte: Már második éve vagy házas, miért nincs gyeretek? – A feleségem – válaszoltam – még főiskolára jár, nincs is 19 éves, egy keresetből élünk (talán öt vagy hatszáz forint lehetett a fizetésem, abból is szüleimet kellett még segítenem). Akarunk gyereket, nem késtünk még le semmiről.

Csúnyán lehordott a „társadalom iránti negatív viszonyom" miatt. (Egyébként a következő években – persze nem Dénes kioktatása mi-

att – egy lányunk és egy fiunk született.) Alig egy esztendőt dolgoztam az osztályon, amikor tbc-s folyamattal kórházba kerültem. Fél évig kiestem a munkából. (Dénes egyetlenegyszer sem látogatott meg.) Amikor felgyógyultam, éppen a Szervező Bizottság ülésére esett az első munkanapom. Dénest fél év után ott láttam először. Egy üzenet érkezett számára, amit az ülés alatt oda kellett vinnem hozzá. 1945 óta ismertük egymást, tegeződtünk, természetesen eszerint szóltam hozzá. Visszamagázott.

Kádár letartóztatása

De térjünk vissza 1951 tavaszához. A Szervező Bizottság egyik esedékes ülését megelőzően kerestem Kádár Jánost telefonon, hogy egyeztessem a napirendet. Titkárnője újból és újból csak annyit mondott: nincs bent. Elérkezett az ülés megkezdésének időpontja. A Szervező Bizottság tagjai már együtt voltak, csak Kádár hiányzott. Helyette Rákosi Mátyás érkezett meg Farkas Mihály főtitkárhelyettes, honvédelmi miniszter kíséretében. A közel egy év alatt, mióta részt vettem az üléseken, erre sosem került sor. A Szervező Bizottság tagjai – mintha iskolás gyermekek lennének – valamennyien felállva fogadták őket. Rákosi megdöbbentő bejelentést tett: Kádárt letartóztatták, ügyének kivizsgálása folyamatban van. Indoklást nem adott. Csupán annyit közölt, hogy a Szervező Bizottságban az elnöki posztot Farkas Mihály veszi át. Még akkor is hittem Rákosinak. Mondtam is otthon a feleségemnek, ezt nem gondoltam volna Kádárról. Úgy látszik, politikai vaksággal vertek meg. Én semmit sem vettem észre.

Nem sokkal később kerültem kórházba. Lehet, hogy ez volt a szerencsém. Amikor aztán egy fél év múlva visszaengedtek dolgozni, közölték, hogy pártfőiskolára küldenek tanulni.

Az 1952–1954-es tanéveket már ott töltöttem. Az első évben még főleg a klasszikusokat tanulmányoztuk, bár az év második felében Sztálinnak az SZKP XIX. kongresszusán elhangzott felszólalása, valamint a „Közgazdasági problémák a Szovjetunióban" című munkája már sok mindent háttérbe szorított. Amikor 1953 tavaszán Sztálin meghalt, az iskola hallgatóival együtt én is gyászoltam.

Nyáron, 1953 júniusa után, az MDP központi vezetőségének ülése és *Nagy Imre* kormányfővé választása után megkezdődött az „új szakasz". Ettől kezdve ez állt az oktatás homlokterében.

1954 nyarán *Bíró Zoltán*, a főiskola igazgatója (Rákosi öccse), az iskola udvarán, ahol sétálva memorizáltam a vizsgák anyagát, hozzám lépett. Kérdezte, nem volna-e kedvem ott maradni oktatónak. Megkö-

szöntem, de elhárítottam az ajánlatot, mert úgy gondoltam, hogy a szervezőmunkához több érzékem van. Akkor felajánlotta, hogy hamarosan tanszékvezető lehet belőlem a magyar párttörténeti tanszéken. Amikor továbbra is nemet mondtam, azt kérdezte: Talán ez nem elegendő karrier magának? – Elhagyott a régi fegyelmem, szó nélkül otthagytam.

Nem sokkal később közölték, hogy a pártközpontba, az államgazdasági osztályra helyeznek munkatársnak. Tiltakoztam: én sosem dolgoztam gazdasági területen, kérem, ne vigyenek oda. Ez a döntés – válaszolták. Életem nehéz két esztendeje következett. A könnyűipari tervezéssel és az állami ellenőrzéssel kellett foglalkoznom.

Megrendül a bizalom

Hivatalokba jártam, számomra idegen feladatokat végeztem. Életemben először nem dolgoztam délután öt után. A hivatalok ilyenkor már kiürültek. Hogy szakmailag felzárkózzak a feladathoz, jelentkeztem a Közgazdaságtudományi Egyetem levelező tagozatára. Most amúgy is több időm volt, a hajnalin kívül a kora estiek is. Az 1954–56 között eltelt két tanév alatt három esztendő anyagából vizsgáztam, ismét kitűnőre. Különösen a felsőfokú matematikát élveztem.

1956 őszétől új megbízatásom annyira lekötött, hogy meg kellett szakítanom egyetemi tanulmányaimat. Csak 1958-ban tudtam folytatni, akkor végeztem el a hátralevő negyedik és ötödik évfolyamot és államvizsgáztam. 1958 őszén, amikor újból folytattam a tanulást – persze, akkor is munka mellett –, éppen államjogból kellett vizsgáznom. Úgy éreztem, jól felkészültem, ismerem az anyagot. Kihúztam a tételt, átgondoltam és válaszoltam. Az hiszem, nem hibáztam. Közben a jogi tanszék vizsgáztató tanára lapozgatott az indexemben. Látta hogy 1956 óta nem vizsgáztam. Amikor befejeztem a válaszomat, megkérdezte: „Itt valami nem stimmel. Miért hagyott ki két esztendőt?" – Más irányú elfoglaltságaim voltak – feleltem. Nem akartam megmondani, hogy a KISZ Központi Bizottságának titkáraként dolgoztam. Élesen rám nézett és azt mondta: „Ez a válasza nem volt olyan jó, mint a korábbiak. Erre csak négyest adhatok." Ez volt az első négyesem. Valószínűleg azt gondolta: valamibe belekeveredtem az 1956-os események idején és emiatt kényszerültem felfüggeszteni a tanulást. Alighanem ezért volt szigorúbb.

De térjünk vissza még az államgazdasági osztályra. Az ott dolgozókat a pártközpontban akkoriban tréfásan így hívták: „a kőszívű ember fiai". Az 1954–1956-ra jellemző cikcakk-politikának megfelelően

ugyanis ennek az osztálynak volt a feladata, hogy a gyorsan változó és egymásnak ellentmondó gazdaságpolitikai koncepciókhoz (hol a beruházások hirtelen leállítása okozta termelési kiesések pótlására, hol pedig a beruházások folytatásához szükséges anyagi fedezet előteremtésére) javaslatot tegyen.

A vezetésben folyó harcok és az ellentmondó követelmények miatt az osztályon dolgozó tehetséges közgazdászok sok olyan tervezethez kényszerültek nevüket adni, amelyeknek helyességéről szívük és eszük szerint nem voltak meggyőződve.

E két esztendő alatt az osztály élén *Friss István*, aki a Közgazdasági Intézet egyik alapítója lett, majd *Antos István* volt pénzügyminiszter állt. Helyettes vezető *Vargha Edit*, a Kőbányai Gyógyszerárugyár későbbi, sok eredményt elért igazgatója volt, de ott dolgozott *Huszár István*, a Statisztikai Hivatal későbbi elnöke, majd miniszterelnök-helyettes, a Népfront főtitkára, és még jó néhányan mások, akik szakmai tapasztalataikkal sokat segítettek munkámban.

1954 őszén egy barátomtól tudtam meg, hogy a Rajk-ügy koncepciós per volt. Mélységesen megrázott a hír, a Rákosiba vetett bizalmam megrendült. Kiábrándulásomat tovább erősítette hogy kiderült: Kádár János is csak Rákosi diktatórikus akarata miatt ült. Amikor pedig 1954-ben kiengedték, nem az eredeti funkcióját kapta vissza, hanem a XIII. kerületi pártbizottságra küldték dolgozni.

1955 folyamán a pártközpontban is megindult az erjedés, amit csak felgyorsított, hogy márciusban Rákosi ismét kiszorította Nagy Imrét a vezetésből. Eljárásának módja miatt akkor úgy tűnt, folytatódik a Rajk-ügyet jellemző módszer, tehát Nagy Imrének lehet igaza. Tömörültünk a pártközpontban „ellenzékiek".

1956 tavaszán a pártközpont munkatársai számára értekezletet tartottak. Több százan lehettünk. Ha jól emlékszem, *Ács Lajos*, a Központi Vezetőség titkára tartotta a beszámolót és felszólalt Rákosi is. Akkor nagy merészségnek tűnt, az értekezleten nyíltan megkérdeztem: mi az igazság a Rajk-ügyben? Megfagyott körülöttem a levegő. És, mint később hallottam, rákerültem arra a 400 fős listára is, akiket Rákosi le akart tartóztatni. Csak már nem volt rá ideje.

A belpolitikai helyzet gyorsan romlott. Rákosi és Nagy Imre vitáit, a cikcakk-politika negatív hatását, a súlyosbodó gazdasági helyzetet, az erkölcsi károk okozta érthető elégedetlenséget a régi rend hívei kihasználták. Azok, akik a szocializmust szerették volna megszabadítani a rárakódott szennytől, részben Nagy Imrébe vetették hitüket, mások Kádárba. (Én az utóbbiakhoz álltam közel.) Végül is 1956 júliusában Rákosit menesztették.

Ám az országban egyre zavarosabb lett a hangulat. A korábbi hibáktól szabadulni nem tudó vezetés, valamint a vele szembenállók egyre szélsőségesebbé váló csoportjai, miközben a bajokért egymást okolták, valójában egymást „igazolták". A vezetők magatartása egyre inkább alkalmatlanná vált a bizalmatlanná lett dolgozó emberekkel való érintkezésre. Emlékszem, 1956 szeptemberében a Központi Vezetőség egyik titkára látogatást tett a budakalászi textilgyárban. Kíváncsi voltam a hangulatra, én is odamentem. Az üzemet valósággal megszállták a „biztosítók". A munkások morogtak: „Tőlünk fél?" Helyette is szégyelltem magam.

Talán három héttel az események kirobbanása előtt, 1956. október elején, taggyűlésre került sor az osztályon. Ezen részt vett *Szalai Béla*, a Központi Vezetőség államigazgatási osztályt felügyelő titkára is. Éles, szenvedélyes vita folyt. Két kérdésről szóltam: a vezetés elszigetelődéséről, tehetetlenségéről, arról, hogy nem mernek az emberek közé menni, és arról, hogy nemcsak jogos elégedetlenség létezik, nemcsak „jobb szocializmust" akarók vannak, felléphetnek a régi rend hívei is. Többen rám támadtak: „Az ördögöt fested a falra, az lehetetlen". Bár nekik lett volna igazuk.

IV. 1956. október

A Bem tértől a Parlamentig

Október 23-án nem voltam képes a munkahelyemen maradni. Kíváncsi voltam, mi lesz az előbb betiltott, majd engedélyezett egyetemista felvonulásból. Elmentem az ELTE-re, majd a Műszaki Egyetemre, onnan a Bem térre, ahová az oszlopok vonultak. Volt ott mindenféle követelés, de jobbára a szocializmus megsértett becsületét, igazi – sajnos valójában nem létező – szocializmust kértek számon. Joggal. Ám a Bem téren Veres Péter hangját már elnyomta egy más hang: „Le velük!" „Elég volt a kommunista uralomból!" És elkezdték kivágni a címert a nemzeti lobogóból, égették a vörös zászlókat. Aztán kiadták a jelszót, gyerünk a Parlamenthez. A Margit hídon át én is odamentem, ahol délután, az addigra odahívott Nagy Imrének már azt kezdték kiabálni: „Nem vagyunk az elvtársad!"

Már sötétedni kezdett, amikor a Parlament déli kapujánál lévő csoport mindenáron be akart nyomulni az épületbe. Az őrök nem engedtek, de egyre jobban szorongatták őket. Néhányan – úgy látszik más hozzám hasonló gondolkozású is volt ott –, hogy felfogjuk a nyomást, láncot alkottunk. Mellettem állt *Sinkovics Imre* színművész, aki ugyancsak próbálta lebeszélni a tömeget a Parlamentbe való behatolásról. Nemcsak kérlelte az embereket, hanem szavalt is nekik Petőfi-verseket meg a Szózatot, hogy visszatartsa őket.

Este 7-8 körül visszamentem a Pártközpontba. Öt nap múlva érkeztem csak haza.

Telefonon tartottam az összeköttetést a megyei és a budapesti pártbizottságokkal. Talán este 10 óra lehetett, amikor *Benke Valéria*, a Rádió akkori elnöke telefonált, hogy megtámadták a Rádiót, nem tudják tovább védeni magukat, a Honvédelmi Minisztériummal pedig nincs összeköttetésünk. Telefonáltam a HM-be, *Kovács István*nak, a vezérkar főnöke első helyettesének. De Benke Valéria nemsokára újból hívott: a segítség nem érkezett meg. Ismét beszéltem Kovács Istvánnal. „A Bajcsy-Zsilinszky útnál vannak már a felmentő tankok, csak a köd miatt lassan haladnak" – mondotta. Ám a tankok nem értek oda.

Az éjszaka folyamán, majd az azt követő napokban az Árpád utca 6.-ból, ahol dolgoztam, többször is átmentem az Akadémia utca 17.-be, ahol a Központi Vezetőség ülésezett. Megdöbbentett, hogy jó néhányan milyen gyáván viselkedtek, a lábukat sem merték kitenni az utcára.

Másnap a kerületi pártbizottságok egymás után jelentették: fegyveresek támadják őket, fegyvereket kérnek. Tanúja voltam: Gerő Ernő, Nagy Imre és Hegedűs András együtt hallgatták meg az erről szóló tájékoztatást. Gerő azt mondta: a Honvédelmi Minisztérium küldjön fegyvereket a pártbizottságokra. Nagy Imre, aki már miniszterelnök volt, akkor még helyeselt Gerőnek.

Október 25-én csütörtökön, mint addig is többször, kimentem az utcára, hogy saját szememmel lássam, mi történik. Hallottam, hogy a Parlament előtt nagy tüntetés készül. Naivan azt gondoltam, ha néhány tucat embert össze tudok szedni és odaállunk az emberek elé, le tudjuk beszélni őket a tüntetésről. Az Akadémia utca 17.-ben tartózkodóktól ezt nem várhattam. A Ságvári téren volt az Állami Ellenőrzési Minisztérium, ott ismerős voltam, hozzájuk mentem. Találtam is talán egy tucat embert, kértem őket, segítsenek. Lementünk az utcára. A Szabadság tér felől hatalmas tömeg hömpölygött: „Aki magyar, velünk tart!" Sodródtunk a tömeggel. A Földművelésügyi Minisztérium felől egyszercsak záporozni kezdtek ránk a lövések. Mellettem is estek el véresen. Azóta is fájlalom, hogy ketten, akiket én kértem, hogy menjünk a tüntetők közé, ugyancsak megsebesültek.

Vissza a Pártközpontba. Az Akadémia és Árpád utca sarkán hatalmas szovjet tank fékezett. Kétméteres vezérőrnagy szállt ki belőle, és az utca sarkán álló sötétkék kabátos, kalapos, bajuszos alacsony embernek tisztelegve jelentett. Aztán besegítette őt a tankba. Akkor láttam: Anasztaz Mikojan, az SZKP Politikai Bizottságának tagja volt.

Október 28-án kaptuk a hírt: a Központi Vezetőség hattagú pártelnökségre ruházta át a jogkörét. Másnap reggel a *Szabad Nép*ben megjelent a „Hajnalodik" című vezércikk. Azt olvashattuk benne: „A magyar ifjúság fegyveres harca győzelemre vezetett." És kiadták a jelszót: lobogózzátok fel házaitokat.

Nem éreztem, hogy a győztesek között lenne a helyem. Elmentem haza a feleségemhez, négyéves kislányomhoz és három hónapos fiamhoz. „Jó helyen" laktunk, a Széna téren. Az ablak alatt egy rendőrruhás hulla feküdt. Felpakoltam a családot, és a kicsivel meg a picivel átgyalogoltunk Pestre, az anyósomékhoz. De nem tudtam a fenekemen ülni. 29-én este ismét bementem a Párközpontba. Ott magához

hívott Kiss Károly és azt mondta: „A DISZ szétesett, maga pár éve még az ifjúsági mozgalomban dolgozott, csináljon valamit." Ennyi volt az eligazításom.

Kivégezni visznek

Elkezdtem keresni a kapcsolatot a DISZ volt vezetőivel. Azt hallottam, egy részük másnap reggel a Budapesti Pártbizottságon, a Köztársaság téren jön össze. Így hát október 30-án reggel én is odamentem. Fél órája lehettem a házban, amikor *Mező Imre*, a pártbizottság titkára közölte: fegyveresek vették körül a házat, védekeznünk kell. A földszinten már ropogtak a fegyverek. A Városi Színház tetejéről és a fák közül zúdult ránk a tűz. Üvegcserepek közt a földön feküdtünk. A sapkámat lelőtték, de a fejem a helyén maradt. Talán 12 óra lehetett, amikor a Honvédelmi Minisztériumból segítséget ígértek.

A harc tovább folyt, egyszercsak lánctalpak csörgését hallottuk. Végre, megmenekültünk! Aztán fülsiketítő dörrenések, a falak omlani kezdtek, a tankágyúk bennünket lőttek. Tovább nem tarthattuk magunkat. Az omladozó lépcsőházon át néhányan lemenekültünk a kazánházba.

Életem talán leghosszabb másfél órája következett. A támadók betörtek az udvarra, elfoglalták az épületet és hangos ordítás közepette kezdtek öldösni, gyilkolni. Mi az udvarra nyíló szellőzőablakon át mindent hallottunk. Nem volt kétségünk, hogy mi lesz a sorsunk.

Amikor ránk leltek, felparancsoltak az udvarra és elkezdtek igazoltatni. Majd egy fegyveres srác nekem esett, elkezdett verni. Egy barna kabátos, 20-22 év körüli másik fiatalember (korábban sosem láttam), akinek két kézigránát volt a kezében, rászólt a társára: „Hagyd, majd én elintézem!"

Megragadta a karomat, kivonszolt a térre. Az ablakokból kidobált papírtömeg máglyaként égett, a túloldalon társainkat akasztották, kit a lábánál, kit a nyakánál fogva. Ordítozás, lövöldözés, ütlegelés. Engem meg odahurcolt, ahol a házat védő kiskatonák a fal mellett feküdtek agyonlőve. (A *Life* elhíresült képsora rögzítette kivégzésüket az utókornak.) Amikor azonban odaértünk, tovább húzott. A halottak közt lépdeltem (csak hónapokkal később tudtam meg, hogy ketten közülük, *Somogyi Berta Lajos* és *K. Farkas József* karhatalmista sorkatona életben maradt). Elvitt a Kenyérmező utca sarkáig és rám szólt: Tűnj el! (Ezt követően még két társamat szabadította ki az illető.) A szénportól feketén, az átélt izgalmaktól félig kábultan, de néhányan életben maradtunk.

Itt kénytelen vagyok három évtizedet előre ugrani. Esztendőkön át újból és újból végigálmodtam ezt az október 30-i jelenetet: visznek kivégezni. Aztán izzadtan, görcsösen felriadtam. És mindig a visszatérő kérdés: ki mentett meg és miért?

Sok év telt el, mire ez az álom elmaradt és elhalkult bennem a kérdés is. Bizonyára olyan ember volt, aki a Köztársaság téren a randalírozók közé keveredett, de akiben a védtelen emberek gyilkolása láttán felülkerekedett az emberség. S elkönyveltem magamban: már sosem fogom megtudni, kinek is köszönhettem, hogy életben maradtam.

1986. augusztus 5-én Észak-Magyarország egyik községéből kézzel írt levelet kaptam a munkahelyemre, a szerkesztőségbe.

„Tudom, hogy levelem olvasása közben meglepetés fogja érni... Én vagyok azon személy, aki 1956-ban a banditák karjai közül kirántotta önt... Akkor egy jabranc a géppisztollyal arcon vágott, melynek helye még látható. Agyonvertek nagyon, kórházba kerültem a zúzódásokkal. Az volt a fontos, hogy ön egérutat nyert, életben maradt. Nagyon szeretnék önnel találkozni, elbeszélgetni a régi időkről. Engem is értek-érnek sérelmek, amit nem orvosol senki. Ha lenne ideje, nagyon szívesen fogadnánk itt nálunk." Teljes név, pontos cím.

Nem akartam hinni a szememnek. Gyorsan válaszoltam: „Valóban nagy meglepetéssel olvastam levelét. Én is nagyon szeretnék megismerkedni Önnel. Minthogy a munkám meglehetősen rövid pórázon tart, addig is míg felkereshetem, kérem írjon magáról: mivel foglalkozik, hogy került oda, ahol él, hány éves, vannak-e gyerekei?"

Augusztus 18-án kelt az újabb levél: „52 éves vagyok, szakképzettségem gépésztechnikus, de mint szereldei lakatos dolgozom... A gyárban brigádvezető vagyok, most kaptam 30-szoros véradásomért országos kitüntetést. Örülök, hogy jó egészségnek örvend és átvészelte a halálos tortúrát, amin keresztül ment. Volt még egy elvtársnő is magukkal, akit én rántottam ki a sorból, de a nevét nem tudom, nem is ismertem. Én az ütéseket, zúzódásokat azután kaptam, összetörve eszméletemet elveszítettem. Node ezekre még emlékezni is borzasztó." (*Boros Éva* volt az – később a Művelődési Minisztériumban, majd a Koncertirodán dolgozott –, jól emlékezett rá, hogy őt is ugyanaz a személy mentette meg, aki engem.)

Tovább folytattuk a levelezést egész szeptember 6-áig, amikor szombaton délelőtt 10 óra körül megmentőm vidéki háza elé értem. Egy alacsony, sovány ember szaladt elém. Átöleltük egymást, összetegeződtünk. Bementünk a lakásba. Feleségével együtt terített asztallal vártak, de számomra a beszélgetés volt a fontos.

Harminc év elteltével látásra már nem tudtam azonosítani azzal a fiatalemberrel, akinek nem annyira az arca, mint inkább az öltözete maradt az emlékezetemben. Így hát mindenekelőtt olyan részletekről kezdtem érdeklődni (honnan hová vitt, milyen ruha volt rajta stb.), amiket rajtam kívül csak egyetlen ember tudhatott. Nem maradt kétségem: ő mentett meg.

De miért hallgatott 30 évig? És miért jelentkezett most?

Több órás beszélgetés nyomán alakult ki a kép.

Elmondása szerint apja egy katonai kórház igazgató főorvosa volt a háború idején. Őt, egyetlen gyerekként, a bencés gimnáziumba íratták, de valami diákcsínyért hamarosan kitiltották onnan, és végül gépésztechnikumot végzett. 1952–1954-ben a szolnoki repülőtiszti iskola növendéke volt. Egy baleset nyomán gerincműtétet hajtottak rajta végre, és sokáig kórházban volt. 1956-ban még nem dolgozott, a szüleinél élt vidéken, háromhavonként járt orvosi ellenőrzésre a fővárosba. Október 23. után is – szerinte emiatt jött Budapestre. Azon az október 30-ai hajnalon azért ment a Köztársaság térre, mert a Rádió bemondta, hogy ott lövöldöznek és ő segíteni akart. (A lövöldözés csak 9 óra után kezdődött.) Azt állította, hogy barátaival a Luther utca sarkán lévő pincében húzódott meg. Arra nem akart emlékezni, hogy fegyver is volt nála. Megismételte: miután bennünket megmentett, őt leütötték, elvesztette eszméletét és csak a Rókus kórházban tért magához.

1956 novemberében ausztriai rokonaihoz ment és csak 1958. februárban jött vissza. Akkor illegális határátlépés miatt 6 hónapra leültették. A következő években aztán hatszor került börtönbe különböző csalások miatt. Összesen nyolc évet ült az ország különböző fegyintézeteiben. Utolsó büntetését követően egy kisváros vasipari üzemében helyezkedett el.

Engem – ezt mondta –1952–1953-ból, a DISZ-ből ismert (sosem dolgoztam a DISZ-ben), aztán egy cikkemet olvasta az újságban és onnan jött rá, hogy én vagyok az a bizonyos személy, azért írt csak most. (1956-ból a nevemet nem ismerhette, a cikkeim aláírásánál pedig nincs ott a fényképem.) Többet nem akart elárulni.

Fordítottam a beszélgetés fonalán, azt kezdtem tudakolni: miért jelentkezett csak most. Azt válaszolta, hogy nemrégiben rokonai jártak nála az NSZK-ból, meghívták látogatóba, s azt ígérték, egy autót adnak neki ajándékba. Büntetett előélete miatt azonban nem kap útlevelet. Kérte, segítsek. Megígértem, hogy utánanézek a dolognak.

Visszajöttem Budapestre, és felkerestem a BM útlevél osztályát. Megkérdeztem, miért nem kap útlevelet, ha egyszer utolsó büntetését már rég letöltötte? Két eset lehetséges, vagy kint akar maradni –

visszaeső bűnöző, hadd maradjon –, vagy tényleg egy autót kap ajándékba – nála rosszabbak is hoztak maguknak külföldről gépkocsit.

Pár hét múlva választ kaptam az illetékesektől. Igaz, hogy hatszor ült börtönben, az is igaz, hogy nyolc évet kapott, de nem összesen, hanem utoljára! Súlyos csalások sorozatát követte el.

Levelet írtam megmentőmnek: minthogy utolsó büntetése 1982 márciusában telt le, csak ettől számított öt év elteltével kérheti a hátrányos jogi következmények alóli mentesítést. Vagyis fél év múlva, 1987 márciusában kérvényezze azt a megyei bíróságnál. Remélhetőleg kedvező lesz a döntés és nem lesz akadálya annak, hogy útlevelet kapjon.

Büntetett előélete miatt – bármennyire hálás voltam is neki – mégsem írhattam meg azt a riportot, amelyet 1986 őszére, a Köztársaság téri események 30. évfordulójára terveztünk megjelentetni, s amit annak bizonyítékának szántam, hogy a fegyveres támadók között is akadtak olyanok, akikben felülkerekedett az emberség. Meg aztán megnevezni sem akartam őt, mert kárt okozni semmiképp sem szerettem volna neki.

*

A Köztársaság téri lincselés – érthetően – mély nyomot hagyott bennem. E naptól kezdve már nem hittem abban, hogy az oly kívánatos változásokat, a jobb szocializmust, Nagy Imre és Kádár János követőinek – magamat is ide soroltam – békésen el lehet érni. Azt pedig mélyen szégyelltem, hogy sok munkásember is szembefordult velünk, akik pedig az ő életük jobbra fordulását kívántuk szolgálni. Megértettem, hogy a Rákosi és társai elkövette bűnök okozták ezt a helyzetet.

A nyár folyamán a Nyugatról ledobált, s az SZKP XX. kongresszusa zárt ülésének beszámolóját tartalmazó brosúrából Sztálin bűnei is tudomásomra jutottak. De mert a XX. kongresszus szembefordult e bűnökkel, hittem abban, hogy még egyszer nem leszünk ilyen naivak. Ha összefogunk, képesek leszünk egy, a dolgozó tömegeket valóban szolgáló rendszer megvalósítására. Magamban akkor arra esküdtem föl, hogy még egyszer nem kerülhetek, nem kerülhetünk ilyen szégyenteljes helyzetbe.

V. A KISZ előkészítése

Az ifjúsági titkárságon

De térjünk vissza 1956-hoz. Október 31-én újból bementem a Pártközpontba. A Nádor utca 28. alatti moziteremben a központ apparátusa számára Kádár János tartott értekezletet. Nem titkolta a helyzet súlyosságát és arról is nyíltan szólt, hogy az újonnan alakult Magyar Szocialista Munkáspárt várhatóan nem egyedül lesz jelen a politikai porondon. De azt is hozzátette: ez a párt „védi és védeni fogja a Magyar Népköztársaság vívmányait: a földreformot, a gyárakat, a bankok, a bányák köztulajdonba vételét, népünk vitathatatlan szociális és kulturális eredményeit... Vagy lesz elég erejük a demokratikus pártoknak vívmányaik megszilárdítására, vagy szembekerülnek a nyílt ellenforradalommal." (Ebbéli aggályát egyébként a következő napokban Nagy Imre is osztotta, egyebek közt, amikor november 2-án (!) a jugoszláv kormányhoz fordult menedékért.)

Időközben családomat ismét visszaköltöztettem a Széna térre (anyósoméknál alig volt hely), de egyre nehezebbé vált a helyzetünk. Újból fegyveresek kerestek, belőttek a lakásunkba, valamennyi ablakunk kitört, feleségem a két kicsivel a pincében lakott. November 4-én hajnalban ágyúdörgésre ébredtünk. Leszaladtam az óvóhelyre, összecsomagoltam, a kicsit betettük a gyerekkocsiba, a nagyot kézen fogtam, és elindultunk ismét Pestre. A Margit hídon azonban már nem tudtunk átmenni. Lezárták. A szovjet tankok vonultak át Budára.

Vissza a Széna térre. Talán három nap múlva tudtam átmenni a hídon a Pártközpontba, hogy munkára jelentkezzek. Lásson hozzá az ifjúsági mozgalom újjászervezéséhez! – kaptam az ismételt megbízást. Még folytak a fegyveres harcok, még alapkérdések sem dőltek el. Ki tudhatta, hogy mi lesz, mi lehet a párt ifjúsági politikája?

A november 4-ét követő első napok az ifjúsági mozgalmat illetően is a talpra állás és a helyzetfelmérés napjai voltak. No meg létre kellett hozni azt a magot, amely kész volt az eszmeileg és politikailag talán legjobban összezavarodott réteg, az ifjúság megnyeréséért vívott harcra.

A nyolcvanas évek végére a KISZ vezetői közül sokan úgy vélték, hogy 1956-ban egyszerű volt a helyzet: az egyik oldalon álltak az ellenforradalmárok, a másikon a forradalmárok. Valójában egyáltalán nem voltak ilyen világosak a frontok. Léteztek a szocialista gondolat igazi ellenfelei, s azok, akik az ő eszmei befolyásuk alá kerültek; aztán voltak a szocializmus ifjú hívei, a hibák és bűnök kijavításának, felszá-

molásának különböző elképzeléseivel (közülük is ki merészebben, ki félénkebben viselkedett); végül nagyon sok volt a kiábrándult, magába zárkózó, közömbös, apolitikussá, sőt cinikussá vált fiatal.

Az alapvető feladat ezért kettős volt: egyrészt átfogó ifjúsági központ híján a Pártközpontban kialakított mag révén próbálták a szocialista hatalom konszolidációjáért küzdők oldalára vonni az ifjúság különböző csoportjait, szervezeteit, másrészt a párt vezető testületei számára kimunkálni a követendő ifjúságpolitika alapelveit. E célból – gyakorlatilag a Pártközpont egy osztályaként – létrejött az MSZMP Ifjúsági Titkársága. A november 7-én vagy 8-án megalakult titkárságon *Eperjesi Lászlóval* – 1956. október 23. előtt éppen a pártfőiskolán tanult, később a SZOT sportosztályának lett a vezetője – kezdtünk munkához. Hamarosan bevontuk a titkárság munkájába *Mónus Antalt* (később a Diósgyőri Gépgyár igazgatója lett), valamint *Somogyi Sándort* (korábban a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom egyik baloldali vezetőjeként, majd a DISZ szervezési osztályának élén dolgozott, a 70-es, 80-as években a párt budapesti bizottságának volt a titkára), aki különösen sokat segített az ifjúsági káderek felkutatásában és aktivizálásában. A titkárság munkáját a párt ideiglenes központi bizottsága részéről az első napokban Kiss Károly, majd november közepétől kezdve *Földes László* (az újpesti partizánok egykori vezetője, a párt ideiglenes központi bizottságának tagja) felügyelte, akiből csak úgy áradt a higgadtság, a nyugalom, s aki hagyott bennünket, fiatalokat dolgozni is, veszekedni is az ügyért.

Sokat nem tartózkodtunk a központban, inkább az időközben létrejött vagy éppen alakulóban lévő ifjúsági szervezetek vezetőivel léptünk kapcsolatba, illetve igyekeztünk elősegíteni a mozgalom új kereteinek kialakulását.

Eleinte ugyanis csak az volt világos: a Dolgozó Ifjúság Szövetsége szétesett, elszigetelődött, azt újjászervezni aligha lett volna célszerű. Az ifjúsági mozgalomnak a gombamód megalakult legkülönbözőbb ifjúsági szervezetek okozta teljes szervezeti szétforgácsolódását legalább azzal próbáltuk fékezni, hogy az egyes rétegek körében lehetőleg egy-egy szervezet működjék. Kerestük tehát az alkalmas személyeket és formákat, s az 1945 utáni években már létezett példákat felhasználva igyekeztünk elősegíteni a rétegszervezetek kialakulását.

Ennek jegyében szólaltam fel 1956. november 27-én az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának aktívaértekezletén. Egyebek között a következőket mondtam:

„Az elkövetkező időkben az egyik legfontosabb kérdés, hogy a párt hogyan tud ismét befolyást szerezni a fiatalok között. A felkelésben részt vettek zömét a fiatalok adták, és a tapasztalatok szerint a fiatalok

jelentős részében nagyon mély a pártellenes, szovjetellenes hangulat, a Kádár-kormánnyal való egyet nem értés. Az élet azt is bizonyította, hogy az ifjúsági politika, amint az elmúlt hat évben a párt folytatott a DISZ létrehozásával, lényegében nem vezetett eredményre... Az adott helyzetben célszerűbb, ha létrejön öt nagy rétegszervezet. Ezek a rétegszervezetek többé-kevésbé már működnek... A legfontosabb, hogy e szövetségek öntevékeny, önálló szervezetek, tehát nem állnak a párt közvetlen vezetése alatt. Ennek megfelelően az irányításnak, a pártvezetésnek azok a módszerei, amelyek a DISZ idején érvényben lehettek, most teljes mértékben lehetetlenné válnak...

E szövetségeknél arra kell törekedni, hogy az alapvető kérdésekben közös nevezőre jussunk: a munka megindítása kérdésében, abban, hogy szocializmust akarunk... De részletkérdésekben minden bizonnyal kritikus álláspontra fognak helyezkedni, ettől azonban nem kell félni...

Mi úgy gondoljuk, helyes, ha mindazok a fiatalok részt vesznek az új szövetségekben, akik a DISZ-ben is tagok voltak. De nagyon fontos, hogy minél többen részt vegyenek azok is, akik nem voltak DISZ-esek, vagy éppenséggel az október 23-ai felkelésbe becsületes szándékkal, nemzeti célkitűzéseket magukénak vallva kapcsolódtak be. Együtt akarunk működni azokkal, akik azért harcoltak, hogy a bürokratizmusnak, a rákosista bűnöknek vessenek véget, hogy az ország nemzeti sajátosságai érvényre jussanak...

Az öt rétegszervezet közül a legfontosabb az ifjúmunkás szövetség helyi szervezeteinek megszervezése. A fő feladat, hogy a fiatalok mindenütt vegyenek részt a termelőmunkában, a közlekedés helyreállításában, a lakások felépítésében, az élelmezés segítésében."*

Így jött létre az ifjúmunkások szervezete, a Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetség (MAFISZ). A szervezet központja számára a SZOT Dózsa György úti épületében sikerült helyet szerezni. Az volt az elképzelésünk, hogy a felszabadulás utáni években működött Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanoncmozgalomhoz (SZIT) hasonlóan, ennek a munkásfiatalokat tömörítő szervezetnek is a szakszervezetek szolgáljanak hátterül.

A másik fontos réteg a parasztifjúság volt. Minthogy a DISZ szervezetei leginkább falun maradtak fenn, mindenekelőtt olyan, a falusi munkában jártas aktivistákhoz fordultunk, akik iránt megmaradt a bizalom. A felszabadulás után már létezett parasztifjúsági szervezet pozitív tapasztalatait felelevenítve, kezdeményeztük az Egységes Parasztifjúság Országos Szövetségének (EPOSZ) a létrehozását.

---

* A DISZ és a KISZ. Kossuth Könyvkiadó, 1987.

A középiskolákban – ahol csak valamivel később indult be a tanítás – az alakulóban levő és az egykori középiskolás rétegszervezet nevét ugyancsak feleleventő Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége (MDNSZ) felkarolásával teremtettük meg a rétegmunka kereteit.

Jóval nehezebb volt a dolgunk az egyetemisták szervezetével, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egységes Szervezetével, a MEFESZ-szel. Ez a szervezet – a negyvenes évek végén működött hasonnevű szövetség nevét kölcsönözve – még 1956. október elején megalakult és egyre inkább jobbra tolódott. Irányító szervében kialakult egy „kemény mag" is, amely a legális munkát gyakorlatilag az illegális tevékenység álcázására használta fel.

(Sokáig meditáltam, írjak-e egy személyről, aki annak idején a MEFESZ „kemény magjának" tagja volt. Aztán úgy gondoltam, hallgatok róla, minek piszkáljam fel az ügyet. Gyakorlatilag már elkészültem e könyvvel, amikor egyszer csak nem akartam hinni a fülemnek. 1988 tavaszának a végén, a Szabad Európa Rádió ismertette a Történelmi Igazságtétel Bizottsága nevet viselő, Budapesten működő csoport nyilatkozatát, amely Nagy Imre halálának 30. évfordulójáról való megemlékezésre hívott fel. Az aláírók sorában akadt egy olyan személy is, akivel még a MADISZ-időkből ismertük egymást. Utoljára a 80-as évek második felében keresett fel a szerkesztőségben, s mint korábban is nem egyszer, barátian elbeszélgettünk. Nyugdíjas, beteg ember, azt mondta: benőtt a feje lágya, régen szakított a politikával. Nos, úgy látszik, mégsem...

Annak idején a MEFESZ-nek az a bizonyos „kemény magja" teljes bizalommal viseltetett iránta. Érthetően. Az illető a Forradalmi Honvédelmi Bizottmánynak, a HM Forradalmi Bizottságának és a Karhatalmi Forradalmi Bizottságnak egykori tagja ugyanis 1956. november 4-én, mint magas rangú katonatiszt, parancsot adott az egyetemistáknak a fegyveres ellenállásra.

Néhány nappal később azonban úgy látta, hogy elhamarkodta a dolgot. November közepe táján jelentkezett az Ifjúsági Titkárságon azzal, hogy „rádöbbent november 4-e előtt elkövetett hibáira, s szeretné azokat helyrehozni", s felajánlotta szolgálatait. Ezt követően szorgalmasan segítette is az Ifjúsági Titkárság tevékenységét. Munkájának csak az vetett véget, hogy 1957 márciusában – mint esküjét megszegő tisztet – letartóztatták és hazaárulás vádjával hadbíróság elé állították. Többször is interveniáltunk érdekében. Kértük, vegyék figyelembe november közepe utáni magatartását, tevékenységét. Végül is nem ítélték halálra. Felléptünk azért is, hogy ne kelljen leülnie 15 évre szóló büntetését. Hatévi börtön után szabadult.)

Végül a gyermekmozgalom az úttörő csapatok korábbi kereteit felhasználva és az Ifjúsági Titkársággal egyetértésben – Őrszemcsapatok Szövetsége néven látott munkához.

A novemberi zűrzavarban, amikor a pártvezetés még nem elemezte a történtek okait, s még számolt a többpártrendszer lehetőségével is, ez volt tehát az elképzelésünk. De az idő csak részben igazolta ezeket az elgondolásokat.

Irány a KISZ

Hamarosan nyilvánvalóvá lett: az Ifjúsági Titkárság keretei szűkek az irányításra. Ezért az MSZMP illetékes vezetőinek jóváhagyásával és Földes László elnöksége alatt, megalakult a párt Ifjúsági Bizottsága, amelyben a két legfontosabb rétegszervezet (MAFISZ, EPOSZ) vezetői is helyet kaptak.

Mindannyiunkat mélyen megráztak a történtek, valamennyien krízisen estünk át, a szocializmus hibái, az elkövetett bűnök miatt. Legfeljebb egyikünk hamarabb, másikunk kicsit később tért magához, de azzal az eltökélt szándékkal, hogy kiköszörüljük a csorbát.

A bizottság tagjai közül a legmélyebb lelki megrázkódtatáson az emberileg talán legérzékenyebb *Gosztonyi János* esett át. Így hát a legtöbbet az ő megnyeréséért, az ifjúsági mozgalomba való visszahozásáért kellett harcolnom. Ő a bukott DISZ központi bizottságának volt az egyik titkára, aki talán a legmélyebben élte át az ifjúságban végbemenő folyamatokat. Ebben – csalódottsága mellett – emberi tulajdonságai is közrejátszottak: erősen hangulatember volt, hol nagyon lelkesedett, hol nagyon letört, enervált lett.

Emlékszem, november hetedike, nyolcadika után éjszakákat beszélgettünk át, mélyen el volt keseredve, azt mondta, soha többé nem dolgozik az ifjúsági mozgalomban, egyáltalán abbahagyja a politizálást. Csak nagy nehezen lehetett meggyőzni, hogy az ő tapasztalataira, őszinteségére, becsületes, kritikai szemléletére nélkülözhetetlenül szükség van. Sikerült rávenni, hogy legalább helyzetelemzést adjon az ifjúságról. Ma is őrzöm november közepén írt több mint tízoldalas levelét, amelyből sok mindent magunkévá tettünk a következő hetekben, hónapokban. Ebből idézek:

„Annyi minden bizonnyal megállapítható, hogy az alapvető ok az október 23. előtti politikai és társadalmi rendszer alapvető hibáiban és bűneiben keresendő. (A rendszer alatt nem a szocializmust értem, hanem a bürokratikus önkényuralomnak azt az antidemokratikus

rendszerét, amely a magyar nép érdekei és akarata ellen éveken keresztül egy klikk önkényes zsarnok politikáját szolgálta.) ...

Az elmúlt évek politikája és gazdaságpolitikája, ennek mindenki által kézzel foghatóan tapasztalt »eredményei« éppen ezért hatottak ki a legsúlyosabban az ifjúságra, mert a legfontosabbat vették el tőle: a szocialista jövő világos perspektíváját...

A csillagokig magasztaltuk Sztálint, aztán minden különösebb átmenet nélkül jött a XX. kongresszus, s annak zárt ülése...

Rákosiról, a »szeretett apáról« kiderült, hogy romlásba vitte a népet s közvetlen felelős kitűnő elvtársak haláláért és megkínzatásáért. Mindez irtózatos rombolást okozott az ifjúság lelkében...

Október 23-át megelőző hetekben az egyetemi ifjúság 90 százaléka esküdött Nagy Imrére... Október 23. után Nagy Imre és csoportja nem volt képes már az események megállítására és a korábban rá hallgató ifjúság befolyásolására...

A szovjet csapatoknak a fegyveres harc megindítása utáni azonnali behívása komoly hiba volt és teljesen a tudatos ellenforradalom kezére játszott... Ez a körülmény Budapesten, s aztán vidéken is olyan nemzeti egységet teremtett a tényleges fasisztáktól a korábbi rendben csalódott kommunisták egyes csoportjaiig, amilyenre a felszabadulás óta nem volt példa.

Az ifjúságot, legalábbis annak igen számottevő részét, lényegileg újra meg kell nyerni, s ehhez első lépésként meg kell nyugtatni pillanatnyi helyzetét és jövő sorsát illetően. A készülő kormányprogramban ajánlatos lenne külön foglalkozni az ifjúság kérdéseivel; a fiatalok lakáskérdésével; az üzemi szakmunkásképzés új, a korábbinál kedvezőbb rendszerével; az új közoktatásügyi politika kialakításával; a diákotthonok, menzák helyzetének megjavításával stb."

Végül is sikerült megnyerni őt előbb az EPOSZ élére, majd a KISZ egyik vezetőjének.

A következő hónapokban rengeteg bejelentés érkezett az új vezetőkre. Az egyikre azért, mert – mint mondták – korábban „szektás", a másikra azért, mert „revizionista" volt. De mi abból indultunk ki: nem az a fontos, ki honnan jön, hanem mit tesz most és merre tart.

Az Ifjúsági Bizottság a párt ideiglenes Intéző Bizottságának (a Politikai Bizottságnak megfelelő testület volt) 1956. december 5-i ülése elé terjesztette az MSZMP ifjúságpolitikájára vonatkozó irányelveket, amely azt célozta, hogy a párt hozza létre saját ifjúsági szervezetét, és segítségével befolyásolja az öt rétegszervezet munkáját. Miközben a gyakorlatban lekötött bennünket a rétegszervezetekben dolgozó társaink munkájának összehangolása, az Ifjúsági Titkárságon óriási vitában álltunk egymással. Ezek a viták folytatódtak a párt ideiglenes Inté-

ző Bizottságának ülésén, sőt azt követően a párt más vezetői között is, gyakorlatilag 1957. március 11-ig, amíg az MSZMP ideiglenes központi bizottsága meg nem hozta határozatát a párt saját ifjúsági szervezetének megalapításáról.

Abban egyetértettünk, hogy az 1956. októberi megmozdulásokon részt vevő fiatalok zöme jobb, tisztább szocializmus megteremtéséért ment az utcára. De az események jellegét nem az ő szubjektív szándékuk határozta meg.

A vita főleg két kérdés körül zajlott. Az egyik az volt, hogy lassan, fokozatosan, sok éves folyamat révén, a közvetlen pártirányítás alatt nem álló rétegszervezetek segítségével kell eljutni az ifjúság legszélesebb tömegeihez, s megnyerni őket a konszolidációért folytatandó munkára. Akik így vélekedtek, azok óvtak a szocializmus melletti nyílt kiállástól. Attól tartottak ugyanis, hogy az elszigetelhet bennünket az ifjúságtól. Ehelyett „a tömeghangulat lépésről lépésre történő levezetését" javasolták. E véleményekkel szemben többen arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy a rétegszervezetek fenntartása mellett, s éppen azok befolyásolása érdekében nyíltan kiálló kommunista ifjúsági szervezetben kell tömöríteni a jó, a megtisztult szocializmusért fellépni kész fiatalokat. Abból indultunk ki, hogy a felemás magatartás csak bénithatja a tisztázásra kész erőket. Úgy véltük: eszmei zűrzavar idején mindennél fontosabb az elvi kérdések nyílt tisztázása.

A másik vitatéma szorosan kapcsolódott az első, a fentebb már ismertetett nézetkülönbséghez: ebben a helyzetben szabad-e nyíltan kommunistának nevezni egy ifjúsági szervezetet, ezzel a névvel nem szigetelődik-e majd el eleve az ifjúság tömegeitől? A dilemmát csak fokozta, hogy a párt önmagát Magyar Szocialista Munkáspártnak nevezte, azaz elnevezésében formailag nem szerepelt a „kommunista" szó. Többen azért aggódtak, hogy a KISZ megalakítása esetén az elnevezés nem eredményez-e olyan avantgárd szellemet, amely feleleveníti a balosságot, netán még a párttal is szembefordítja az ifjúsági szövetséget. Úgy gondoltuk azonban, hogy ez mindenekelőtt a KISZ-ben követett politika tartalmától, vezetőinek felfogásától, a párt szemléletétől, vezető szerepének miként jétől függ, attól, hogy a KISZ tevékenysége nem korlátozódik csupán a politikára, hanem mindazzal törődik (érdekvédelemmel, kultúrával, sporttal, barátsággal, szerelemmel stb.), ami a fiatalok tömegeit érdekli, foglalkoztatja.

Érdemi vita folyt a KISZ nevével kapcsolatban arról is, hogy abban szerepeljen-e a „magyar" jelző. Voltak, akik úgy vélték, hogy amikor olyan erős nacionalista porhintés folyt és – éppen akkor – ezt lovagolták meg a MUK-ra (Márciusban Újra Kezdjük) való felkészülés címén is, erre nincs szükség, sőt „egyenesen hiba lenne". Többségben vol-

tunk azonban, akik azt vallottuk – és ezt is javasoltuk –, hogy a KISZ ne szégyellje magyarságát, hanem hangsúlyozza, legyen rá büszke.

A vitában részt vevőket hiba lenne úgy osztályozni, hogy az egyikük valamiféle jobbos, a másikuk balos álláspontot foglalt el, bár részletkérdésekben ilyen vagy olyan hatásoktól egyikünk sem volt mentes. Egyszerűen kerestük a kiutat és ki-ki legjobb meggyőződése szerint ilyen vagy olyan taktika alapján vélte elérhetőbbnek a célt. Bár a viták akkor nagyon élesek voltak, a követett irányvonal éppen ezekből a nyíltan és szenvedélyesen megfogalmazott álláspontokból született meg. Ilyen körülmények között, ha a párt ideiglenes Intéző Bizottsága a KISZ létrehozására kapott is javaslatot azon a december elejei ülésén, arról is becsületesen beszámoltunk, hogy ez a vélemény még az Ifjúsági Bizottságban sem egyöntetű.

A vitában végül is döntőnek bizonyult Kádár János érvelése. A pártnak – mondotta – olyan ifjúsági szervezetre van szüksége, amely segít ebben, amely nem rendezkedik be védekezésre, amely a zűrzavarral, a nacionalista uszítással szemben nyíltan vállalja a párt programját, s amelynek tagjai a rétegszervezetekben sem viselkednek apolitikusan. Kádár János még egy fontos kérdésben foglalt állást: ne kereszteljünk át mindent. Helytelenítette, hogy az úttörőmozgalom nevét őrszemcsapatokra változtattuk, s ráadásul – a KISZ létrehozására irányuló javaslatunkkal szemben következetlenül – az Őrszemcsapatok Szövetségének fenntartását ajánlottuk.

Végül is az Ifjúsági Bizottság arra kapott megbízást, hogy a fenti szellemben folytassa munkáját, lásson hozzá, hogy kiépüljön az ifjúsági megbízottak hálózata, készítse elő az ifjúsági sajtóra vonatkozó javaslatot, és mielőbb állítsa helyre a Magyar Úttörők Szövetségét.

A következő másfél-két hónapban mindenekelőtt szélesítettük a vitába bevont ifjúsági aktivisták körét, hadd ízleljék a kérdést, hadd rágódjanak, gondolkozzanak a dolgon. Igyekeztünk érvekkel meggyőzni őket, hogy miért van szükség a KISZ létrehozására, a rétegszervezetek befolyásolására. Arra hívtuk fel őket, hogy törődjenek az ifjúság szociális és egyéb problémáival, szórakozásával, kultúrálódásával.

A politikai tisztulás elősegítése érdekében kezdeményeztük a MEFESZ országos aktívaértekezletének megrendezését a SZOT Dózsa György úti székházában. A baloldali egyetemistákat mozgósítva, ott viharos és nyílt vitába bocsátkoztunk a MEFESZ akkori vezetése irányvonalának megváltoztatásáért. A fellépés hatására a MEFESZ-ben erőteljes polarizáció kezdődött.

Párhuzamosan folytatódott az előkészítő munka az úttörőmozgalom helyreállítása érdekében is. *Surányi László*, akinek nagy tapasztalata volt a cserkészetben, majd egy évtizeden át az úttörőmozgalom vezetésében, 1956. november 4-e után úgy vélte, hogy a pedagógusok nem nyerhetők meg ismét az úttörőmozgalomnak, a gyereket pedig attól féltette: ha felveszik a vörös nyakkendőt, bántalmazni fogják őket. Támogatta őt Székely Tibor, aki ugyancsak tapasztalt gyermekmozgalmi vezető volt. Más koncepciót képviselt *Gergely Márta* és *Szirmai Éva*, a *Kisdobos*, illetve a *Pajtás* főszerkesztője. Ők az úttörőmozgalom mellett kardoskodtak és helytelenítették, hogy egyáltalán belementünk az őrszemcsapatok szervezésébe. Mint említettem, az Ifjúsági Bizottságot és az Ifjúsági Titkárságot december 5-e óta már párthatározat kötelezte, hogy állítsuk helyre az úttörőmozgalmat. Ám Surányi Lászlót nem tudtuk meggyőzni. Tartotta magát álláspontjához. Cserkészetet ő sem akart, annak zömében klerikális, nacionalista nézeteivel ő sem értett egyet. Csupán az őrszemcsapatok elnevezés mellett állt ki.

Az Ifjúsági Bizottságban arra az elhatározásra jutottunk, hogy az úttörőmozgalmat megpróbáljuk hamarabb létrehozni, mint a KISZ-t. Felkértük *Trencsényi-Waldapfel Imrét*, a klasszika filológia professzorát, az úttörőmozgalom nagy barátját, hogy vállalja el az elnöki tisztet. (A szakállas, bajuszos akadémikus szívében, lelkében, egész megjelenésében a gyerekek számára egy jóságos nagyapa volt. Ezt a nagyapai érzést vitte át az úttörőmozgalom egészére. Emberi magatartását egy jellemző példával illusztrálhatom: 1957 februárjában, amikor a párt intéző bizottsága megbízásából a KISZ megalakítására készítettük elő a javaslatot, egy éjszaka kettesben maradtunk a Pártközpontban, hogy megfogalmazzuk a határozat-tervezet szövegét. Megosztottuk a feladatot: mi legyen az a rész, amit ő ír, mi az, amit én. Minthogy a dokumentumért én voltam felelős, számomra természetes feladatként adódott, hogy összesítsem az anyagot. Azt mondtam tehát: amit elkészített, adja majd nekem, hogy összehangoljam a többi résszel. Az apám lehetett volna, akadémikus volt, mégis nagy emberi tapasztalattal vette tudomásul kérésemet és ahogy elkészült, úgy adta át a szöveget oldalról oldalra, hogy nézzem át és javítsak bele. Bizony még stilizáltam is, pedig ez aligha vált a szöveg javára. Csak utóbb döbbentem rá, hogy egy olyan professzor anyagát „stilizáltam", aki százszor, ezerszer műveltebb volt nálam, a nyelvi tudás területén különösen. (Még most is pirulok, ha az esetre gondolok.)

A csillebérci úttörőtáborban (középen szakállal Trencsényi-Waldapfel Imre) 1959

Minthogy Surányi ismételt rábeszélésre sem volt hajlandó a részvételre – bár őt kértük fel főtitkárnak –, *Kovács Ottó*, az úttörőmozgalom tervezett budapesti tikára kapott megbízatást, hogy amíg Surányi jobb belátásra tér, lássa el a főtitkári teendőket is. (Az idő igazolta elképzeléseinket. Látva az úttörőmozgalom viharos gyorsasággal történt újjászerveződését, Surányi két-három hónappal később már elfoglalta a neki korábban felajánlott főtitkári posztot.)

1957. február 18-ra előkészítettük az Úttörő Szövetség újjáalakulását kimondó országos értekezletet. Az előadó Trencsényi-Waldapfel Imre volt, aki ezt követően éveken át töltötte be a szövetség elnöki tisztét.

Február második felétől kezdve gombamód alakultak újjá az úttörő csapatok. Bebizonyosodott: túlzott volt azok aggálya, akik attól féltek, hogy a piros nyakkendő taszítani fog.

Új fejezet kezdődött

Időközben olyan mértékben haladtunk előre az ifjúsági aktívahálózat kiépítésében, valamint a KISZ létrehozására vonatkozó elgondolások kimunkálásában, hogy február 25-re összehívhattuk a megyei, budapesti és budapesti kerületi ifjúsági megbízottakat. A pártközpont zsúfolásig megtelt termében tájékoztatást adtam arról, hogy a párt Intéző Bizottsága a közeljövőben javaslatot tesz az ideiglenes Központi Bizottságnak a KISZ létrehozására. A beszámoló tartalmazta, hogy ez a szervezet a „nyílt sisakos" vitára is vállalkozik az ifjúság megnyeréséért, a

DISZ szektás, dogmatikus vonásainak leküzdéséért. Vallottuk, hogy a KISZ-ben helye van a forradalmi romantikának, az érdekvédelemnek, az aktív sport- és kulturális tevékenységeknek, a beatzenének, mindennek, ami az ifjúság életéhez tartozik. Szükségesnek tartottuk az üzemi, falusi, egyetemi, középiskolai, iparitanuló otthoni, kollégiumi, városi, területi szervezetek létrehozását mindenütt, ahol arra vállalkozó fiatalok vannak. Egyidejűleg – minthogy a rétegszervezetek megszüntetése nem állt szándékunkban – felhívtunk a rétegszervezetekben tovább folytatandó munkára. Azt kértük: mindenütt hívják össze a fiatalokat, vitassák meg velük ezeket az elgondolásokat, vonják be a vitákba a veteránokat is, kérjék tanácsaikat, támogatásukat.

A párt ideiglenes Intéző Bizottsága március 5-én tárgyalta a Központi Bizottság elé terjesztendő határozati javaslat tervezetet. Azt ajánlottuk, hogy a KISZ teljes neve Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség legyen. Az Intéző Bizottság helyeselte az elnevezést, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy számoljunk a párhuzamos rétegszervezetek, különösen az EPOSZ jó ideig tartó létezésével.

A tervezetet az ideiglenes Központi Bizottság március 11-i ülésén tűzte napirendre. Javasoltuk, hogy a KISZ március 15-én bontson zászlót. A Központi Bizottság azonban – tekintettel arra, hogy ezt a dátumot szemelték ki a MUK-ra, úgy döntött: az alakulás dátuma március 21., a Tanácsköztársaság évfordulója legyen.

A Központi Bizottság határozata nyomán megalakult a KISZ Országos Szervező Bizottsága.

Március 21-én tartotta alakuló gyűlését a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség. A MUK jelszó veresége után alig néhány nappal, 1957. március 21-én, a mai Erkel Színházban bontott zászlót a KISZ. Programja egyszerű, közérthető volt. Olyan célokért hívott harcba, amelyek sok fiatalt izgattak: a jobb szocializmusért, a jobb életért, a demokrácia kiteljesedéséért.

Az ünnepi beszédet a Szervező Bizottság nevében *Komócsin Zoltán* mondta: „A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjainak mindenütt ott kell lenniük, ahol fiatalok élnek, tanulnak, dolgoznak és szórakoznak. Eleve felemeljük szavunkat az olyan elképzelésekkel szemben, amelyek a Kommunista Ifjúsági Szövetséget szűk, csupán tanuló, szemináriumi szektának tekintik..."

„Legyen a KISZ az ifjúság második otthona. Tanítsa meg a fiatalokat harcra, küzdelemre, felelősségre, vidámságra és derűlátásra."

Budapesten, az V. kerület Árpád utca 6. számú ház kapujára tábla került: „A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Központja."

Amit a KISZ születésének körülményeiről eddig leírtam, azt lényegében 1987 tavaszán fogalmaztam meg. A KISZ születésének 30. év-

fordulója alkalmából kért rá a *Magyar Ifjúság* akkori főszerkesztője, *Gubcsi Lajos*. Eleinte szabadkoztam, aztán mégiscsak beadtam a derekamat. Meglévő (olykor egyedüli) dokumentumaim alapján megírtam a visszaemlékezést és az elkészült dolgozatot el is küldtem a *Magyar Ifjúság*nak. Előbb hosszú hetekig fektették, majd ismételt érdeklődésemre végül küldtek egy kefelevonatot. A szövegből – a velem való bármilyen egyeztetés nélkül – lényegbe vágó részeket kihagytak. Kifejeztem felháborodásomat és visszakértem az anyagot.

Ezt a levelet kaptam:

„Kedves Feri!

Tisztelettel küldöm a cikket, bár őszintén remélem, hogy nem az a szándékod, hogy visszavonod. Ez igen fájdalmasan érintene.

Továbbra is nagy örömmel állunk rendelkezésedre.

Baráti üdvözlettel:

1987. április 3.
Gubcsi Lajos"

1957 nyarán egy Borsod megyei ifigyűlésen

Ha lehet, még melegebb és együttérzőbb szavakat hallottam Gubcsi helyettese, *Pálffy G. István* (a TV Híradó későbbi főszerkesztője) szájából.

Csak arról nem hangzott el egyetlen szó sem, hogy mi a tartalmi kifogásuk. Így hát minden „rendeződött". Ők nem közölték a cikket, én pedig kaptam egy „fájdalmat" kifejező levelet. Talán úgy ítélték meg, hogy a történtek valamiféle divatos szóval élve – „visszarendeződéshez" vezettek. Akkoriban azonban nekünk egy dolog volt fontos. Az, hogy az országot előre vivő célokhoz nyerjük meg a fiatalokat. S ez csak úgy volt elérhető, ha szembe fordulunk az eszméinket beszennyező, Rákosi fémjelezte önkénnyel.

A KISZ-t az első években a változtatni akaró és tudó újító szellem hatotta át. Igaz, konszolidálódott a régi struktúra abban az értelemben, hogy végül is csak egyetlen ifjúsági szervezet formálására nyílt lehetőségünk. De ez a szervezet – legalábbis amikor én ismertem, az 1957 utáni években – nem az önkényeskedés, nem a törvénysértések, nem a parancsolgatás szellemében működött. Megváltozott az ifjúsághoz való viszony, a stílus. A nyíltság, az őszinteség uralkodott. Látni, érezni kellett volna, hogy mit jelentett például, amikor az alig néhány hetes új szövetség – az utcák még mindig ellenséges légkörében – arra kérte tagjait: vállalják, hogy kék ingben, piros nyakkendővel és egy jókora KISZ-emblémával a mellükön, egyedül mennek a kerületi találkozóhelyekre, onnan a Köztársaság téri gyűlésre. A megveretés kockázatát ezrek, tízezrek vállalták!

S a következmény? Igaz, szovjet katonai megszállás mellett (ez óriási politikai terhet is jelentett!), egy válságban elő országban, egy sok tekintetben csalódott és ellenséges közhangulattal szemben, a KISZ segítette a konszolidációt.

VI. Megtört a jég

[Utólag írtam e zárójelbe tett sorokat: Az olvasók jó része a későbbi KISZ-szel kapcsolatos negatív emlékei miatt is – bizonyára értetlenül, netán idegenkedve olvassa majd e fejezetet. Csupán emlékeztetni szeretném őket ígéretemre: nem utólagos, hanem korabeli nézeteimet, vagy éppen illúzióimat idézem fel. S azt is vegyék figyelembe: én nem a későbbi, nem a bürokratikussá lett KISZ-ben tevékenykedtem, hanem e szervezet születésénél bábáskodtam, a „hőskorát" éltem át. Méghozzá akkor, amikor magam is lelkes ifjú voltam.]

Alakulnak a szervezetek

A KISZ létrejöttekor Komócsin Zoltán lett az első titkár, én a Központi Bizottság egyik titkára. Hozzám tartozott az egyetemi terület, a középiskolások, az úttörőmozgalom, 1957 után pedig az építőtáborokkal kapcsolatos mozgalom is. (Azt követően, hogy 1963-ban elkerültem a KISZ-ből, már három központi bizottsági titkár felügyelte ezeket a területeket.)

Első dolgom egy útmutató készítése volt, amelyet a KISZ-szervezetek megalakítását vállalók számára adtunk ki. Ebből idézek:

„A Kommunista Ifjúsági Szövetség olyan szocialista közerkölcsre neveli a fiatalokat, melynek jellemzője: a szülők és idősebbek iránti tisztelet, a nőkkel szembeni udvariasság, az emberi munka által elért értékek és eredmények megőrzése és növelése... A KISZ arra törekszik, hogy a fiatalok megismerjék hazánkat, népünk történelmét. Azt vallja: a hazaszeretet a haza megismerésével kezdődik...

A Kommunista Ifjúsági Szövetség őrködjön szüntelenül a törvényekben és rendeletekben biztosított jogok betartása felett, de ne legyen a jogtalan, demagóg követelések hívatlan prókátora."

Valamennyi terület közül a legtöbb gondot – érthetően – az egyetemi adta. Szinte éjjel-nappal az egyetemisták közt éltem, vitáztam, segítettem a KISZ létrejöttét.

A KISZ születésének talán a másnapján az első mélyvízbe ugrást a Műszaki Egyetem kollégiuma, a várbéli Bagolyvár jelentette. Egy március végi este, úgy 7 óra tájban, Komócsin Zoltánnal együtt mentünk a MEFESZ helyi vezetői által szervezett gyűlésre, hogy elmondjuk, mit is akar a KISZ. Vagy 800 lakója volt akkor a diákotthonnak, talán 500-an szorongtak a gyűlésen. Mindössze 4-5 fiatalról, köztük *Sós*

*Pál*ról – a Műszaki Egyetem később alakult KISZ-szervezetének majdani titkáráról – tudtuk, hogy baloldaliak maradtak. De ők akkor még nem jutottak szóhoz. Komócsinnal együtt rideg, ellenséges légkörben, elszigetelten ültünk az elnökségben. Nekem adták meg először a szót. Talán 15-20 percet beszéltem a KISZ céljairól, aztán elszabadult a pokol. Volt ott fujolás, elküldtek melegebb éghajlatra, voltam hazaáruló, gyilkos, hogy csak a finomabb jelzőket idézzem. Én sem tűntem papneveldei tanárnak. Visszaordítottam: beszéljünk egymással tisztességesen. Érveket állítsunk érvekkel szemben. Valahogy helyreállt a rend. Megindultak a kérdések, megkezdődött a vita. Itt aztán Komócsin Zoltán is beszállt, nyíltsága, érvelőkészsége nagy hatást gyakorolt.

Talán három órája tartott már a gyűlés, amikor kezdtük érezni: az ellenséges gyűrű mintha lazult volna. Akadtak, akik mellettünk mertek fellépni. És körük fokozatosan bővült. Mire véget ért a gyűlés – lehetett hajnali három-négy óra –, egy új összetételű gyűlés szavazott. Talán 50-60 fő a KISZ megalakulása mellett, 80-100-an keményen ellene, a többség hallgatott, nem szavazott. De ez a zöm már távolról sem volt ellenséges. Hónapok óta először tapasztalták, hogy létezik más vélemény is, amelynek képviselői még ilyen légkörben is nyíltan fel mernek lépni. És ez sokakat elgondolkoztatott. Másoknak éppen az árral szembeni nyílt kiállás nyerte el a szimpátiáját. Az áttörés persze még messze volt. De a jég a legnehezebb területen is megtört.

Az „együtt" jelszava

A KISZ születésének szinte első percétől fogva kerestük, milyen is legyen a szervezettség mértéke. Egy politikai szervezet nem tömöríthet soraiban mindenkit, nem számíthat azokra, akik szemben állnak a szervezetet irányító párt politikájával, alapvető elveivel. De nem is lehet szűk, elszigetelt szekta, hiszen azért jött létre, hogy soraiba vonja mindazokat, akik rokonszenveznek törekvéseivel, tetteivel. És vonzáskörében kívánta tartani azokat is, akik ettől még idegenkednek.

Ez volt a magyarázata annak, hogy már 1957 októberében, az első országos értekezleten, a KISZ fellépett azzal a jelszóval, hogy „Együtt az ifjúság tömegeivel", s vitatkozott (már akkor!) az olyan nézetekkel – szó szerint idézem –, hogy „aki nincs velünk, az ellenünk van". Vagyis nem bezárkózó, hanem vonzó, példamutató, az ifjúsággal együtt és az ifjúságért élő szervezet kívánt lenni. Nem azért, hogy engedményeket tegyen a nehézségek elől meghátrálóknak, a cinikusoknak, hanem azért, hogy minél többet megnyerjen a jobb életért végzett alkotó

munkának, és segítse őket abban, hogy előretekintő, a munkától meg nem ijedő, tisztességes emberekké, szocialista hazafiakká váljanak.

A munkára nevelést illetően az akkori KISZ kétféle értelemben cselekedett: szorgalmazta a foglalkozás, a szakma szerinti munka (a diákoknál a tanulás) jó, pontos, színvonalas elvégzését, és ösztönözte a köz javára önként vállalt társadalmi munkát. Még csak fel sem merült a gondolat, hogy az akkori feladatok teljesítése valamiféle „nagy generáció" elnevezésre szolgálna jogosítványul. Tenni kellett a hazáért, önmagunkért, a jövőnkért. Mint ahogy tennie kell minden nemzedéknek, ha előre akar jutni és a felemelkedésért végzendő munka folytatásának lehetőségét akarja hagyni az utána következő korosztályokra.

Más szóval, nem a locsogó, hanem a cselekvő KISZ-en, nem a tenyerét tartó, hanem az önmagáért emberként helytálló ifjúság nevelésén volt a hangsúly. Hogy azután a cselekvés konkrétan mire irányuljon, azt mindig az éppen soron lévő feladatok szabták meg. Annak idején az 1956-ban folyt harcok okozta károk helyreállítására, a Hanság lecsapolására, a lakóházak építéséhez szükséges kötőanyagot előállító cementmű építésére mozgósítottunk.

Úgy véltük: a KISZ-t sosem szavainak hangzatossága, hanem tényleges cselekedetei minősítik: mit tesznek az alapszervezetek, mit a KISZ-tagok? Pontosan, fegyelmezetten végzik-e munkájukat, felléphetnek-e a lógás, a munka nélküli jövedelemszerzés, a korrupció, a bürokrácia ellen? S csak ha így járnak el, ha nem arra keresnek magyarázatot, hogy mit, miért nem lehet megcsinálni, ha nem azt sorolják fel, hogy mások mit tegyenek, ha nem csupán a problémákról siránkoznak, hanem maguk látnak neki megszüntetésüknek, csak akkor van erkölcsi alapjuk másokat is az általuk járt út követetésére biztatni.

A KISZ-nek ajánlott másik feladat, a nyílt, egyenes beszéd volt, mint amely az egyedül célravezető módszer a felnövekvő új nemzedék megértéséért és megtartásáért vívott szüntelen harcban.

Olyan idők voltak azok, amikor tudni kellett igent és nemet mondani, amikor vitázni, érvelni kellett, amikor a napirenden lévő égető kérdések vitáiban a kiállás személyes bátorságot igényelt.

A KISZ nem elvtelen udvarlással, hanem kényes kérdést nem ismerve nyert teret, befolyást az ifjúság soraiban.

Hogy mennyire mentes volt ez a hang az elvtelen udvarlástól, azt jól jelzi Kádár János 1957 októberében, a KISZ I. országos értekezletén mondott beszéde is: „Ami az ifjúság vezető szerepét illeti, néhányan a régebbi fiatalok közül úgy szoktunk erről beszélni: honnan van erkölcsi bátorsága az olyan fiatalnak bejelenteni igényét a nemzet vezetésére, aki életében még egy kiló kenyeret sem keresett meg saját

munkájával, saját maga számára? A múlt év októberében voltak bizonyos mozzanatok, ... mintha az ifjúság »átvette« volna a nemzet vezetését. Meg kell azt is mondani: körülbelül úgy vette át a nemzet vezetését, mint az a légy, amelyik a kocsi rúdján ül és azt hiszi, hogy ő húzza a kocsit..."

A nemzetközi elismertetésért

Gondot jelentett külpolitikai elszigeteltségünk. Csupán a Komszomollal és néhány szocialista ország ifjúsági szervezetével volt kapcsolatunk. Még a Nemzetközi Diákszövetség is elzárkózott a KISZ felvétele elől.

Az elszigeteltség megszüntetéséhez jó alkalmat adott, hogy 1957. június második felében meghívták a KISZ képviselőjét az Olasz Kommunista Ifjúsági Szövetség XV. kongresszusára. A Szervező Bizottság engem bízott meg, hogy utazzak Bolognába. A kongresszuson részt vett és felszólalt *Palmiro Togliatti*, az Olasz Kommunista Párt főtitkára is. Szólt arról, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusán feltárt súlyos problémák, valamint a lengyel és a magyar tragikus események miatt sokan elvesztették bizalmukat a szocializmusban, viszont a szocialista országok pártjai bizalmatlanul fogadják az Olasz Kommunista Párt kritikáját.

Jóllehet számos külföldi delegáció vett részt a kongresszuson, a küldöttek a magyar delegációt forró ünneplésben részesítették.

Felszólalásomban beszéltem elkövetett hibáinkról, a KISZ létrejöttének okairól, arról, hogy a világos elvi politika nagy vonzerőt gyakorol az ifjúságra. A Kommunista Ifjúsági Szövetség politikai és szervezeti megerősödése a vártnál gyorsabb ütemű. Alig két és fél hónapos működés után a KISZ-tagok száma meghaladta a százhuszonötezret.

Mindamellett az Olasz KISZ-vezetők közül egyesek megjegyzéseket tettek – sajnos nem nekem –, hogy az általam elmondottakkal nem mindenben értenek egyet. Amikor ezt megtudtam, azonnal szóltam vezetőiknek: ha problémájuk van, vitassuk meg nyíltan. Titkárságuk ekkor olyan határozatot hozott, hogy nem ért egyet azokkal, akik ilyen megjegyzéseket tesznek és a kongresszus után leülnek velem a magyar helyzettel kapcsolatos tájékozódás céljából. Ez meg is történt, és szolidaritásukról biztosították a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetséget.

1957. július 28. és augusztus 11. között 34 ezer, a világ minden tájáról egybegyűlt fiatal jelenlétében került sor a VI. Világifjúsági Találkozóra Moszkvában. Alig négy hónap telt el azóta, hogy megalakult a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség, még csupán másfélszázezerre volt tehető a tagság létszáma is. Közülük került ki az az 1100 ifjú-

1957. június – az olasz KISZ kongresszusa Bolognában

munkás, paraszt- és diákfiatal – köztük oly neves művészek, mint *Szokolay Sándor*, *Kun Zsuzsa*, *Fülöp Viktor*, *Sipeki Levente*, az azóta elhunyt *Szemes Mari*, *Hadics László*, *Réti József* operaénekes, oly kiváló sportolók, mint *Berczik Zoltán*, *Kertész Alíz*, *Szívós István* –, akik a megújuló Magyarország képviseletében álltak ki a több mint 100 országból Moszkvába sereglő külföldi fiatalok előtt.

Nem tagadom, szorongtunk, izgultunk, vajon küldöttségünk hogyan állja meg a helyét a világ ifjúságának nyilvánossága előtt. „Kettős premierre" készültünk. Egyrészt a tőkés országok sok fiatalja előtt kellett bizonyítani igazunkat, másrészt a szocialista országokbéli barátaink és a világ minden tájáról egybesereglett szimpatizálók előtt kellett igazolnunk: nem pazarolták méltatlanokra szolidaritásukat.

Hosszú vonatunk Csapnál gurult át a magyar–szovjet határon. Az akkor még több mint 50 órás utazás a szovjet fővárosig a rokonszenv és a barátság útja volt. Amikor megérkeztünk Moszkvába, száz és százezer komszomolista özönlötte el a pályaudvart, s végig az utat, amerre mentünk a szállásunkig. Ez a fogadtatás már érzékeltette velünk: felesleges az aggodalom, a világ ifjúságának moszkvai találkozója nem lehet más, mint a béke és barátság fesztiválja, a megújuló Magyarországért harcoló fiatalok iránti rokonszenv és szolidaritás nemzetközi fóruma.

Lehet, hogy túlzott volt az ünneplés, amibe belecsöppentünk, de a rengeteg megaláztatás után, amiken keresztülmentünk, nagy segítséget, erőt, bátorítást adott számunkra.

A vezetőség azonban – jómagam is – másra készültünk még odahaza: politikai vitákra, meg arra, hogy a delegáció nem utolsósorban fegyelmezettségével szerez majd elismerést, s egyúttal így óvja magát az esetleges provokációktól. Így hát – egyebek közt – azt kértük a küldöttség tagjaitól, hogy éjjel ne maradjanak ki, este 11-re mindenki legyen a szálláson. Ámde már az első este delegációnknak csak a fele jött vissza időre a szállásra. Másnap reggel hét órakor nagygyűlést szervezett a vezetőség: „Emlékezzetek, miben állapodtunk meg, a fegyelemnek elsőrendű fontossága van. Még egyszer nem ismétlődhet meg, ami tegnap este történt. Tizenegyre mindenki itthon legyen!" „Így lesz, így lesz" – hangzott mindenünnen a fogadalom. Aztán jött az este 11 óra, de a küldöttek talán tíz-tizenöt százaléka, ha otthon volt.

Hát persze! Szinte egész Moszkva, milliók és milliók önfeledten ünnepeltek, táncoltak, barátkoztak a kivilágított utcákon, tereken. A vezetőség hajnalig tanácskozott: a „tekintélyét" óvja, vagy vegye tekintetbe, hogy a valóság más, mint amit odahaza elképzeltünk. Az utóbbi mellett döntöttünk, s megszüntettük a 11 órás „kapuzárást". A magyar küldöttség tagjai napközben nagyszerűen álltak helyt a politikai vitákban, tíz- és tízezreket nyertek meg művészetükkel. Azokon a meleg moszkvai éjszakákon pedig együtt éltek, táncoltak, daloltak a szovjet fiatalokkal, a világ minden tájáról odasereglett társaikkal.

1957 novemberében a Komszomol meghívására részt vettem az októberi forradalom 40. évfordulója tiszteletére rendezett ünnepségeken. Az ünnepi alkalomból egybegyűltek a kommunista pártok vezetői. Ott volt *Mao Ce-tung* is, akinek hallgattam felszólalását, aminek igazi értelmét – őszintén szólva – akkor sem értettem: „Ha meg is semmisül az emberiség fele – mondotta –, akkor is megmarad a másik fele, viszont az imperializmus teljesen megsemmisül és az egész világon szocializmus lesz. Fél évszázad vagy egy teljes évszázad múlva pedig az emberiség jócskán megkétszereződik."

A Kreml-beli fogadáson kezet szoríthattam *Nyikita Hruscsov*val is. Tanúja voltam, amikor egy munkásasszony felkérte őt keringőzni. Hát mit is mondjak? Hruscsov ehhez a mesterséghez bizony nem értett. Csetlett-botlott egy kicsit, majd megölelte, megcsókolta az idős asszonyt.

A KISZ nemzetközi elismertetéséért folytatott munkának sajátos területe volt a Nemzetközi Diákszövetség. 1957. február elején, még a KISZ megalakulása előtt Budapestre látogatott *Jirzi Pelikán*, az NDSZ

1957 – Grúziában Sevardnadzéval

csehszlovák elnöke. (1968 után távozott hazájából, és olasz szocialista párti képviselő lett az Európa Parlamentben.)

A DISZ-tagságát felfüggesztették, Pelikán mindenáron a MEFESZ-t szerette volna a nemzetközi szervezet soraiban látni. Elkísértem budapesti egyetemekre, valamint a veszprémi Vegyipari Egyetemre, de a MEFESZ országos vezetői közül csak kevesekkel találkozott. Lényegében dolgavégezetlenül távozott. Az NDSZ sokáig nem hallatott magáról, mi pedig a KISZ építésével voltunk elfoglalva.

Meglehetősen váratlanul ért bennünket, amikor 1958 elején a KISZ Központi Bizottsága meghívást kapott a Nemzetközi Diákszövetség Végrehajtó Bizottságától, hogy a soron következő, lipcsei ülésén vegyen részt. Az Intéző Bizottság engem bízott meg, hogy utazzak a tanácskozásra. Szólásra jelentkeztem, s már második napja vártam, hogy szót kapjak. Végre az elnök bejelentette: a következő felszólaló én leszek. Ám közvetlenül a felszólalásom előtt váratlanul szünetet rendeltek el. A szünetben Pelikán arra kért, álljak el a felszólalástól, mert az a tény, hogy nevünkben szerepel a kommunista szó, nehézséget okozna a Nemzetközi Diákszövetségnek. Értetlenségemet fejeztem ki, hiszen ők hívták meg a KISZ-t, nem szólalhatok fel más nevében. De nem akartam gondot okozni barátainknak. Elálltam hát a szó-

tól, s kértem, hogy alkalmas időben találkozhassunk a szocialista országok képviselőivel a helyzet megvitatására. Erre 1958 tavaszán sor is került Prágában.

36 órás, szinte megszakítás nélküli éles vitát folytattunk. Pelikán és az akkori kínai képviselő, *Csen Li-jen* ellenezte a felvételünket, a többieket viszont sikerült meggyőzni. Végül Pelikán is csatlakozott a többséghez, a kínai képviselő pedig megígérte, hogy konzultál szervezetének vezetőivel. Mi pedig, hogy megkönnyítsük a felvételt, ígéretet tettünk: a külkapcsolatok építése céljából valamennyi egyetemi szervezet részvételével létrehozzuk a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Nemzeti Bizottságát. Így is történt. 1958 késő tavaszán – még az NDSZ nyáron esedékes pekingi kongresszusa előtt – sikerült elérni a bizottság felvételét az NDSZ-be.

Az NDSZ pekingi kongresszusa számunkra sajnos tragédiával végződött. A repülőgép, amelyen küldötteink, *Hess Károly*, a KISZ KB egyetemi osztályának vezető és *Hajdú József*, az NDSZ-beli magyar képviselő utaztak, Pekingből visszatérőben lezuhant. Két kiváló képességű, az egyetemi ifjúság körében népszerű vezetőt vesztettünk el.

Az NDSZ soron következő kongresszusára 1960 őszén Irakban, Bagdadban került sor. Már nem volt nagy forróság, „mindössze" 50 fok volt árnyékban. *Berecz Jánossal*, aki akkor már a KISZ egyetemi osztályának volt a vezetője, *Prandler Árpáddal*, NDSZ-beli új képviselőnkkel és *Marton Lászlóval* (később az MTI munkatársa) utaztunk Bagdadba. *Házi Vencel* volt a magyar nagykövet. „Jó véleménnyel" lehetett rólunk, mert szó szerint, ebben a sorrendben mondott szavakkal fogadta a magyar delegációt: „Itt az emberek 90 százaléka tbc-s, trachomás vagy szifiliszes. Legyenek tehát óvatosak. Jó napot, Házi Vencel vagyok, a Magyar Népköztársaság bagdadi nagykövete. Foglaljanak helyet."

A kongresszus vagy két hétig elhúzódott az arab–kurd vita miatt. Egy diákszállóban laktunk. Ez idő alatt a 70 ország mintegy 300 küldöttéből kb. 295-en kaptak súlyos fertőzést. Én megúsztam, mert vagy 10 napon át nem ettem a legyektől hemzsegő zsemlékből, piláfokból, semmiből. Csupán magam bontotta Coca-Colát ittam. Nyolc kilót leadtam, de kutya bajom se lett. A magyarkérdés gyakran volt terítéken, de delegációnk állta a sarat.

Térjünk vissza belső dolgainkhoz. 1957 szeptemberében kezdődött az új tanév. Ebből az alkalomból értekezletre hívtuk egybe az ország valamennyi középiskolájának KISZ-titkárát, hogy megbeszéljük a teendőket. Rövid tájékoztatást tartottam, majd megkezdődtek a hozzászólások.

Egy miskolci középiskola KISZ-titkára szólalt fel. Arról panaszkodott, hogy nehezebbé vált a dolguk, a KISZ-nek már nincs meg az a romantikus vonzereje, ami az előző tanév végén még megvolt. Mint mondta, 1957 tavaszán a KISZ-tagság esténként a párt röpcéduláit vitte az utcára, és leszaggatta az ellenséges plakátokat. Gyakran össze is találkoztak egymással, adtak és kaptak. Egy szóval, volt harci romantika. De most az utcán már rend van, nincs többé harci romantika és a vele járó vonzerő.

Gondolkoztak, hogyan tarthatnák fenn azt a bizonyos romantikát és megtalálták a megoldást. Két csoportra osztják a KISZ tagságát, az egyik esténként elmegy jelszavakat festeni az utcákra, a másik utánuk megy, lefesti az előbbiek jelszavait és összecsapnak egymással. Így aztán „megőrzik" a régi romantikát.

A KISZ-titkár 17 éves volt, megértettük naivitását, de meg kellett magyarázni, hogy nem önmagáért, hanem a jó ügy érdekében kell felhasználni a romantika iránti vágyat. A KISZ-nek nyílt kiállásából és főleg tetteiből fakadó romantikával kell vonzania és saját emberi, politikai tapasztalat megszerzéséhez segítenie a fiatalokat.

Különösen arra fordítottunk gondot, hogy a tanuló ifjúság számára megteremtsük a munka romantikáját, annak feltételeit, hogy megtanulják becsülni a fizikai munkát, s tudják meg, mennyit kell dolgozni, amíg az ember megkeres egy kiló kenyérre valót. Nem utolsó sorban ezt a célt is szolgálta 1958-ban a Hanság lecsapolásának megkezdése.

Három tábort kívántunk létesíteni, ahol a nyár folyamán kéthetes turnusokban váltják egymást a diákok. A KISZ Intéző Bizottsága engem bízott meg a táborok megszervezésével. E munkában nagyszerű segítőtársat találtam *Völgyi István*ban (ma – tehát 1988-ban – *a szerk.* – az Expressz Ifjúsági Utaztatási Vállalat nyugdíjas igazgatója), s kiváló partnert az időközben elhunyt *Dégen Imré*ben, a Vízügyi Igazgatóság akkori vezetőjében.

A három táborban, turnusonként 1200 főt kellett elhelyeznünk a pusztában, lakásról, élelemről, tisztálkodási lehetőségről, és szórakozásról is gondoskodnunk kellett. Először *Révész Géza* honvédelmi minisztertől, a KIMSZ egykori vezetőjétől kértünk sátrakat, vaságya-

kat. A táborokat a határőrség csornai parancsnoka, *Fekszi László* ezredes katonái állították fel.

A többiről aztán a táborparancsnok, *Tóth József* (Győr megyei parasztfiatal, a Hanság szerelmese), *Fördös László* (később a szakszervezetek budapesti bizottságának volt a titkára) és *Király András* (a 70-es és 80-as évek fordulóján a MUOSZ főtitkára volt) gondoskodtak.

A következő esztendőkben egyre szaporodtak a táborok. Évekig nem unatkoztam nyáron. Komócsin Zoltánnal és a KISZ más vezetőivel gyakran lapátoltunk a diákok oldalán a Hanságban. (A nyolcvanas évek végén hallani lehetett olyan hangokat, hogy a csatornázás tönkretette volna a Hanságot. De e munka elvégzése az ott élők évszázados vágya volt, és a Lajta-Hansági Állami Gazdaság terméseredményei önmagukért beszéltek. Ám számunkra akkor a legfontosabb az erkölcsi oldal, a diákok munkára nevelése volt.)

Azokban az esztendőkben természetes volt: a KISZ vezetői nem olyan felhívások alapján dolgoztak, hogy „fogjuk meg és vigyétek", hanem ha kellett, a fizikai munkából is kivették részüket a tagság oldalán. (Annál jobban zavart, hogy amikor például 1987 februárjában a nagy hóesés megbénította a főváros életét, a KISZ Központi Bizottsága csak felhívást adott ki a hólapátolásra, de tagjait nem lehetett látni a fiatalok közt havat takarítani. Pedig az ilyen akció többet tett volna a KISZ becsületéért, mint megannyi „bátor" állásfoglalás.)

Nem hallgathatom el, hogy mi, a KISZ vezetői is az újságokból értesültünk Nagy Imre kivégzéséről. Az igazság: megdöbbentünk és hallgattunk.

A rétegmunkáról

A KISZ akkoriban nagy figyelmet fordított a rétegmunkára. Létrehoztuk az ifjúság egyes rétegei közötti munkához értő tanácsokat, amelyek részletesen kimunkálták a sajátos teendőket. Olyan neves írókat vontunk be a munkába és kértük véleményüket, javaslataikat, mint *Veres Péter*, *Szabó Pál* és mások.

Az ilyen munkával kapcsolatos tevékenységünk sokoldalúságát és mélységét bemutatandó, azért szólok csupán a diákokról, mert ez a terület tartozott hozzám.

A legtöbb gondot okozó réteg az egyetemi ifjúság volt. Még az 1958–59-es tanév kezdetét is egy akkor készült felméréssel jellemezhetem:

„Az egyetemi hallgatók jelentős részére a politikai útkeresés, a politikai közöny, a perspektívátlanság jellemző. Él még közöttük a régi

pártvezetés által elkövetett hibáktól való félelem. Ha az egyetemi ifjúság közt előre akarunk lépni, a fő figyelmet a politikai útkeresőkre, a »nem politizálókra« kell fordítanunk. Mert ők – ha átmenetileg meg is zavarodtak – hozzánk tartoznak. Ők azok, akik egy-két év múlva az élet különböző területein, az iparban, a mezőgazdaságban, az ideológiai és művészeti életben vezető posztra kerülnek, a holnap értelmiségijei lesznek. Bizalomra és baráti kéznyújtásra van szükségük, de azon az alapon, hogy következetes és türelmes eszmei vitát is folytatunk velük."

1960 elején a 43 felsőoktatási intézményben már 203 KISZ alapszervezet működött, kb. 12 ezer taggal, ami a hallgatók mintegy 40 százalékát tette ki.

A KISZ az egyetemeken behatóan foglalkozott az oktatás helyzetével, az ösztöndíjak elosztásával, a menzai állapotokkal, a hallgatók és az oktatók kapcsolatával.

1961–1962-re az egyetemekről nagyjából kikerült az a gárda, amelyik 1956 őszét követően szerzett politikai tapasztalatokat. A következő nemzedék már némileg kevesebb aktivitást mutatott. E kérdésről 1962–63 folyamán többször vitatkoztunk a KISZ KB Intéző Bizottságában, de többnyire lehurrogtak, mert ez a jelenség más rétegekben akkor még kevésbé volt tapasztalható. Mégis azt a véleményt szűrtem le, hogy az egyetem a társadalom sajátos előrejelző barométere. Érdemes megkülönböztetett figyelmet fordítani az ottani hangulatra.

1961 decemberében a KISZ Központi Bizottságának ülésén a középiskolai munka volt „terítéken". Mindazzal törődtünk, ami a 14–18 éves korosztályt foglalkoztatta: a tanulással, a világnézeti-erkölcsi neveléssel, az életfelfogással, a diákoknak a szülőkhöz, tanárokhoz, az idősebb nemzedékhez való viszonyával, a fiúk-lányok kapcsolatával, a barátsággal, szerelemmel, viselkedéssel, modorral, divattal. Felfigyeltünk arra, hogy a középiskolai taglétszám gyors emelkedése (1961 végére 60 százalékos volt a szervezettség) támasztotta követelményeknek sok szervezet nem felelt meg, mert nem tudta megoldani a megnövekedett tagság kellő foglalkoztatását. A hibák fő okát saját munkánk gyengeségeiben kerestük, abban, hogy a vonzó, fiatalos program hiánya a tagság passzivitását okozta.

Annak idején nagy gondot fordítottunk a holnap KISZ-tagjai, az úttörők körében végzett munkára is.

1961. március elsején a Magyar Úttörők Szövetségének már 5112 csapata működött. Akkoriban az úttörőcsapatok 72 százalékának volt testvér KISZ-szervezete. 16 000 ifivezető és 17 250 pedagógus dolgozott a csapatokban.

1958-ban az ELTE-n,
jobbra Ortutay Gyula, az ELTE akkori rektora

Fontos volt, hogy az úttörőmozgalom becsülje és segítse a tanulást, de úgy véltük: az ifjúsági mozgalom egyetlen területén sincs akkora jelentősége a játéknak, mint éppen a gyerekek körében. Abból indultunk ki, hogy ahol a csapat, a raj, az őrs élete szürke, ahol a gyerekek alig várják az „őrsi órák" végét, ahol valamiféle „úttörő tananyag" visszakérdezésére szorítkoznak, miközben a „kis tanító bácsi" vagy „néni" másfél órát „fegyelmezi" a gyerekeket, ahol a gyerekek alig éreznek különbséget a rajfoglalkozás és a tanórák között – ott hiába van meg a legjobb szándék, a helyes erkölcsi-politikai törekvés, a gyerekeket nem vonzza az úttörőszervezet.

A rétegmunkában tehát a szakszerűségre és sokoldalúságra törekedtünk.

Az ifjúsági mozgalomnak az 50-es évek második felében végbement folyamatait mostanában sokan a több évtizeddel későbbi gondok nyomása alatt kialakult gondolkodás jegyében közelítik meg, s azt a szocializmus politikai intézményrendszere „sztálinista visszarendeződése" bizonyítékának tekintik. Azt hiszem, ez a dolgokat tértől és időtől elszakító, történelmietlen felfogás. 1956 őszén nem az volt a kérdés, hogyan lehet különböző ifjúsági klubokat, egyleteket, kulturális, környezetvédő és más hasonló köröket, szervezeteket létrehozni, hanem a szó szoros értelmében a kapitalizmus szélsőséges változatába való visszarendeződés fenyegetett. Annyira reális veszélyként, hogy november első napjaira a tényleges hatalom már nem igen volt azok kezében, akik a szocializmus valamilyen megjavított formájáért mentek az utcára 1956. október 23-án.

Az viszont igaz, hogy akkor még nem értettük meg a szocializmus Sztálin által kiépített struktúrájának negatív következményeit, hiszen Hruscsov XX. kongresszusi beszámolója is, az okokat illetően megállt a személyi kultusznál. S ne feledjük, akkor a nemzetközi viszonyok is merőben mások voltak. Dúlt a hidegháború, a nyugati hatalmak, a restauráció érdekében a nyílt beavatkozás politikáját folytatták, az akkori szovjet vezetés pedig a II. világháború után kialakított befolyási övezetét őrizte minden áron.

November 4-e után még jó ideig a konszolidált viszonyok megteremtése volt napirenden, és akkor az ifjúsági mozgalomnak is az volt a legfőbb feladata, hogy tömörítse és mozgósítsa mindazokat, akik készek voltak e célok szolgálatára. A KISZ eredményesen segítette is a konszolidációt, mert nyílt kiállásával elnyerte – méghozzá minden várakozást felülmúló mértékben – a fiatalok szimpátiáját.

A DISZ sem politikájával, sem módszereivel nem tudta volna ezt elérni. A KISZ kezdettől a divat, a hosszú vagy rövid haj, a mini vagy a maxi szabadsága mellett volt. A munka, a tanulás, a jellem, az erkölcs volt a fontos, s nem létezett kényes kérdés.

Ugyan mi másnak kell tekinteni, hogy – ha nem is ellentmondások nélkül – mégiscsak eredményes politika alakult ki a munkásosztály akkori gondjainak megoldására, kezdeményeztek új kultúrpolitikát, 1957–1960-ban meg tudták nyerni (igaz, nem kevés helyen nyomást is alkalmazva) a parasztság jó részét a szövetkezésnek, kimunkálták az állami és szövetkezeti tulajdonforma egyenrangúságának koncepcióját, a közös és háztáji eredményre vezető viszonyát, s az „aki nincs ellenünk, az velünk van" politika fokozatos térnyerését. A 60-as évek közepén a gazdaságirányítási rendszer reformja kidolgozásához is hozzálát-

tak, akkor, amikor mások még nem ismerték fel azt, s csak két évtizeddel később került napirendre a többi szocialista országban.

Az eredményben még valami közrejátszott. Az 50-es évek végén, sőt a 60-as évek elején a KISZ-nek kis létszámú volt a függetlenített apparátusa, annál nagyobb az önkéntes, társadalmi aktivistáinak a száma. Az aktivisták tömege sokoldalú rétegpolitika jegyében dolgozott. Nem volt olyan valamire való ifjúmunkás, paraszt-ifjúsági vagy diák-kérdés, korosztályi probléma, amelyet a KISZ rangján alulinak tekintett volna.

Nem kívánok hallgatni arról sem, hogy a rétegszervezetek – amelyeket a KISZ létrejöttével párhuzamosan nem akartunk felszámolni – néhány hónap alatt megszűntek. Nem hiszem, hogy ezt sikerként kell elkönyvelni. Közrejátszott, hogy szinte minden energiánkat a KISZ elősegítésére fordítottuk, és kevesebb gondot fordítottunk a rétegszervezetekre a kelleténél, meg hogy a KISZ-es fiatalok zöme fölöslegesnek érezte a párhuzamosságot. De az is, hogy a fiatalok tömegeinek a szimpátiáját gyorsan elnyerte a KISZ már említett jó rétegmunkája. Nem túlzás: azokban az esztendőkben, miközben a KISZ ideológiailag és politikailag egységes volt, merőben más stílusban tevékenykedett az ifjúmunkások, a parasztfiatalok, az egyetemisták és a középiskolások között. Azt is mondhatnám: a KISZ a gyakorlatban politikailag egységesen, de szinte négy rétegszervezetként működött.

1963 végéig dolgoztam a KISZ-ben. Azokat az éveket ez jellemezte. S azt hiszem, még az azt követő néhány esztendőt is. Tessék megkérdezni azoknak az éveknek a KISZ-eseit akkori emlékeikről. Így dolgoztak akkoriban a KISZ-vezetők, mert mindannyiunkban elevenen élt még 1956 traumája.

Később, különösen a hetvenes évek elejétől, fokozatosan eluralkodott az elkényelmesedés, s a párt vezetésében kezdtek kényelmetlenné válni a vitatkozó emberek, akiktől igyekeztek megszabadulni. A talpnyalók Kádár Jánosról mint „új Deák Ferencről" kezdtek zengedezni, a gondokat viszont mindinkább a szőnyeg alá söpörték. Ezzel párhuzamosan a KISZ-ben az egyes rétegek közötti munka sajátosságai is mindinkább elsikkadtak, az ifjúság társadalmi szolgálata helyett a KISZ-ben is nőtt a bürokrácia, és a „tiszteletadás" szelleme hódított teret.

Ma már nyilvánvaló: 1956 után a megrázkódtatás hatására fontos változásokat értünk el, de nem teremtettünk intézményes garanciákat a hibák ismétlődése ellen és még nem ismertük fel a később beérő változtatások szükségességét, még kevésbé a rendszer valóságos korlátait.

Ezzel és az élet új követelményeivel kell őszintén szembenézni, ebből kell tanulságokat levonni, nem pedig a történelmet átírni. Mert

akkor nem megnyerjük a fiatalokat a nemzet előtt álló nehéz feladatok megvívásához, hanem elveszítjük őket. Mert akkor cserbenhagyottnak érzik magukat és ők is cserbenhagyják az őket cserbenhagyókat.

Külföldön kiküldetésben

KISZ-es időmből három emlékezetes külföldi kiküldetésről kell még szólnom.

1962 tavaszán, nem sokkal az amerikaiak által támogatott kubai emigránsok emlékezetes Playa Giron-i partraszállásának kudarca után, és valamivel az úgynevezett *rakétaválság* előtt, Havannában részt vettem a kubai KISZ alakuló kongresszusán. Hosszú volt az út, akkor még az egyetlen járat Prágából indult és Írország, valamint Kanada érintésével repültünk Havannába. Nem csupán a páradús levegő csapott meg, hanem az emberek latin-amerikai temperamentuma is magával ragadott. A Kubai Kommunista Ifjúsági Szövetség I. kongresszusán a felszólalásokat megszakítva, a termen sűrűn söpört végig a latin-amerikai szenvedély. Kalapok, ruhadarabok, papírszeletek tömkelege repült a levegőbe, előkerültek a ritmust verő dobok, megszólaltak a kürtök, hogy a forradalmi dalokra kongát vagy pacsangát járjon vagy éppenséggel tornázzon az egész kongresszus.

Eleinte azt hittem, a forradalmi lelkesedést a harc romantikája váltja ki, az, hogy az ifjúság tömegei részt vehetnek a milíciában, egyenruhát, fegyvert kapnak. De nemcsak erről volt szó. A kubai fiatalok apja, anyja, bátyja, nővére, tanítója és sok esetben ők maguk is részt vettek abban a harcban, amelyet az amerikai uralmat kiszolgáló Batista-pártiak, vagy a Playa Girónnál partra szállók ellen vívtak.

A kongresszuson részt vevő külföldi küldötteket Fidel Castro fogadta. Kezet fogott valamennyiünkkel. Meglepett, hogy milyen keskeny, szinte nőies a keze. Annál férfiasabban dohányzott. (Úgy hallom, azóta leszokott róla.) Jó 30 centis szivarokra gyújtott rá, de minthogy szeretett beszélni, ki-kialudt a szivarja. Újból és újból meg kellett gyújtania, s akkoriban a gyufaszálak Kubában nagyon vékonyak voltak, a doboz foszforos oldalát viszont cukorszemekkel érdesítették. Olykor fél doboz gyufája is eltört, míg sikerült rágyújtania.

Akadt kellemetlen benyomásom is. Egy cukorgyárba vittek bennünket látogatóba. Az igazgató kalauzolt. A munkások, akiknek a cukornádat kellett adogatniuk a gépekbe, itt is, ott is álltak és vitatkoztak. Az sem zavarta őket, hogy külföldiek járnak a gyárban, s az sem, hogy az igazgatójuk jön arra. Mégis – kérdeztem az igazgatót –, mi az a

1963-ban a kubai KISZ kongresszusán

fontos dolog, amiről vitatkoznak? – A forradalomról – hangzott magától értetődően az igazgató válasza. – Nem tenne jobbat a forradalomnak, ha többet dolgoznának érte? – jegyeztem meg.

1963 januárjában, a KISZ KB képviseletében részt vettem a Jugoszláv Népi Ifjúság (NOJ) VII. kongresszusán. Jó másfél évtized elteltével a Tájékoztató Iroda ismert határozata után történetesen ez volt a két szomszédos ország ifjúsági szervezetei között az első kapcsolatfelvétel. A pártkapcsolatok ugyan 1956. októberi első felében éppenhogy helyreálltak, de 1956 decemberét követően – Nagy Imre letartóztatása és Tito egyik beszéde miatt – ismét elhidegültek. Így a DISZ-nek már, a KISZ-nek még nem volt lehetősége a NOJ-jal való viszony rendezésére.

A kongresszuson elsőként szólalt fel Tito, s részt vettek olyan neves vezetők, mint *Rankovics* és *Kardelj*.

Jóllehet, a jugoszláv ifjúsági vezetők baráti fogadtatásban részesítették a magyar küldöttséget, akadt egy kellemetlen afférunk is. A mellénk adott kísérő (egy újvidéki költő és újságíró) a szovjetek iránti „szolgaszellemmel" vádolt bennünket, amiért a többi szocialista ország küldöttével együtt megkoszorúztuk a Belgrád felszabadításáért elesett jugoszláv és szovjet hősök emlékművét. Határozottan visszautasítottuk a vádat és meghívóinknak szóvá tettük a történteket. Ők elhatárolták magukat ettől a véleménytől és más kísérőt kaptunk. Mi

mindenesetre azt a következtetést vontuk le, hogy a jugoszláv ifjúsági szervezettel szemben sem a tartózkodást, hanem a bátrabb kapcsolatépítést kell szorgalmaznunk, hogy segítsük leküzdeni a velünk szemben felhalmozódott kételyeket és bizalmatlanságot.

1963. október végén – ez jóformán már a „hattyúdalom" volt a KISZ-ben – a Román Ifjúmunkás Szövetség meghívására delegációt vezettem Bukarestbe. Akkoriban a kapcsolatok még felhőtlenek voltak. Gazdag országjáró programot állítottak össze számunkra. Szívélyes magatartást tanúsított irántunk Virgil Trofin a szövetség akkori vezetője is.

Annál inkább meglepett, hogy a búcsúvacsora alkalmával kollégám, *Corner Burtica*, aki egyben az egyetemi hallgatók szövetségének az elnöke is volt (később külkereskedelmi miniszter, majd a párt központi bizottságának titkára lett, jelenleg olajmérnök Ploestiben) minden megjegyzés nélkül hallgatta, hogy *Stefan Andrej*, a Román Ifjúmunkás Szövetség külügyi osztályának akkori vezetője (később külügyminiszter, miniszterelnök-helyettes, a párt végrehajtó bizottságának tagja) egyre durvább megjegyzéseket tesz a Nemzetközi Diákszövetség magyar képviselőjére, mert az vitatkozni mert az NDSZ titkárságának román delegátusával. Eleinte türelmesen válaszolgattam. De csak annál agresszívebb lett. Aztán nálam is elszakadt a cérna, odafordultam Burticához és azt mondtam: – Nem értem ezt a hangnemet, okot nem adtunk rá. Magyarázd meg a munkatársadnak, hogyan illik viselkedni a vendégekkel. Ha pedig szándékos provokációról van szó, felállunk és elmegyünk.

Stefan Andrej megértette a „célzást" és elhallgatott. Jó három esztendő múltán találkoztunk, a kommunista és munkáspártok konzultatív találkozóján, a Gellért Szállóban. Ő a román pártküldöttség tagja volt, én pedig külpolitikai újságíróként voltam jelen. Nem akart megismerni.

Szembe kell nézni

Akkoriban soha sem panaszkodtunk arra, hogy sok a munkánk, noha nem nyolc órát dolgoztunk, hanem kora reggeltől késő estig. Kicsi volt az apparátus, de annál lelkesebb, s tömegével voltak aktív társadalmi munkatársak.

Hosszú, nagyon hosszú listát kellene felsorolnom: titkárokat, osztályvezetőket, megannyi barátomat. Közülük is hadd emeljek ki két olyan embert, akikről nem szokás beszélni. Két adminisztrátort. Kaszás Marikát és Zabari Sárit. Pontosak voltak, lelkiismeretesek, szor-

galmasak. S mint azokban az években a többiek is, legkésőbb reggel 8 órakor már munkához láttak, a napi munkaidejük csak késő este ért véget. Pedig nem kaptak több fizetést. „Csupán" az volt az ő jutalmuk, hogy a KISZ épült, erősödött, s a fiatalok mind jelentősebb hányada megszerette ezt a szervezetet.

Az ifjúsági mozgalom érthető módon szívügyem maradt később is. Ha hívtak, mentem, s ha kellett, vitáztam, írtam is erről a témáról. Alapállásomat e kérdésben így tudom sommázni:

A felnőtt társadalomnak, a szülőknek, a pedagógusoknak, a munkavezetőknek, mindazoknak, akinek gondjaira fiatalokat bíznak, magatartásukat, lépéseiket úgy kell megválasztaniuk, hogy ne tévesszék szem elől: fiatalokról van szó, akiknek élete, magatartása most alakul ki, akiktől aligha várható el, hogy úgy formáljanak ítéletet és úgy tegyenek, mintha hosszú, küzdelmes élet tapasztalatai lennének a hátuk mögött.

De a türelmes megközelítés nem jelenti, nem jelentheti annak passzív tudomásulvételét, amivel pedig vitatkozni kellene. Segítsük hozzá a fiatalokat a felnőtt nemzedék pozitív és negatív tapasztalatainak megismeréséhez, a közelebbi és a távolabbi múlt tanulságainak megértéséhez. Ennél is fontosabb, hogy ne csupán átadjuk tapasztalatainkat az ifjabb nemzedéknek, hanem valóságos feladatokat bízva rájuk és komoly követelményeket állítva eléjük, gyökereztessük meg a becsületes munka, a szorgalmas tanulás, a felelősségvállalás erkölcsét.

Már „veterán" szerepkörben akadt egy nem éppen kellemes emlékem. 1978 decemberében a KISZ Központi Bizottsága ünnepi ülésen emlékezett meg a KIMSZ megalakulásának 60. évfordulójáról. Az ünnepi ülésre én is meghívást kaptam. Két szónok volt, *Maróthy László*, a KISZ KB akkori első titkára és *Nemes Dezső*, a KIMSZ egykori egyik vezetője, aki éppen a főszerkesztőm volt.

Megdöbbenéssel hallottam, hogy a KISZ vezetője szerint az ifjúság olyan nagy fejlődésen ment keresztül, hogy most már megérett a helyzet arra a jelszóra: „aki magyar, velünk tart". Meglepetésemnek két oka volt. Egyrészt az, hogy két évtizeddel korábban e jelszóval vitatkozva hoztuk létre a KISZ-t. Persze, két évtized hosszú idő, a helyzet alapvetően megváltozott. De – s ez volt a másik ok – ez a jelszó a valós különbségeket megkísérli összemosni, ugyanakkor kirekeszti a más nemzetiségű magyar állampolgárokat.

Az ülést követően a KISZ-nek a beszéd elkészítésében részt vevő két titkárával össze is vitatkoztam. Aztán másnap felhívtam az első titkárt, de szabadságra utazott.

Két hét múlva csengett a telefonom. Ő jelentkezett. Mondtam, köszönöm, hogy visszahívott, szeretném felkeresni. Azt válaszolta, hogy a

„régiek iránti tiszteletből" inkább ő jön el hozzám. Szabadkoztam, de ragaszkodott a látogatáshoz. Két hónapig vártam. Aztán újból felhívtam. Mondta, gondolja, hogy miről szeretnék vele beszélni. „Erről nincs kétségem, hiszen munkatársaid informálhattak, de én nem szeretem a közvetítést és kíváncsi vagyok a válaszodra." Ismét ragaszkodott, hogy ő jön el. Aztán hozzátette: vajon nem lesz-e zavaró, ha a szerkesztőségbe látogat? „Legfeljebb azt fogják hinni, hogy a KISZ-be akarsz csábítani!" – feleltem. – Hát akkor jövök – zárta le a beszélgetést.

Azóta több évtized telt el. Már hiába menne a szerkesztőségbe, évek óta nem vagyok ott.

Az ünnepi KB ülés meghívottai közt együtt ültem a művelődésügyi miniszterrel, Pozsgay Imrével. A szünetben szóvá tettem neki, hogy az akkoriban bemutatott „Angi Vera" című film, amely hangsúlyozottan 1948-ban játszódik, az 1949 utáni eluralkodott kóros szellemet egy évvel előbbre hozta, mintha a bajok nem a Rajk-üggyel kezdődtek volna. Tudtam, hogy a film mondanivalóját a miniszter támogatta. Nekem mégis szemrebbenés nélkül válaszolta: „Feri, teljesen egyetértek a véleményeddel."

Bár máig sem vagyok meggyőződve az ellenkezőjéről, nem állítom, hogy bármelyik kérdésben feltétlenül nekem volt igazam. Az eljárás módját, az ilyen stílust tartom megengedhetetlennek. Ígéretet tenni, vagy egyetérteni és kitérni a vita elől, semmiképpen sem szabad. Tudni kell egymás szemébe nézni.

Érdemes elgondolkozni: a 70-es és 80-as években miért térhetett vissza és uralkodott el a „mást mondunk és mást teszünk" stílus, s a vezetők egy részének ilyen magatartása vajon milyen szerepet játszott az események negatív alakulásában?

VII. Külpolitikai szerkesztőként

Zoli

1962–1963 folyamán tulajdonképpen már elmenőfélben voltam a KISZ-ből. Ez részben természetes volt, hiszen időközben a harmincas éveim közepe felé jártam, kinőttem immár a „harmadik" ifjúsági korszakomból is. Másrészt, miután *Komócsin Zoltán* 1962 elején a *Népszabadság* főszerkesztője lett, KISZ-beli utódával nem igen jöttem ki. Ebben bizonyára az én magatartásom is közrejátszott (gyakran a kelleténél élesebben vitatkoztam, a nehézségeket, a problémákat hajlamos voltam, vagyok jobban előtérbe állítani stb.). De az is, hogy nehezen viseltem el – s ebben nem voltam egyedül – az új első titkár nyers, időnként sértő modorát.

Mégis, amikor azt ajánlották, menjek át a Művelődési Minisztériumba a színházi főosztály vezetőjének, majd azt, hogy legyek a Színművészeti Főiskola igazgatója, mindkét javaslatot határozottan elutasítottam. Az egyik okot nyíltan megmondtam: e feladatokra nem vagyok alkalmas, nincs meg a kellő kulturális felkészültségem. A másik ok csak bennem fortyogott. Ismertem szívós természetemet, a munka mellett is képes lettem volna éjt nappá téve tanulni, hogy pótoljam kulturális ismereteim hiányosságait. De úgy véltem: leendő főnököm (Aczél György) nemigen tartotta volna értem a hátát arra a néhány esztendőre.

A harmadik hívó szóra, Komócsin Zoltán kérésére, hogy menjek a *Népszabadság*hoz és vegyem át a lap külpolitikai szerkesztését, beadtam a derekamat. Eleinte tiltakoztam. Elmondtam, hogy sosem voltam újságíró, nem foglalkoztam külpolitikával, a nyelvtudással is hadilábon állok. Ő ragaszkodott kéréséhez, s nála legalább – a KISZ-ben szerzett tapasztalataim alapján – meg voltam győződve arról, hogy kitart mellettem, amíg eldől, hogy képes vagyok-e megszerezni a szükséges ismereteket. Ő ugyanis a kellemetlen dolgokat mindig az ember szemébe mondta, és nem a háta mögött. Végül is beleugrottam a mélyvízbe.

Annyiban pechem volt, hogy egy év sem telt el, Komócsin Zoltán elment a laptól, a párt külügyi titkára lett. Annyiban viszont szerencsém, hogy „szakfelügyelte" azt a területet, amelyen dolgoztam, s ajtaja számomra is mindig nyitva állt. Sajnos nem sokáig. A 70-es évek elején leküzdhetetlen kór támadta meg, s 1974 májusában örökre távozott. Pedig alig két hónappal a halála előtt majdnem ismét mellette dolgozhat-

tam, mert újból kinevezték a *Népszabadság* főszerkesztőjének. De már csak a kórházi ágyon tervezgethetett és írta meg utolsó cikkét.

Komócsin Zoltánt nem lehet csupán a politika patikamérlegére tenni. Aki ismerte őt, s vele dolgozhatott, az nem emeli őt semmiféle piedesztálra, annak mindenekelőtt a csupaszív ember jut az eszébe. A nagyképűség, a szerénytelenség legcsekélyebb jele nélküli Zoli, akin soha senki sem érezte, hogy most a politikai bizottság tagjával, a központi bizottság titkárával van dolga. De azt igen, hogy egy csupa tűz emberrel. Mindig melege volt. Ha valami izgatta, ha bonyodalomról kapott hírt, ha vitatkozott, ha a szónoki emelvényre állt, előbb ledobta a zakóját, aztán néhány perc múlva repült a nyakkendő és kigombolta az ingét is. Olyan szenvedélyesen élte át a dolgokkal való birkózást, hogy önkéntelenül is nekigyürkőzött.

S ahogy a tekintélyféltés minden hamis illúziójától mentesen megmutatta fizikai önmagát, épp oly nyíltan és őszintén tárta fel belső énjét. Sohasem szerette a szellemi sötétségben való bujkálást, gondolatainak szavakkal való eltakarását. Alighanem ezért is volt kitűnő agitátor, nagyszerű publicista.

Sok hasonló képességgel megáldott ember a gyakorlati munkában rendszertelen, ahogy mondani szokás, szétfolyik, képtelen átültetni a gyakorlatba szavai értelmét. Őt más fából faragták. Fegyelmezett munkarend alapján dolgozott. És valami ellenállhatatlan szervezőerő áradt belőle. Szinte pillanatok alatt átlátta a teendőket, képes volt meggyőzni környezetét a feladatokról és irányította, szervezte a végrehajtást.

Az a főszerkesztő volt, aki nemcsak maga írt, nem csak ötleteket tudott adni másoknak, hanem időben, gondosan elolvasott minden fontos cikket, azt precízen javította és a szerzővel megbeszélte.

S nem tűrte a slendriánságot. Emlékszem, 1964 őszén, amikor Hruscsovot leváltották főtitkári posztjáról, az ügyeletes külpolitikus a vidéki lap elkészülte után, a budapesti áttördelésre várva, éjfélig leült ultizni és közben iszogatott is. Aztán amikor a fontos, friss anyagok érkezése miatt a lapot áttördelte, egyszerűen kihagyott egy egész oldalt, éppen Hruscsov leváltásának hivatalos szovjet indoklását. Másnap persze óriási botrány lett. Komócsin ordított, tajtékzott és szigorúan büntetett anyagilag is. De ezzel le is zárta a történteket. Dührohamai nem írhatók elfogadható tulajdonságai közé. Könnyen fejébe szaladt a vér, olykor szinte tárgyalóképtelen volt. Másnapra lehiggadt. És akkor tudott bocsánatot kérni.

Emberségét bizonyították még emberi gyengeségei is. Szeretett enni, de zavarta, hogy hízásra volt hajlamos. Ezért elkezdett diétázni. Késő estig bent dolgozott a szerkesztőségben, lemondott hát a vacso-

ráról, almákat negyedelt egy tányérra és azt ette. Ha valaki bejött, azt persze megkínálta. S olykor megkérdezte tőle: mi volt vacsorára? S ha bableves, vagy más fogára való, akkor elszakadt a cérna, mégiscsak bevágott egy tányérral – az alma után.

Családszeretetére két levelet idézek. Mindkettőt néhány hónappal a halála előtt, a kórházból írta, amikor már tudta – bár senkit sem terhelt vele –, hogy testét halálos kór rágja.

Az első levelet apjához írta:

„Kedves Apuskám!

Ezt a levelet az ötvenedik születésnapomon írom – a Kútvölgyi úti kórházból. Ennek, amellett, hogy kórházban lenni soha sem kellemes, mégis van két előnye. Az egyik: minthogy a kezeléseken már túlestem, bőségesen van időm, több, mint a munka rohanó kavargásában. A másik: az alkalom lehetővé teszi, hogy olyasmikről írjak, amiről nagyon nehéz volna beszélni, nem is igen ejtünk szót róla... Lehet, hogy az utolsó hét izgalmai, rendkívüli élményei, az utóbbi napok felfokozott eseményei túl érzékennyé tettek. Ez mégsem baj, mert legalább tisztábban, szókimondóbban írom le mindazt, ami már régen bennem van, kikívánkozott belőlem, de valahogy mégsem mondtam el. Bizony, Tatukám, én mindig nagyon büszke voltam magára, és most is az vagyok. Soha nem fogok arról sem megfeledkezni, hogy mivel tartozom magának, hogy olyan ember lett belőlem, amilyen vagyok: életem fő értelme és célja most már halálomig a közösség szolgálata.

Persze hogy láttam – már gyerek fejjel is – kisebb-nagyobb hibáit is. De azok, ha mindegyiket ezerszeresen felnagyítanánk is, akkor sem halványítanának el egyet sem az érdemei, a jó tulajdonságai közül. A makulátlan, a becsületes tiszta munkásélet, az önzetlenség, a proletár öntudat, a bátorság. Ezeket a szavakat, fogalmakat már sokszor, sok emberről elmondták. De én tudom, hogy az én Apámnak mennyit kellett küzdenie önmagával, családjával, környezetével, hogy a tettek maradéktalanul fedezzék a szavakat, a fogalom nem maradjon se frázis, se díszítő cifraság. ...

Most már a komoly férfikorba lépve, megköszönök magának mindent, amit kaptam, amit csak adhatott. Lehet, hogy ezekért a sorokért érzelgősnek fog találni, vagy a betegségem rovására írja. Az igazság az, hogy itt írtam most le, amit eddig is tudtam, éreztem, mindig is érezni fogok, amíg csak élek. Semmi sem mérhető azzal, amit – mi – én kaptam Tatukámtól. A becsületes, embertársaink javát szolgáló életet. E mellett minden eltörpül, az is, ha nagy anyagi vagyont, az is, ha nagy hatalmat hagy valaki az utódjára. ..."

A másik levelet érettségiző fiának küldte:

„Kedves Zotyókám!

... Nem tudtam ott lenni a ballagásodon, ezért hát ezt a kis levélkét küldöm.

Sok érdemi, tartalmi és jelképes magyarázata van a középiskolások ballagási ünnepének. Én a legfontosabbat ebben látom: életed újabb, jelentős fordulópontjához érkeztél. A gyerekkornak véglegesen vége, az ifjúság első, legkoraibb szakasza is befejeződött. Persze, én nem közismert szólamokra akarlak figyelmeztetni, nem is prédikálni akarok Neked. Egyetlen dologra hívom fel a figyelmedet, ami véleményem szerint a legfontosabb: ezután mind gyakrabban kerülsz olyan helyzetbe, amikor Neked-magadnak kell döntened, lehetőségek közül választanod. Ez az útja a felnőtté válásnak. Döntéseiddel, választásaiddal kell sorsodat formálni, jövődet alakítani. Olyan ember nem volt még, nincs és nem is lesz, aki mindig előre tudná, hogy lehet helyesen dönteni, választani. Tévedhetetlen ember sincsen, csak olyan, aki mindig tudatosan törekszik arra: lehetőleg ne tévedjen, vagy ha mégis, azt gyorsan felismerje és kijavítsa. A következtetésem tehát az, hogy maradjál meg olyannak, amilyen eddig voltál. Mindig olyan döntéseket, választásokat mérlegeljél, mi az, ami a közösségnek, embertársaidnak jó, csak ezzel összekapcsolva, ezt követően következhet az »én«, az, ami az én célom és érdekem.

Zotyókám! Ebben a levélben írnom kell a Mamáról is. A Mama nagyszerű ember. ... Sokszor bebizonyította szerénységét, áldozatkészségét, a másokon való segítőkészségét. De a legfontosabb, hogy én nagyon sokkal tartozom a Mamának. Ő a mi családunk mágnese és cementje. ... Amikor a munkában siker vagy kudarc ér, ha akár vidékről, akár külföldről sietek haza, a Mama a biztos, szilárd, megnyugtató és erőt adó, semmivel sem helyettesíthető támpont. Hogy ez mit jelent, életed következő szakaszában meg fogsz róla győződni.

Ezek a sorok az én virágszálaim Zotyókám a Te ballagásodra."

Komócsin Zoltán halála az MSZMP súlyos veszteségének bizonyult. Olyan munkásmozgalmi vezető volt, akiben három igen fontos tulajdonság egyesült: rendkívül széles tömegkapcsolatot tartott, ami segítette valóságérzékének megőrzését; tiszta fejű, logikus gondolkodású, elméletileg felkészült ember volt, aki hosszú távra előre tervezett; ízig-vérig kötődött a hazai viszonyokhoz, de nem tévesztette szem elől a nemzetközi feltételeket sem.

Tömegkapcsolataira jellemző: amikor a KISZ élén állt, épp oly szívvel-lélekkel tudott együtt lapátolni a fiatalokkal, mint mezítlábasan

futballozni vagy szenvedélyesen, óriási meggyőző erővel vitatkozni. Az a – sajnos – ritka vezető volt, aki azért találkozott az emberekkel, hogy kérdezzen és meghallgassa mások véleményét, és ne csupán a maga hangját akarja hallatni.

Ha új feladatok elé került, nemcsak a gyakorlati embereket hallgatta meg, nem csak a helyszínen járt, hanem éjszakákat töltött annak tanulmányozásával, hogy a klasszikusok és napjaink elméleti szakemberei hogyan közelítették, közelítik meg a hasonló problémákat. Szavának azért is volt olyan szuggesztív, meggyőző ereje.

Nemzetközi méretű vezetővé pedig a kommunista és munkáspártok 1969. évi tanácskozásának előkészítése során vált. Abban az időben a magyar párt volt a házigazdája a testvérpártok találkozóját előkészítő hosszú tanácskozás-sorozatnak. Hogy a kínaikérdés, a román magatartás, néhány nyugat-európai testvérpárt fenntartása ellenére is sikerült elkerülni a zátonyokat és révbe vinni a találkozó ügyét, abban személy szerint kiemelkedő szerepe volt Komócsin Zoltánnak, aki el tudta fogadtatni a részt vevő pártok képviselőivel: egyetlen párt sem rendelkezhet a tanácskozáson vétójoggal; nem támaszthat előzetes feltételeket saját vagy mások részvételét illetően; a nemzetközi tanácskozásnak nem lehet célja egyetlen párt elítélése vagy kizárása sem.

Annál megdöbbentőbb, hogy halála után hányszor próbálják emlékét beszennyezni.

Tizenharmadikként

Egyébként a felszabadulás óta éppen a 13. külpolitikai rovatvezető lettem a *Népszabadság*nál. Elődeim közül volt, aki „balra", volt aki „jobbra" távozott, volt aki „disszidált". Átlagos „átfutási idejük" mindössze másfél év volt, de három és fél esztendőnél többet senki sem töltött ezen a poszton. Az előjelek szerint tehát „szép jövő várt rám". Magam se hittem, hogy 21 évet – felnőtt életem felét – dolgozom majd ott.

Amikor ezeknek az éveknek a felidézésére készültem, bementem a *Népszabadság* archívumába, hogy átnézzem, mit is „termeltem". Magam is meglepődtem, hogy a két évtized alatt közel másfélezer, jórészt elvi, állásfoglaló jellegű írásom jelent meg.

Bizony nem irigylem azokat az újságírókat, akik tíz, húsz évvel később elolvassák saját egykori napi politikai kommentárjaikat, amelyeket egy más helyzetben, az akkori információk birtokában készítettek. Korábbi önmagukkal, gondolkodásukkal kényszerülnek szembenézni. Számomra is tükörkép volt ez arról, hogy valaha miként is vélekedtem, mit helyeseltem, mit vitattam és hogyan. Különösen nehéz

olyankor a szembesülés, amikor a társadalomban eluralkodik egy olyan hangulat, hogy „az elmúlt negyven évben minden rossz volt". Mégis, az embernek el kell gondolkodnia azon, hogy mit vállal belőlük ma is, s mit haladott túl, de azon is, hogyha bizonyos kérdésekben felismerte tévedéseit, írásainak ezután lesz-e hitelük, fennmarad-e az olvasók bizalma?

Sok mindent ma is vállalok korábbi önmagamból. Amit pedig már nem, azokban nem akarom utólag magyarázni a bizonyítványomat. E kérdésekben annak idején az volt a meggyőződésem, amit leírtam. Azon a poszton, ahol dolgoztam, persze nem rugaszkodhattam el a párt álláspontjától, de az igazat megvallva, nem is igen láttam túl az akkori kereteken, képességeimből sem tellett több. Nem vélekedtem úgy, ameddig csak a 80-as évek közepe felé jutottam el és jutottak el sokan mások is, nem találtam fel az „új gondolkodást" a nemzetközi kérdésekben sem.

Tény, sokáig túlzottan tiszteltem azt az elvet, hogy a szocialista országokkal kapcsolatos tájékoztató munkában csak odáig menjünk el, amennyit az illető ország vezető pártja mond el magáról. (Bár, ezt teljesen ma sem lehet figyelmen kívül hagynunk, elvégre minden ország kormányzó pártja kellett vagy kellett volna, hogy legjobban ismerje országa helyzetét, s felelősséggel is ő tartozik érte.) A tőkés országokról is sok sematikus felfogás élt bennem, pedig a katonai erőegyensúly kialakulása a 60-as évek végére, a 70-es évek elejére, sokban módosította a lehetőségeinket. (Ám a dolgok megítélésében itt sem helyeslem a másik végletet, amikor egyesek hovatovább azt vélik a valóságnak, amit látni, hallani szeretnének.)

Igaz, jó néhány esztendeje mindinkább kezdtem látni a nemzetközi életről vallott felfogásomban, felfogásunkban halmozódó bajokat. Csak a hetvenes évek közepén, második felében kezdtem kapiskálni, hogy valami alapvető baj van az általunk épített szocialista társadalommal, mert a termelékenység terén nem jobbat, hanem gyöngébbet produkál a kapitalizmusénál. Másrészt azt, hogy valamennyi szocialista országban az első számú vezetőtől csak haláluk, vagy válság árán szabadulhatunk meg.

Mindez egyre jobban elgondolkoztatott. A véleményemet hangoztatni is kezdtem, de csak a párt sorain belül, mert két dologban továbbra is hittem: a pártfegyelem fontosságában, s abban, hogy az egypártrendszerben az önkritikus szembenézés a bajokkal segíthet leküzdeni azokat.

Sajnos, naivnak bizonyultam.

Igaz, nem mondhatom, hogy a vezetés előtt ne nyitottam volna ki a számat. De nem eléggé. Valahogy mindig visszafogott a rendszerünk féltéséről vallott nem egyszer túlzó felfogásom.

Amikor felidézem a régi, egy-két évtizedes eseményeket és az azokkal kapcsolatos kommentárjaimat, tudom, sikamlós útra lépek. Lesznek, akik azt fogják mondani: „nahát, ez milyen fafejű volt", „talán azért eleveníti fel, mert most is így gondolkozik, és azt szeretné, ha mindez megismétlődne". Mégsem mondok le arról, hogy „egyenesben" idézzek régi írásaimból, méghozzá az engem mindig is vonzó „rázósabb" témákból. Legfeljebb azt kérem a kedves olvasótól, vegye figyelembe a következőket:

Először is azt, hogy a párt központi napilapjánál dolgoztam külpolitikai szerkesztőként. Ez együtt járt azzal a kötelezettségvállalással, hogy a párt és a kormány külpolitikáját közvetítsem, magyarázzam. (Akkoriban az aláírt cikk sem jelenthetett csupán saját véleményt.)

Ami a világ valamely közeli vagy távoli táján történt este, s amiről sokszor alig vagy csak torzított híreink voltak, arról is gyorsan kellett lehozni a cikkeket. Olykor órák, percek álltak csak rendelkezésünkre, hogy az eseményeket így vagy úgy minősítsük, gyengébben vagy értelmesebben kommentáljuk. Mindez a tévedés kockázatát is magában hordozta. A lényeg az volt, hogy ne sokszor és ne túl nagyot tévedjünk. Előfordult, hogy valahol egy afrikai országban puccs történt, azt mi az első hírekben „jónak" vagy „rossznak" ábrázoltuk. Egy-két hét múlva, amikor valóban értékelhetővé váltak a történtek, s megjött követségünk jelentése is, telefonáltak „fentről": „miket írnak maguk!" Persze akkor már mi is okosabbak voltunk, csakhogy nekünk két héttel korábban kellett véleményt mondanunk. S voltak kényes, igazán súlyos kérdések, amikor a vezetés még gondolkozott, pedig a tömegek választ vártak a párt lapjától. Olyankor gyakorta orientáció nélkül közöltük a tényeket, de ha lehetett, vállaltuk a rizikót. Ebben sokat, nagyon sokat jelentett, hogy politikailag érett, sokat tapasztalt kollektívában dolgoztam.

Másodszor. Nem a mai fejemmel, tehát nem évtizedes tapasztalatokkal gazdagabban fogalmazom át egykori nézeteimet. Hiszen mint említettem, van, nem is kevés, amiben – látva a következményeket – változott a véleményem, s vitatkozom egykori önmagammal. De nem mindenben. Van, amit ma sem tennék másként, feltéve, hogy a körülmények azonosan lennének. Mert nemcsak az ember gondolkodása változhatott, sok tekintetben a kül- és belpolitikai helyzet is. S ha az ember szembesülni kíván korábbi önmagával, akkor sem csupán akkori nézeteire kell emlékeznie, hanem az akkori feltételekre, a pártvezetés, a kormány akkor vallott felfogására, az ország akkori érdekeire,

szövetségeseink, barátaink akkori álláspontjára, ellenfeleink akkori törekvéseire.

Mindezt persze lehet ma bírálni, de igazságos ítélet csak akkor alakítható ki, ha elemzett időszakot a kor feltételei közé állítjuk, ha számításba vesszük, hogy nem ugorhattuk át saját árnyékunkat.

Harmadszor. Nincs arra helyem és lehetőségem, hogy mindig felidézzem a konkrét feltételeket. Az idősebbek talán emlékeznek rá, a fiatalabbak pedig, ha valamelyik kérdés jobban érdekli őket, lapozzák fel a korabeli újságokat. Csak attól tartózkodjanak, hogy az akkori körülmények ismerete nélkül, csupán a mai fejükkel vagy felületes hallomások alapján ítéljenek. S ne kérjék számon rajtam és rajtunk azt az „új gondolkodást", sok-sok nemzetközi kérdés másfajta megközelítését, ami csak a 80-as években bontakozott ki. Egyebek közt annak kimondását, hogy egyik ország – a Szovjetunió sem – rendelkezett, rendelkezik az igazság monopóliumával.

Végül arra kell kérnem az olvasót, próbálja megérteni: nem azért idézek megjelent írásaimból, mert önmagamat akarom igazolni, vagy önnön vállamat akarom veregetni. Politikai újságíróként dolgoztam, a cikkeimben testesült meg a munkám. Ha a korabeli felfogásomat visszatükröző írásaimat mai szemmel és mai fogalmazásomban idézném fel, éppen azt a hitelemet veszteném el, amit mások ilyen eljárásában elveszni vélek. Még így sem kerülöm el azt a hibát – hiszen minden szentnek maga felé hajlik a keze –, hogy a ma jobban csengő és kevésbé unalmas egykori véleményeimnek adjak nagyobb hangsúlyt. De remélem, ezek mégis segítik majd az olvasót, hogy betekinthessen egy magamfajta elkötelezett újságíró akkori felfogásába – és persze nemcsak az enyémbe.

Vége a reprezentálásnak!

Említettem, 1964 januárjában kezdtem az újságíróskodást. *Szabó L. István*, a rovat egyik helyettes vezetője fenntartásokkal fogadott. „Itt aztán – mondotta – nincs reprezentálás, meg 5 órakor hazajárás!" Ő még nem tudta, hogy én a KISZ-es időmben is reggel 7-kor jöttem el otthonról és többnyire este 9-10-kor értem haza. Mindenesetre ma is elégtétellel tölt el, hogy egy esztendő sem telt el, amikor az illető így szólt hozzám: „A szorgalmad mint egy lóé, a fegyelmed pedig olyan, hogy egy német őrmester veszett el benned." Ami igaz, az igaz: itt sem lazsáltam és a munkát másoktól is megköveteltem.

Egyébként Szabó L. jó újságíró és szerkesztő volt. Szakmailag sokat tanultam tőle. Emberi magatartásból, jellemből viszont nem őt tekin-

tettem példaképemnek. „Szerénységét" méltatva, az egyik szilveszteri *Népszabi* (a lap munkatársainak humoros belső újságja, amelyet az év utolsó napjára önmaguknak csináltak, olykor valóságos kis gőzkieresztő szelepként működve, a munkatársak itt kiírhatták magukból mindazt, ami évközben bennük maradt, az itt megjelent élceken senkinek sem illett megsértődnie) írta róla: „A sírhantot is Sir Hant-nek ejti".

Íme az 1964. december 31-i szám róla írt humoreszkje:

„– Óh a Népesabadshug! – kiáltott fel örvendezve nagy hazánk fia. Aki még ma is csak alig észrevehető idegen akcentussal beszél magyarul.

– Hát persze, hogy adok interview, hisz magam is írtam oda nekik beléje. Hau du ju du? – kérdezte szívélyesen, míg a másik kezével, a szórakozott zsenik hanyagságát ékesen példázva, megigazította kissé félrecsúszott előkelőségét...

– Meg kell azonban jegyeznem, téve félre minden álszerénység, hogy tudósító csak ÉN volt, hanem leszek...

Sir Stephen Leslie Hant ezután így nyilatkozott ki: ...

– No de száz szónak is egyszer végére jut az ember. A tudósítói gondokra, azt hiszem, nincs más megoldás, mint kiküldeni engem mindig a kilenc fővárosba + Bécs.

Felálltunk, még egyszer nagyon megköszönve Sir Hant-nek megnyilatkozását, s lassan kihátráltunk a nagy monológustól, aki nem rest még ma is egyszerű nyelvleckéket adni, például Oxford English kiejtésből Lawrence Olivernek."

Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy én sem voltam (ma sem vagyok) gáncs nélküli lovag. Így aztán a Népszabi fentebb idézett száma engem is kiosztott, még pedig joggal:

„Született Kiszben, a mi időszámításunk előtt, Ko-mó-csin első császár korában. Egyéniségét a széles skálájú, harcos optimizmus jellemzi (az önsanyargatás személyes példájával próbálja elhitetni az antimaszekolás tanait). Makacssága átokszerte ismert: időnként autó- és rovatvezetés közben későn fékez és rosszul kapcsol. Ez annál meglepőbb, mert egyéként precizitása félelmetes: 1964. évi feljegyzései bibliofil kiadásának első 25 kötete már előreláthatólag február 6-án du. ¾4-kor elkészül, hogy a négyórás értekezlet részvevői tanulmányozhassák a fejezetek címeit...

A rovaton belül a Munkát oszd meg és uralkodj elvét alkalmazza, de régi gittegyleti hagyományokhoz híven sikerrel valósítja meg azt a tételt is, hogy több parancsnok, mint egy közlegény. Megköveteli a cikkleadási időpont megtartását: végső esetben a megadott nap éjfél előtt fél perccel az őrség kitépi a kéziratot a munkatárs kezéből...

Időnként erről a helyről üzeni az imperialistáknak, hogy fellazítási politikájukban rá ne számítsanak."

Az Ónody-ügy

Az első igazán mély benyomásom a szerkesztőségben nem külpolitikai természetű volt. Néhány hónapja dolgoztam még csak ott. Az egyik este egy aktuális kérdés megbeszélése céljából bementem a főszerkesztőhöz. Közben csörgött a „miniszteri váltó". A beszélgetésből kivettem, hogy *Szirmai István*, a lapot még 1964-ben felügyelő központi bizottsági titkár lehetett a vonal másik végén.

Akkoriban pattant ki az úgynevezett *Ónody-ügy*. Ónody egy vendéglátóipari cég vezetője volt, aki néhány vezető személyt többször is megvendégelt „önköltségesen", meg talán más „szolgáltatást" is nyújtott számukra.

Komócsin az ügyből fakadó elvi-erkölcsi tanulságokról cikket íratott az egyik újságíróval, aminek a másnapi lapban kellett volna megjelennie. Tekintettel a cikk kényes voltára, be kellett küldenie a „Fehér Házba" (a Jászai Mari téri pártközpontot hívtuk így) jóváhagyásra. Ahogy a beszélgetésből kivettem, nem kapta meg a hozzájárulást. A főszerkesztő érvelt, vitatkozott, aztán üvöltött, ahogy a száján kifért, végül lecsapta a kagylót és hívatta a cikk íróját. „Édesapám, dobd ki a cikkedet a lapból!" – ordította tehetetlen dühében.

Aznap este már tárgyalóképtelen volt. Dolgom végezetlenül távoztam a szobából. Az én naptáramban innen kelteződik az az időpont, amikor azt láttam, hogy a pártvezetésben kezdett felülkerekedni az a gyakorlat: ha egy vezető magatartása összeütközésbe kerül az erkölccsel, azt jobb „csendben rendezni". A későbbi évek tapasztalatai pedig még inkább megerősítettek: az erkölcsileg megingó vezetőktől nyíltan el kell határolódni és meg kell szabadulni. A tisztázatlan ügyek eltussolását – bármilyen okból történjék is – a tisztességes emberek szenvedik meg.

Az igazi felnőtté válás

Úgy adódott, az élet többször is rákényszerített arra, hogy felnőtté váljak. Jóformán gyermekkoromban a háború, az illegalitás, később 1956, a Köztársaság tér adott nagy leckét. A KISZ-ben a konszolidációért vívott harc tanított meg sok mindenre. De igazi kitekintésem a világra a *Népszabadság*nál kezdődött.

Az első komoly nemzetközi iskolát számomra a kommunista munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozásának előkészítése adta. A tanácskozás előmunkálatai nem 1968 elején kezdődtek, amikor formálisan is összejöttek a testvérpártok képviselői, hanem jóval előbb,

amikor kezdtük felismerni, hogy szakítani kell a leegyszerűsítésekkel, illúziókkal, a világ összetettebb, mint korábban gondoltuk. 1965. december 4-én magam is írtam erről a *Népszabadság*ban:

„Ha olykor idéztünk is klasszikusainktól, hogy az imperializmusnak még ezernyi tartaléka van, és uralma fennmaradásáért kész életre-halálra megküzdeni, azért gyakorta magunk is döglődő oroszlánnak hittük (nemcsak rajzoltuk) őt. Ha nem fogadtuk is el azt az elemzést, hogy az imperializmus »papírtigris«, a róla alkotott ítélet mégis körülbelül így hangzott: katonai, politikai és gazdasági erejének nagy részét elvesztette.

Eredmény például, hogy immár tizennégy országban győzött a szocializmus. De hamis volt feltételezni, hogy a szocializmus győzelme szinte önmagától feloldja az ellentéteket, és minden azonos módon, egyformán történik majd, a fejlődés pedig különösebb gondok nélkül mehet végbe. Hiszen az eltérő körülmények és a kizsákmányoló múlt ellentmondásainak öröksége nem tűnik el automatikusan, erőfeszítések nélkül.

Fontos siker az is, hogy a legutóbbi két évtizedben 76 új független állam jött létre. De nem idealizálhatjuk a harmadik világot sem. Közöttük megtaláljuk az imperializmussal való kemény szembeszállás híveit csakúgy, mint a kalandor nézeteket vallókat, vagy a naiv ábrándokat kergetőket...

Az egyes kommunista pártok sokszor merőben eltérő társadalmi viszonyok és körülmények közt tevékenykednek, s ez természetesen előidézheti a problémák különböző megítélését. Elszoktunk attól, vagy meg sem szoktuk, hogy lehetséges a részletekben vagy a gyakorlat által még ki nem próbált fontos kérdésekben is véleménymegoszlás anélkül, hogy az szembeállítana bennünket egymással."

1968. februárra Budapestre hívták össze a testvérpártok konzultatív találkozóját. A cél az volt, hogy a testvérpártok megbomlott egységét helyreállítsák, s hogy kifejezzük a megtámadott Vietnam és az agresszió áldozatává vált arab népek iránti szolidaritást.

Fontos volt, hogy a találkozón minél több testvérpárt képviseltesse magát. A Kínai Kommunista Párttal akkor már kiéleződött viták miatt félő volt, hogy a Koreai Munkapárt képviselői nem jönnek el. Talán január eleje lehetett, amikor egy szombat délelőtt Komócsin, akkor a KB külügyi titkára behívott a pártközpontba. Közölte: délben repülök Moszkvába, hogy elérjem a Phenjanba tartó, akkoriban hetenként egyszeri járatot. Az amerikai haditengerészetnek ugyanis egy Pueblo nevű cirkálója azokban a napokban behatolt a KNDK felségvizeire. A hajót a koreaiak elfogták. A feladatom az volt: győzzem meg a koreaiakat, hogy képviselőiket küldjék el a konzultatív talál-

kozóra, amely a Pueblo-ügyben kifejezi majd az irántuk való szolidaritást. „Öltözz melegen, mínusz 30 fok van Phenjanban" – tette hozzá.

Annyi időm volt csak, hogy hazarohanjak, útközben vettem egy kucsmát, aztán irány Ferihegy. Moszkvában már a Phenjanba repülő gépre vezető lépcsőn volt a lábam, amikor egy szovjet stewardess rohant oda, hogy *Péter János* külügyminiszter hívat a telefonhoz. „Megbízást adtunk a phenjani nagykövetünknek, hogy ma délelőtt jelentse be az érkezését, és kérje, hogy fogadják Önt – mondotta. – Ám azt közölték, hogy most nagyon hideg van, majd májusban jobb idő lesz, akkor fogadják. Úgy látszik, megsejtették, mi célból akar hozzájuk menni. Ők viszont nem akarnak a találkozóra eljönni. Ne utazzon, térjen haza." Így végződött diplomáciai megbízatásom.

Február végén a Gellért Szállóban megkezdődött és csaknem két héten át tartott a konzultatív találkozó munkája, amely áprilisra egybe is hívta a Moszkvába tervezett tanácskozást előkészítő bizottság értekezletét.

Több előkészítő tanácskozás után, a kommunista és munkáspártok tanácskozására végül is 1969 júniusában, Moszkvában került sor. Július 16-án egyebek közt a következőket írtam róla:

„Vannak sorainkban, akik azt mondják: teljes akarati és cselekvési egységre van szükség, elég tehát a demokráciából, szorosabbra kell fogni a gyeplőt. De miféle gyeplőt és ki tartsa azt kézben? Nincs közös szervezet, nincs vezető központ, és a kommunista pártok úgy ítélik meg, hogy ilyen központra nincs is szükség. A feladat nagysága éppen abban rejlik, hogy az önálló és egyenjogú pártok egységét teremtsük meg. És ez nem történhet másként, csak a közös eszmén nyugvó közös érdekek belátásával és beláttatásával... A 75 kommunista párt tanácskozásának egyik legfontosabb eredménye éppen a kialakított demokratikus módszer, amely nem él a megbélyegzés, a „kiátkozás" eszközeivel. Ez a módszer magában hordja az egység állandó szélesítésének elemét, mert megnehezíti a szakadárok munkáját és elvtársi kezet nyújt azoknak is, akiknek még vannak fenntartásaik. Mindezt még azok a pártok is elismerik, amelyek nem vagy nem teljes egészében írták alá a tanácskozás fő dokumentumát.

Bizonyos, hogy más a súlya, más a tartóssága az olyan közös megállapodásnak, amely nem valamiféle deklaráció elhangzása nyomán keletkezik, nem is viharos vastapsok közepette születik, hanem a nézetek fokozatos tisztázása, gondos mérlegelése és differenciálsása közepette kristályosodik ki. Több a hitele is az ilyen módon létrejött összefogásnak, mint amikor látszólag minden simán, könnyedén jött létre, és csak utóbb derült ki, hogy nem is olyan egyszerűek a dolgok.

A régebbi, a felülről létrehozott egység helyébe csak az ilyen, a megannyi önálló és sok mindenben szükségszerűen egymástól eltérő, a helyi-nemzeti sajátosságokat messzemenően figyelembe vevő és azokat pontosan egyeztető, alulról felépített egység léphet."

Most utóbb, újra olvasva e sorokat, azt hiszem bennünk akkor inkább a helyes irányú törekvés, az igény fogalmazódott meg. Ám a tényleges megvalósulásra nem igen került sor.

(A tanácskozás előkészítő időszakában súlyosan megbetegedtem. Egy sokáig elhanyagolt porckorongsérv eredménye az lett, hogy előbb az egyik lábam, majd az egész testem lebénult, éjjel-nappal csillapíthatatlan fájdalmaim voltak. A kórházban én követeltem, hogy műtsenek meg. Ki is tűzték az operáció napját, de a műtét reggelére virradó éjszaka valami elmozdult, némileg enyhült a kín, a műtétet elhalasztották. Hónapokon át tanultam újra járni, de a jobb lábam, izomsorvadás miatt, jócskán elvékonyodott. Fűző viselésére köteleztek és közölték, hogy soha többé egy aktatáskát sem emelhetek fel.

Szerencsémre eljutottam a Sportkórházba *dr. Balogh János* főorvoshoz, aki leparancsolta rólam a fűzőt és elmagyarázta: éppen arra van szükség, hogy a gerinctartó izomcsoportokat megerősítsem. Ő és munkatársa, *Sóskuti Károlyné*, masszázst alkalmaztak és megtanítottak speciális tornákra. Két év múlva már 20 kilogrammos súlyt emelhettem, amit újabb három-négy év alatt 100 kilogrammra növeltem. Mindent, a gerinctartó izomzatot, jobb lábam természetes vastagságát helyretornáztattam. A gyakorlatokat azóta is – immár több évtizede – minden reggel elvégzem.)

Vita a Scînteiával

Már a konzultatív találkozón nem kevés viharos jelenetre került sor. Közülük talán a legemlékezetesebb a román delegációhoz kapcsolódott. 1968. március 2-án jelent meg az erről szóló írásom:

„Mint a konzultatív találkozó által kiadott és lapunk mai számában közzétett szövegből kitűnik, a Román Kommunista Párt küldöttsége – a Szíriai Kommunista Párt delegációjával való vitája címén (a Szíriai KP helytelenítette a Román KP-nak az 1967-es izraeli agresszióval kapcsolatos magatartását – *a szerk.*) – sajnálatos módon kivonult a tanácskozásról. Senki sem tette magáévá a román testvérpárt képviselőinek azt a követelését, hogy a találkozó résztvevői kollektívan ítéljék el a szíriai küldöttséget... Minden egyes párt – állapították meg – maga felel saját felszólalásáért... Az egység érdeke mindenesetre az

kívánná, hogy a Román Kommunista Párt vizsgálja felül álláspontját és térjen vissza a közös munkához."

Ha nem is azon az ülésszakon, de később ez is megtörtént.

Ha már a román témánál vagyok, itt idézem fel más ilyen vonatkozású emlékemet is.

1970 júniusában a magyar TV „Külpolitikai fórum" című adásában a Román Kommunista Párttal ellentétesen, negatívan értékeltem *Nicolae Ceausescu* kínai látogatását. Az RKP központi lapja, a *Scînteia* egész oldalas cikkben, igen éles hangon válaszolt a „támadásra". Pár hét múlva családi kirándulásra mentem Erdélybe. Amikor visszajöttem, egy meghívásnak eleget téve, elmentem a román követség fogadására. A sajtóattasé megdöbbenve hallotta, hogy Erdélyben jártam. „És be merted tenni oda a lábadat?" – kérdezte.

1972 áprilisában mégis látogatásra invitáltak Romániába. Sok politikussal nyílt alkalmam beszélgetni, de érdemi kérdésekről nem sok eredménnyel. Akárcsak 1978 februárjában, amikor a *Scînteia* szerkesztősége meghívásának tehettem eleget. Más magyar lapokban megjelent írásokat kifogásoltak, én pedig Kádár János és Nicolae Ceausescu 1977-es debreceni–nagyváradi találkozója megállapodásainak a végrehajtását hiányoltam. Egyik utazásomról sem írtam semmit. A kapcsolatokat előremozdítani nem tudtam, a viszonyt pedig a magyar pártvezetőség nem szerette volna tovább élezni. Annál is kevésbé, mert a többi szocialista ország sokáig – sajnos – csupán kétoldalú vitát látott a magyar–román nézeteltérésekben.

Néhány hónappal később mégsem tudtam elkerülni a vitát. 1979. január 12-én arról írtam, hogy a Varsói Szerződéshez tartozó hat szocialista ország – köztük hazánk – üdvözölte Kambodzsa új kormányát és szolidaritását fejezte ki harca iránt. Ugyanezt tette jó néhány más ország is, amely elismerte Kambodzsa népének azt a jogát, hogy megszabadította magát egy bűnös rendszertől. „Más álláspontot foglalt el a Román KP lapja, a *Scînteia*. Az RKP főtitkára, Nicolae Ceausescu tavaly májusi kambodzsai látogatása alkalmával román–kambodzsai baráti és együttműködési szerződést kötött a Pol Pot rendszer vezetőivel, s most a *Scînteia* államellenes elemeknek nevezi a rendszert megdöntő népi erőket."

Bukarestben nem arattam sikert.

A két ország vezető pártja főtitkárai 1977-ben létrejött debreceni–nagyváradi találkozójáról pedig, amelyről annak idején tudósítottam a *Népszabadság*ot, két, akkor meg nem írt történetet idézek fel:

Az első nap Kádár János a debreceni repülőtéren várta Nicolae Ceausescut. Ahogy előre jelezték, helikopterrel kellett érkeznie a debreceni repülőtérre. Ám előző este üzenet jött, hogy Ceausescu

megváltoztatta tervét és vonattal érkezik. Egy óra múlva újabb hírt kaptunk: Váradról várható gépkocsival. Kádár János visszaüzent: „Azzal jön, amivel kedve tartja. Reggel 9 órakor a repülőtéren várjuk, ahogy eredetileg megállapodtunk." Végül IL-18-assal érkezett a szomszédos Nagyváradról.

Kádár János a Hajdú megyei tanácsházán adott ebédet vendége tiszteletére. A román főtitkár mögött egyszercsak megjelent saját pincére, s letette elé a maguk készítette ételt. Kádár János szemben ült vele. Elcsodálkozott: „Magának mást adnak enni, mint nekem? Megkóstolhatom?" Magához húzta a szemben lévő tányért és megízlelte. Az RKP főtitkárának ezután már követnie kellett Kádár példáját.

Manapság gyakran vágják a fejünkhöz: nem volt helyes, hogy olyan sokáig hallgattunk a nézeteltérésekről. Valójában az elmúlt másfél évtizedben sok éles polémia zajlott le a román vezetőkkel, de az igaz, hogy ezeket nem vittük a nyilvánosság elé. Abból a megfontolásból, hogy a sajtóviták ne mérgesítsék el a helyzetet, ne adjunk tápot az esetleges nacionalista hangulat fölkorbácsolásához se itt, se ott, s főleg ne politizáljunk a Romániában élő magyarság számlájára. Ma már nyilvánvaló: ez az út nem vezetett el a kívánatos célhoz.

De hogy az új módszer (nyílt tárgyalás, nyílt reagálás) révén eljutunk-e oda, arra egyelőre még nincs felelet. Ezt majd a jövő adja meg.

Az bizonyos: hallgatnunk tovább nem lehetett. Annál fontosabb, hogy érveink ne korlátozódjanak csupán a magyar nemzetiség helyzetére. Azt is figyelembe kell vennünk, hogyan vélekednek álláspontunkról többi szomszédaink. Elvégre ott is élnek magyarok, mi pedig a jövőben is itt fogunk élni a Duna–Tisza táján, az ő szomszédaikként. Különösen fontos, hogy ne szigetelődjünk el, ne maradjunk magunkra. A felhalmozódó bajokra végül is közös megoldást kell találnunk.

A csehszlovákiai események

A nemzetközi kommunista mozgalom találkozójának előkészítése útján a pártok alig tették meg az első lépéseket, amikor egyre inkább kiéleződött a csehszlovákiai helyzet. 1968. június 30-án megjelent „Kétszínű játék, kétezer szóval" c. írásomban kritikusan szóltam az ottani fejleményekről.

„Lapunk tegnapi számában közöltük a CSKP KB, a Csehszlovák Nemzeti Front és a kormány állásfoglalásait a szocialista rendszer elleni támadásról. Három nappal ezelőtt ugyanis a Mlada Frontá, a Práce, a Zemedelské Noviny és a Literarni Listy című újságokban Kétezer szó címmel felhívás jelent meg.

Különös írás ez. Megtudjuk belőle, hogy a csehszlovák nemzet életét »először a háború veszélyeztette. Aztán újabb rossz idők jöttek«. Ám ezeket el lehetett volna kerülni, ha a szocializmus vezetői »engedték volna magukat más, tehetségesebbek által fokozatosan leváltani«...

Szerintük a megújhodás semmi más, mint a pártnak az az igyekezete, hogy »kihasználja« az »utolsó alkalmat« saját becsületének megőrzésére..."

Néhány nap múlva hívott a főszerkesztő. Ott ült a Központi Bizottság illetékes titkára és osztályvezetője, valamint a főszerkesztő első helyettese is. Azt mondták, hogy a cikk beavatkozást jelent a csehszlovák párt belügyeibe. Kétórás vita zajlott le. Kiderült, hogy a „Kétezer szó" című írás megítélésében nincs közöttünk elvi különbség. Csak miért kellett róla írni? (Egyébként Dubèek, a *L'Unitá*nak 1988. januárban adott nyilatkozatában maga is megerősítette: a „Kétezer szót" akkor is, most is káros cikknek tartotta és tartja.)

Azokban a nehéz napokban aztán, amikor sor került a közös beavatkozásra, többször kellett írnom a döntés okairól. Ezek az írások abban a szellemben fogantak, hogy Csehszlovákia jövőjét nálunk nem attól féltették, hogy a CSKP a szocializmusnak az ország viszonyait számba vevő sajátosságait kereste, nem féltek a január előtti hibák kijavításától és a szocialista demokratizmus kibontakozásától sem. Már csak azért sem, mert 1956-ot követően erősödött meg nálunk az az irányvonal, amely szakított a Rákosi idején alkalmazott módszerekkel. De az is igaz, hogy az útkeresés lényegét akkor még nem értettem meg igazán.

Sokan hajlamosak arra, hogy csupán a két évtizeddel későbbi szituációból emlékezzenek vissza 1968-ra, a fiatalabbak pedig nem is gondolkozhatnak róla másként. Márcsak ezért is fel kell idézni az akkori kor realitásait.

Sztálin halála után Magyarország már 1953 júniusában demokratikus reformokat kezdett. A kísérlet az 1953–1956 közötti frakcióharcok miatt, sajnos, végül is szörnyű tragédiába torkollott, s csak később sikerült az 1953-ban megkezdett reformokat folytatni.

Ez a folyamat Csehszlovákiában mintegy másfél évtizeddel (!) később indult csak el (Gustav Husak például 1960-ig ült ártatlanul a börtönben és csak 1963-ban rehabilitálták!), jóllehet abban az országban a demokratikus hagyományok jóval régebbre nyúltak vissza. Így hát a gondok is jobban felhalmozódtak.

Arról sem feledkezhetünk el – s a fellépő semlegességi követelések nem is engedtek elfeledkezni –, hogy Csehszlovákia esetleges kiválása a Varsói Szerződés szervezetéből két évtizeddel ezelőtt, amikor még dúlt a hidegháború és szó sem volt szovjet–amerikai közeledés-

ről, enyhülésről stb., beláthatatlan következményekkel járt volna az európai helyzetre. Csak rá kell nézni a térképre, egy nem lehet tudni milyen Csehszlovákia nyugat–keleti irányban, egészen a Szovjetunió határáig, valósággal kettévágta volna a varsói tömböt. Ezt a megoldást az akkori szovjet vezetés aligha fogadta volna el, az ilyen útnak tehát akkor nem volt realitása. (A hatalom megőrzése nem csupán keleti „szokás": 1968. nyár elején a NATO katonai szervezetéből korábban kilépett De Gaulle, amikor attól tartott, hogy a párizsi diákmegmozdulásokat munkás-tömegmozgalom támogathatja meg, egy nyugat-németországi NATO-támaszpontra utazott és katonai segítség igénybevételével fenyegetett.)

A „megoldási módban" közrejátszott az akkori szovjet vezetésnek az a tapasztalta is, hogy 1956 után „a magyarok végül is jól leküzdötték a következményeket".

Az MSZMP vezetése éppen saját tapasztalata alapján tudta, milyen súlyos az ára a katonai megoldásnak. Ezért nem tartozott a „buzgók" közé, Kádár minden befolyását latba vetette, hogy Dubèekéket rábírja az okosabb, körültekintőbb és egyben határozottabb magatartásra. Ám Dubèek gyenge embernek bizonyult; minden irányban ígéreteket tett, de egyiket sem volt képes betartani.

Mindezt persze hiába keresik a párt akkori megnyilatkozásaiban vagy az én cikkeimben, mert ez nem a nyilvánosság előtt zajlott. A nyilvánosságra hozott álláspontnak az volt a célja, hogy a csehszlovák vezetést az események kézben tartására intse, a többi szocialista partner felé pedig az összhangot demonstrálja. A történtek pedig óriási kárt okoztak az 1956 után kínkeservvel kialakított politikánknak itthon és szerte a világon.

Az 1968. augusztusban bekövetkezett katonai lépések után Dubèek a helyén maradt, ám az országban tovább nőtt a belső feszültség.

Pár hónap múlva változás következett be a CSKP vezetésében, ami aztán hozzájárult a mindenki által óhajtott konszolidáció nehéz folyamatához.

Évtizedekkel később érdemes újra fontolóra venni, hogy a magyar vezetés annak idején minden körülményt figyelembe véve járt-e el, amikor ismételten óvatosságra intette ugyan Dubèeket a „Kétezer szó" mögött álló erők egy részével szemben, de végül is beleegyezését adta, hogy a szolidaritás jegyében csapataink is részt vegyenek a közös akcióban. Jobb lett volna, ha a bevonulást el tudtuk volna kerülni, s ha a csehszlovák párt maga tett volna különbséget a szocializmussal szembeforduló erők, illetve azon reformgondolatok közt, amelyeknek jogosultsága a szocialista országokban – nem is mindegyikben – csak jóval később vált nyilvánvalóvá.

Ma sem ismerem a magyar pártvezetésben akkor zajló vitákat, és nem vonom kétségbe: egyesek már akkor sem helyeselték a beavatkozást, de hallgattak, netán csupán pártszerűségből vagy kormányzati felelősségérzetből fogadták el a döntést. Azt azonban nem érzem becsületesnek, hogy egyes vezetők, két évtizeddel később nyilatkoznak akkori csendes ellenérzésükről úgy, mintha azért őket most megdicsőülés illetné. Elvégre tiltakozásul akár le is mondhattak volna magas funkciójukról. Nem mintha célravezetőnek tartanám a tiltakozásnak ezt a formáját, de Marosán Györgynek például kisebb ügy miatt is volt hozzá bátorsága hat évvel korábban. (1962 elején Marosán György, aki a párt KISZ-t felügyelő titkára volt, s mint ilyen, időről-időre kötetlen eszmecserére ült le a KISZ KB titkáraival, egy alkalommal ismét magához hívott bennünket. Több órát beszélgettünk az ifjúsági mozgalom gondjairól, a hogyan továbbról. Váratlan volt a befejezés. Ránk nézett, és azt mondta: „Jegyezzék meg, ne ragaszkodjanak az íróasztalhoz! Felállni is tudni kell". Akkor még nem értettük, miért mondta ezt. Csak néhány hét múlva esett le a tantusz, amikor lelkiismeretével összeegyeztethetetlennek tartva funkciójának ellátását, bejelentette lemondását. Mindenesetre ehhez neki megvolt az erkölcsi háttere: Rákosiék börtönéből halálos ítélettel a feje felett csak 1956 elején szabadult.)

A lengyel krízisek

1970 decemberében Lengyelországban véres eseményekre került sor. A *Wladyslaw Gomulka* fémjelezte pártvezetés tehetetlenkedése az életszínvonal csökkenése miatti elégedetlenség nyomán az északi parti városokban megmozdulásokra, pártházak felgyújtására, rendőrségi lövetésre került sor, ami számos áldozatot követelt.

Gomulka helyére *Edward Gierek* került, akitől odahaza, de külföldön is sokan azt várták, hogy képes lesz leküzdeni a következetlenségeket.

A párt agit.prop. titkára az a *Stefan Olszowsky* lett, akit jól ismertem még a KISZ-es időmből. Karácsony első napján utaznom kellett, hogy megtudjam, mi is történt valójában. Olszowsky fogadott, háromórás kötetlen beszélgetésben adott tájékoztatást. Jó néhány üzemet is felkerestem. December utolsó előtti napján érkeztem haza. Egyenesen a televízióba rohantam, aznap este éppen a külpolitikai fórum műsora volt napirenden. Aki látta, talán emlékszik: első kézből adhattam tájékoztatást.

1971. január 1-jén aztán a *Népszabadság*ban a Varsói Vasműről jelent meg helyszíni riportom. Ebből emelek ki néhány részletet:

„Nálunk a munkások, a párttagság bizony elégedetlenül olvasta a híreket az őket annyira érintő cikkek árainak emeléséről – emlékszik vissza a közelmúlt napokra Los, a pártbizottság első titkára... – Jöttek a hírek, hogy a gdanski hajógyárban leállt a munka. A kommunista munkások így szóltak az elégedetlenkedő társaikhoz: »Beszéljük meg, emberek, hogy mi történt, de higgadtan és szervezetten«. Közben újabb hírek érkeztek a kikötői rendzavarásokról. A munka végeztével nyilvános taggyűléseket hívtunk egybe. Felszólaltak ott kommunisták is, pártonkívüliek is. Nem tettek szemrehányást a hajógyári munkástársaiknak, megértették elkeseredettségüket. Maguk is úgy vélték, hogy az ilyen intézkedéseket meg kell beszélni a dolgozókkal, és gondoskodni kell arról, hogy a kiskeresetű és nagycsaládos emberek helyzete ne romoljon. De hozzátették: ők a munkát nem hagyják abba, mint ahogy szükségtelennek tartják azt is, hogy az utcára vonuljanak. Ami pedig a rombolásokat, a gyújtogatásokat illeti, ezeket kemény szavakkal ítélték el."

A következő napokban arról is számot adtam, milyen nagy gondot okoz Lengyelországban az ugrásszerűen megnőtt és most munkáskorba jutó felnövekvő nemzedék millióinak munkába állítása. Annál is inkább, mert „...az ország lakosságának 40 százaléka 19 évnél fiatalabb, a népgazdaságban foglalkoztatottak mintegy 60 százaléka pedig még nem töltötte be harmincadik életévét! Még figyelemreméltóbb, hogy a december közepén kezdődött események kiindulópontján, a gdanski hajógyárban dolgozók átlagos életkora mindössze 24 év! Azaz a lengyel munkásosztály számszerűleg jelentős részének viszonylag kevés az élettapasztalata. Amihez még azt is hozzá kell számítani, hogy a bevezetett gazdasági intézkedések (normarendezés, a termelékenység növelése érdekében a foglalkoztatottak számának csökkentése, az új anyagi ösztönzési rendszer, az árrendezés stb.) mindenekelőtt az alacsony keresetű dolgozókra hatottak kedvezőtlenül. Vagyis nem utolsósorban éppen a fiatalabb munkásokat érintették hátrányosan, akiknek többsége – szakmai tapasztalatlansága miatt – még a fizetési létra alsó fokán állt."

A lengyel párt tragédiája, hogy Edward Gierek sajnos ugyanazokat a hibákat ismételte meg, amiket korábban Gomulka is elkövetett, s amiket a „Szolidaritás" szakszervezetbe tömörülő munkások jogos elégedetlenségére építő erők igyekeztek a 80-as évek elején a maguk javára fordítani. Természetesen ismét Lengyelországban voltam, hogy közvetlen tapasztalatokat szerezhessek róluk.

Amikor 1980-ban bejegyezték a Szolidaritás-t, az alapítást azzal magyarázták, hogy a Szolidaritás a munkások elhanyagolt szociális érdekeinek védelmében, a szocialista társadalmi rendnek, az alkotmánynak és a LEMP vezető szerepének tiszteletben tartása alapján szakszervezetként és nem politikai pártként kíván működni. Ám nem sokkal később e szervezet programtervezetében már az volt olvasható, hogy „vagy a Szolidaritás, vagy az eddigi rendszer".

A Szolidaritás tehát szembefordult önnön korábbi nézetével.

1981. október 11-én a Szolidaritás kongresszusáról jelent meg cikkem. „Azt mi is tudjuk, hogy Lengyelországban súlyos hibák is történtek, hogy volt igazságtalanság, jogtalanság. Csakhogy a puszta elégedetlenség a hibákkal, pláne az elégedetlenség tovább szítása, távolról sem biztosíték arra, hogy sikerül megtalálni a kivezető utat."

Egy évtized telt el azóta. A Szolidaritás vezetői mintha felelősségteljesebb, a nemzet érdekeit jobban szem előtt tartó kompromisszumra lennének hajlandók – még Walensával szemben is. Okultak? Taktikáznak? A holnap ad rá feleletet.

Szürke vagy rózsaszín

A szocialista országokkal kapcsolatosan sorozatosan javaslatokat terjesztettem a szerkesztő bizottság elé, hogy változtassunk gyakorlatunkon. Idézek egy jelentésemből: „A szocialista országokkal való foglalkozás lapunkban nem kielégítő. Túlságosan gyakran korlátozódunk protokolláris jellegű anyagok közlésére, egyes országokkal kapcsolatban hosszabb időszakokra teljes hallgatásba merülünk. Ha a számszerű adatokat vesszük, a helyzet még romlott is. Míg 1964–65-ben a különböző szocialista országokról évente mintegy 410–420 önálló cikket, riportot, tárcát, kulturális stb. anyagot jelentettünk meg, 1968-ban ez a szám kb. 310-re esett vissza, s ennek egy része is voltaképpen „válság-propagandának" minősíthető (mintegy 70 anyag foglalkozott ugyanis Csehszlovákiával). Az alapvető probléma azonban nem annyira a számszerűség, hanem az anyagok színvonala, tartalma, amely több kívánnivalót hagy maga után. Ha valamely szocialista országgal nincs probléma, akkor arról többnyire »szürke«, illetve »rózsaszín« írásokat közlünk, nem számolunk be folyamatosan a szocializmus építésének ottani tapasztalatairól, s azon a címen, hogy nem kritizálhatjuk állapotaikat, nem, vagy alig ismertetjük az ott felmerült problémákat és az azok megoldására tett kísérleteket. Különösen súlyos következményekkel jár az, hogy megtörtént és a világ nyilvánossága elé került eseményekről nem számolunk be, illetve csak elkéset-

ten írunk róla a lapban. Az indok az, hogy az ilyen szocialista ország gyakorlata, intézkedései eltérnek a mienktől, s félünk, hogy ezek az olvasóban zavart okoznak. Gyakorta kihagyjuk az általunk negatívnak minősített cselekedeteik, vezetőik beszédeinek az ismertetését és csak a pozitív megnyilvánulásaikat tesszük közzé. Ezzel azonban akaratunk ellenére is hamis képet keltünk az olvasókban.

A felsorolt problémák persze nem elsősorban a sajtópropaganda, hanem a párt nemzetközi politikájának a kérdései. Akar-e pártunk az adott kérdésben és időben vitát vagy bírálatot, vagy az egység érdekében nem akar. 1968-ban különösen nagy súllyal esett latba pártunknak a kommunista pártok nagy tanácskozása előkészítésében betöltött szerepe (meggondolások, hogy ne rontsuk egyes pártok részvételének esélyeit a konzultatív és az előkészítő értekezleteken stb.). Az egyes szocialista országok Csehszlovákiával kapcsolatos különböző reagálásai ugyancsak fékező erővel hatottak és érthető módon nagy körültekintést, óvatosságot igényeltek.

A szocialista országokkal kapcsolatos propagandánk súlyos tehertétele a párt és az államközi kapcsolatok sokszor erősen protokolláris jellege, a nagyfokú sértődékenység egyes országoknál (Románia, NDK stb.), amely nem csupán a kritikai megjegyezéseket nem viseli el (bár ettől általában tartózkodunk), de a problémáknak még olyan felvetését sem, amelyet ők maguk saját sajtójukban megírnak (még nehezebb, ha nem írják meg).

Az igazsághoz tartozik, hogy sokszor hibás »önkontrollunk« következtében hallgatjuk el egyik-másik országnak, például az életszínvonalat érintő pozitív intézkedéseit vagy eredményeit, mondván: »mi még nem jutottunk az adott kérdésben arra a színvonalra, és megalapozatlan követeléseknek adhatunk tápot«. Máskor meg nem figyelünk fel (gyakran az illető ország nyelvének ismerete híján) a sajtójukban megjelenő, a problémákat feszegető írásokra, és ily módon még addig a határig sem megyünk el, amíg lehetne, hanem korlátozódunk a »jót vagy semmit« elvére.

Végső soron nem egyszer olyan kép bontakozik ki a lapból, mintha érdekes, problematikus kérdések csak a tőkés országokban vagy a harmadik világban merülnének fel, nálunk viszont az élet szürke, egyhangú."

Félreértés ne essék, e sorokat nem a nyolcvanas évek közepén írtam. A jelentés dátuma – nem tévedés: 1969. július 1.

E témára újból és újból visszatértem. Például 1972 őszén adott újabb jelentésemben:

„Propagandánkat nem egyszer hátrányosan befolyásolja, ha a szovjet külpolitika valamely területén kudarcot szenved el (például

1971-ben Vietnamban a Fock Jenő miniszterelnök vezette küldöttség kíséretében (Fock Jenőtől jobbra Komócsin Zoltán és Fehér Lajos)

Szadat bejelentése a szovjet katonai tanácsadók visszahívásáról; a szovjet vezetés viszont taktikai megfontolások miatt szándékosan nem élezi ki a viszonyt az EAK vezetőivel); vagy a szovjet propaganda késésben van (pl. a VDK blokádjáról tett amerikai bejelentést követően a szovjet állásfoglalás napokig késett); vagy nincs teljes összhangban más szövetséges véleményével (pl. a Nixon moszkvai látogatását illetően a vietnamiak álláspontjával); vagy egyes részlet-, illetve taktikai kérdésekben ideig-óráig nem, vagy nem teljesen esnek egybe a szovjet és a magyar elképzelések (pl. a múlt esztendőben a kínai probléma megközelítésében voltak ilyen eltérések).

Alkalmanként a szükségesnél nagyobb mértékben befolyásolják közlési és kommentáló politikánkat a diplomáciai követelmények. Ez korlátozza manőverezési lehetőségeinket, szűkíti lapunkat, miközben átengedjük a terepet más kommunikációs orgánumoknak, amelyek sokkal kevésbé vannak tekintettel még a kifejezett pártutasításokra is.

Lapunk külpolitikai tevékenységének változatlanul leggyöngébb és legszürkébb része a szocialista országokkal kapcsolatos munkánk."

S végül egy 1982. évi előterjesztésemből idézek:

„A legnagyobb propagandisztikus gondot a szocialista országok gazdasági nehézségei, a gazdaságirányításban jelentkező eltérő mód-

szerei adják. Szükséges, hogy – az illető ország sajtójának kereteit is túllépve – helyszíni riportok, sorozatok, interjúk révén mutassuk be az egyes szocialista országok fontosabb gazdasági és kultúrpolitikai intézkedéseit, azok hátterét."

Mindezekkel kapcsolatos döntések: ne lépjük túl azokat a kereteket, amelyeket az egyes szocialista országok önmagukról jelentetnek meg saját sajtójukban.

Ezek a határozatok, utasítások mindenekelőtt a pártsajtót, ezen belül a *Népszabadság*ot kötötték leginkább.

Milyen is volt a döntési mechanizmus?

Az igazat megvallva, hozzám nem túl sűrűn érkeztek telefonok „fentről". Már csak azért sem, mert a főszerkesztő ott ült a politikai bizottság ülésein (egyes főszerkesztők tagjai is voltak a testületnek) és mindig tájékoztatták a döntésekről a szerkesztő bizottságot. Így hát jól ismertük a párt vezető testületeinek állásfoglalásait, amelyek – pártlap lévén – ránk nézve kötelezőek voltak. Ezenkívül a szerkesztő bizottság tagjai megkaptuk a PB különböző tájékoztatóit, a külügyminisztérium napi információs jelentéseit és sok más belső írásos anyagot is az MTI-től. Szoros munkakapcsolatban álltunk a pártközpont külügyi osztályával, ahol sok mindent meg tudtunk konzultálni a szakértőkkel. Ugyanez a lehetőség a rendelkezésünkre állt a külügyminisztériumban, ahol egyébként kéthetenként a fontosabb hírközlő szervek külpolitikai rovatvezetői számára információs értekezletet tartottak.

1975 – Thaiföldön

VIII. Kína-szakértő?

Amíg az inga lengett

Abban a két évtizedben, amíg a *Népszabadság*nál dolgoztam, az olvasók körében leginkább a kínai kérdésről író, azt magyarázó újságíróként, sokan „Kína-szakértőként" könyveltek el. Pedig nem voltam, nem vagyok Kína-szakértő, de azokban az időkben a nemzetközi munkásmozgalomban alapvető gondját az a szakadás okozta, ami a kínai és a többi kommunista párt között jött létre. A lap külpolitikai rovatában pedig nem dolgozott olyan személy, aki e téma iránt különösen elkötelezte volna magát. Így hát ez volt az a „lyuk", ahol „élettér" akadt a számomra.

Eleinte csak a kibontakozott vitával kezdtem foglalkozni. Aztán egy, a háborúban álló Vietnamba való kiküldetésem lehetővé tette, hogy a „kulturális forradalom" Kínáján utazzak át. A kiéleződött viszony miatt a téma iránti érdeklődés megnőtt és én azon vettem észre magam, hogy egyre jobban belemerülök a kínai problémába. Később – amikor Peking nem fogadta a szocialista országok újságíróit – lehetőségem nyílt arra, hogy felkereshessem a Kínával szomszédos csaknem valamennyi országot. Az ő sajátos szemüvegükön keresztül is igyekeztem megismerni e hatalmas birodalom történelmi útját, magatartását. Vissza-visszatértem erre a kérdésre akkor is, amikor az Egyesült Államokba, a Szovjetunióba vagy Nyugat-Európa különböző országaiba utazhattam, hogy minél teljesebb, sokoldalúbb ismeretekre tehessek szert. És olvastam. Cikkeket, elemzéseket, jelentéseket, könyveket, szépirodalmat. Meg beszéltem, vitatkoztam. Kollégáimmal, igazi Kína-szakértőkkel itthon és külföldön egyaránt. Szinte magam sem vettem észre, fokozatosan nemcsak ahhoz a konkrét témához konyítottam, amiről éppen írnom kellett, hanem egyre inkább érdeklődni kezdtem Kína iránt. A 80-as években aztán többször is ellátogathattam a Kínai Népköztársaságba és bejárhattam az ország jelentős részét. Két évtized eredménye: az évek folyamán jóval több mint 100 nagy elemző írásom jelent meg a Kínai Népköztársaság, a Kínai Kommunista Párt politikájának, sorsának alakulásáról.

Amikor a 80-as években fokozatosan normalizálódtak előbb az államközi, majd a pártközi kapcsolataink, s a viszony – éppen a reformpolitika platformján – kezdett többé-kevésbé barátivá válni, idehaza sokan úgy könyveltek el, hogy korábbi vitatkozó, a maoista balos poli-

tikát bíráló írásaimmal „elástam magam" Kínában, amolyan „tehertétellé" váltam a két párt, a két ország kapcsolataiban.

Ebben volt igazság. Nevezetesen az, hogy a vita hevében a hangsúlyt olykor a kelleténél jobban, s még egy ideig akkor is a negatívumokra, a fenntartásokra helyeztem, amikor pedig – ha mégoly ellentmondásosan is – már a pozitív változás apró fénypontjai jelentek meg az égbolton.

A 70-es évek végén például a kínai külpolitika alakulását kíséreltem meg elemezni. 1978. április 12-én megjelent cikkem egyes megállapításainál azonban elragadott a hév. Állításaimat az élet nem igazolta:

„A Közös Piaccal aláírt kereskedelmi megállapodás – írtam Pekingről – ellentétben más szocialista országok ellen alkalmazott diszkriminációkkal, Kínával szemben semmiféle embargót nem tartalmaz! Az a tény pedig, hogy a Közös Piachoz tartozó legtöbb ország a NATO tagállama, lehetővé teszi, hogy hivatalosan is megnyíljék az út a NATO és Kína közvetlen kapcsolatai előtt."

1978. december 23-án pedig a belpolitika változásairól szóltam „Miről vallanak a tacepaók?" címmel.

„Mao örökségének jelenleg kétféle megközelítését láthatjuk. A vezetés (vagy annak egy része) egyrészt kanonizálja a maoizmust, másrészt (vagy másik része) el is határolja magát tőle, mondván: a »négyek bandája vallássá változtatta Mao Ce-tung eszméit«... A hatalom folyamatossága arra ösztönzi a jelenlegi vezetést, hogy megőrizze és életben tartsa a Mao-kultuszt, a modernizálás irányvonala viszont azt követeli, hogy szakítson azzal a bukott politikával, amelyet Mao a »nagy ugrás«, a »kulturális forradalom« során juttatott érvényre. A kör négyszögesítéséhez hasonló dilemma ez...

Ezért nem hisszük, hogy Kínában megkezdődött az igazi változás, az igazi demokratizálás folyamata, s hogy a kínai vezetés növekvő külpolitikai aktivitása automatikusan a világ realitásainak felismeréséhez viszi közelebb őket."

A következő évek ezt a következtetésemet sem igazolták.

1980 szeptemberében írt cikkemből tükröződő „előrelátásommal" sem dicsekedhetek:

„Abból a tényből azonban, hogy a Mao Ce-tung által ösztönzött kulturális forradalom idején kegyvesztett káderek egy része most előtérbe került, hogy még az idén bíróság elé állítják a kulturális forradalom négy vezető alakját, hogy erőteljesen korlátozzák a Mao-kultuszt, sőt esetenként Mao Ce-tung hibáiról is beszélnek, hogy a korábbi sok kárt okozó balos gazdaságpolitikát ellensúlyozó intézkedéseket hoznak, hiba lenne azt a következtetést levonni, hogy Kínában valamiféle érdemleges maotlanítás megy végbe."

Az idézett cikkek mutatják: a 70-es és 80-as évek fordulóján számomra nem volt világos, hogy a maotlanítás Mao neve alatt is elkezdődhet. Sőt, a sajátos kínai feltételek közepette, csakis így indulhatott el.

Akadt egy kínos ügyem is. Ebben az időszakban (1980 legelején) a Kozmosz Könyvkiadó egy oroszból fordított kínai politikai tárgyú könyvhöz előszót kért tőlem. Akkori túlzó véleményem szellemében írtam meg. Telt-múlt az idő és én teljesen elfeledkeztem róla. Három évvel később (!) 1982 végén – amikor már másként ítéltem meg a kínai viszonyokat – egyszer csak megjelent a könyv a már a megírás idején is elavult előszóval. (Még jó, hogy odaírták az előszó írásának keltét.) Meg is bíráltak érte. Joggal.

Ismétlem, joggal. De azért még valamit hozzá kell fűznöm. Azt, hogy ez a politika, amely mégis csak Helsinkihez, az enyhüléshez vezetett, számunkra nagyon fontos volt. A Szovjetunió pedig rendkívüli érzékenységgel figyelte akkoriban a kínai–amerikai közeledést, azt, hogy hová is vezethet a „pingpong diplomácia". S hatott rá az is, hogy Kína határháborúba keveredett azzal a Vietnammal, amely kemény leckét adott az amerikai agresszoroknak. Akkoriban valóságos veszély volt, hogy az Egyesült Államok Kínával egyezhet meg a Szovjetunió ellen, s ennek a következményei az enyhülés alig-alig kibontakozó politikájára beláthatatlanok voltak. A kínai–amerikai közeledés még Mao Ce-tung életében megkezdődött, Teng Hsziao-ping felülkerekedésével pedig eleinte a stratégiai szövetség irányába látszott fordulni, miközben a szovjet–kínai viszony továbbra is feszült maradt.

Nos, ebben a bonyolult világban a világhatalmi folyamatok is csak nagyon bonyolultan rendeződhettek, és az ultrabalos kínai politikáról szerzett korábbi két évtizedes tapasztalataim alapján kételyeim voltak: igazi változás következik-e be Kínában?

Hál' Istennek tévedtem. Az én emberi gyarlóságom, hogy nem ismertem fel azonnal a változás előjeleit. De ez volt akkor e meggyőződésem és azt is írtam meg.

Már csak azért is, mert az inga – a maoizmus szélsőbalos esztendei után – előbb a másik irányba lendült ki és jó ideig nem volt látható, hogy végül is hol áll meg. Én pedig nem történelemmel foglalkoztam, nem is jövőkutatással és jóslatokkal, hanem a napi politika lépéseit követtem nyomon, azt igyekeztem bemutatni. Így aztán sokakat meglepett, hogy egyes hazai vezetők, szakértők kínai írásaimmal kapcsolatos fenntartásait nem osztották Pekingben. Vajon miért?

Még 1969-ben, a „kulturális forradalom" idején az első magyar újságíró voltam, akivel szóba álltak a kínai fővárosban. Én tárgyalhattam meg, hogy a kiutasított magyar állandó tudósítók közül legalább a Magyar Távirati Iroda képviselőjét fogadják vissza. 1981-ben pedig

1980-ban a kínai hadügyminiszternél Pekingben

megint csak az első magyar újságíró voltam, akit a még alig-alig újraalakult Kínai Újságírószövetség vendégként hívott meg. 1983-ban az első voltam, akit a Kínai Kommunista Párt központi lapja, a *Zsenmin Zsipao*, a *Népszabadság* szerkesztőjeként látott vendégül és szervezett számomra programot, jóllehet pártjaink között még nem álltak helyre a kapcsolatok. A viszony rendezéséhez talán ezek a látogatások és a nyomukban megjelent írások is segítettek simábbra taposni az utat, jóllehet nem borultunk egymás karjába, s nem kevés vita is zajlott közöttünk. Ha nem is egyik napról a másikra, de fokozatosan megértettem a közös út keresésének fontosságát, ők pedig részemről a kapcsolatok javítására irányuló szándékot, s azt, hogy amivel korábbi írásaimban oly sokat vitatkoztam, az jórészt a Kínai Kommunista Pártot, a kínai népet sújtó ultrabalos politika volt. Pontosan az, amivel szemben és amelynek következményeivel oly hatalmas áldozatok árán Kína Mao utáni vezetői küzdöttek, küzdenek. A kínai utazásaimról írt beszámolóimban pedig szóltam elért eredményeikről, de nem

hallgattam csökkenő nézeteltéréseinkről sem. Nem sértődtek meg, ellenkezőleg, köszönetet mondtak ezekért az írásokért, majd újból és újból meghívtak, vendégül láttak, hogy ismerkedjek fejlődésükkel, írjak eredményeikről, gondjaikról.

Persze, tudatában vagyok annak, hogy mindez egyáltalán nem személyemnek szólt, hanem része volt annak a változásnak, amely Kínában és egyidejűleg a mi oldalunkon végbement: egyre inkább párhuzamossá vált a reformok keresése. Mindez bennem is elősegítette az átértékelést olyan kérdésekben, amelyekben – főleg a Mao utáni korszakban – bebizonyosodott: a kínai politikájukat korábban egyeztető pártok véleményén is van igazítani való.

Hogy mi milyen mértékben és miért, arra a választ – noha egyesek ezt tőlem kérik számon – elsősorban az SZKP-nak kellett megadnia.

A válasz egyik része, hogy a szovjet vezetés – ha késéssel is – igyekezett fokozatosan elébe menni a kapcsolatok javításának. Nem csupán államközi síkon (politikai készség kinyilvánítása, gazdasági kapcsolatok javítása, határrendezési tárgyalások, a csapatok kölcsönös visszább vonása, kivonulás Afganisztánból, tárgyalások Kambodzsával kapcsolatban stb.), hanem a pártközi kapcsolatok rendezése terén is, amihez jó alapot adott a két párt több tekintetben párhuzamossá váló politikája.

A válasz másik része, hogy a szovjet–kínai kapcsolatok megromlásából milyen felelősség terheli a Szovjetuniót, máig sem született meg. A szovjet külügyminisztérium 1988 nyarán tartott tanácskozásán ugyan *Eduard Sevardnadze* külügyminiszter, aki nagyon sok kérdést újszerűen közelített meg, e témáról így fogalmazott: „Még kutatás tárgyát kell képeznie annak, hogy minden megtörtént-e a Kínával való konfrontáció elkerülése érdekében. A másik elemzésre váró kérdés: a gazdaság szempontjából mennyibe került a két szocialista nagyhatalomnak ez a konfrontáció?"

S hadd tegyem hozzá: mindezzel szembe kell néznie Kína vezetőinek is.

De lássuk, hogyan is történtek a dolgok a gyakorlatban.

A „kulturális forradalom"

A „kulturális forradalom" viharos kezdeteiről 1966. december 17-én jelent meg az egyik írásom:

„Hetek óta mind nagyobb aggodalommal olvassuk a Pekingből érkező híreket. A »nagy proletár kulturális forradalom« meghirdetése és az úgynevezett vörös gárdák megszületése óta a kínai események mind szélsőségesebb és veszedelmesebb irányban haladnak... Párt-

szervezetek, pártbizottságok ellen vonulnak fel, és eltávolítják azokat a vezetőket, akik helytelenítik a zűrzavart...

Példátlan méreteket öltött a szinte istenítésig fokozott személyi kultusz is. *Lin Piao* honvédelmi miniszter, aki a mostani kínai ranglétrán közvetlenül Mao Ce-tung mögött áll, a közelmúltban a katonai akadémián tartott beszédet: »Mao elnök sokkal magasabban áll Marxnál, Engelsnél, Leninnél és Sztálinnál – hangoztatta. – A világon jelenleg nincs olyan ember, akit egy sorba lehetne állítani Mao elnökkel...« És elrendelték, hogy a gyárakban és a kommunákban az embereknek naponként három-négy órát kell tanulmányozniuk Mao Ce-tung műveit."

Sajnos ez az előrejelzés nem bizonyult tévesnek. *Mao Ce-tung* politikájának ellenzése miatt hamarosan letartóztatták a korábbi honvédelmi minisztert, *Peng Tö-huajt*, leváltották *Lo Zsuj-csing*et, a vezérkar főnökét, *Liao Ha-seng*et, a honvédelmi miniszter helyettesét és szitok-átok hadjáratot indítottak a kínai forradalom oly ismert alakjai ellen, mint *Csu Te* és *Ho Lung* marsall. Folyamatosan támadták *Liu Sao-csi* államelnököt és Teng Hsziao-pinget, a központi bizottság főtitkárát is.

Mao Ce-tung még 1958-ban hirdette meg az úgynevezett *nagy ugrást* és a népi kommunákat. Bár ultrabalos koncepciója ellenkezett a Kínai KP 1956. évi, a VIII. kongresszus első ülésszakának szellemével és határozataival, jó ideig sikerült keresztülvinnie akaratát a központi bizottságban. A mind képtelenebb irányvonallal szemben azonban a pártban fokozatosan megnőtt az ellenállás, amelyet végül már a pártfegyelem eszközeivel sem lehetett titkon és féken tartani. Mao Ce-tung és csoportja ekkor döntő lépésre szánta el magát. A kulturális forradalom leple alatt magukhoz ragadták a párt agitációs és propaganda munkájának irányítását. Egyidejűleg a politikai és élettapasztalat nélküli diákokból megszervezték a vörös gárdákat, hogy segítségükkel a pártra és a vezetése alatt álló tömegszervezetekre kényszerítsék irányvonalukat. Azt a jelszót hangoztatták, hogy: Háromévi szívós munka, tízezer év boldogság! S hozzátették: A kínai munkásoknak amúgy sincs szükségük pénzre, mert éjjel-nappal Mao Ce-tungra gondolnak."

Minderre azért is illett fokozott figyelmet fordítani, mert – világbirodalmi súlya miatt – a Kínában eluralkodó politika kiszámíthatatlan kalandokba torkollhatott a nemzetközi porondon. A „kulturális forradalom" szervezői ugyanis nem elégedtek meg azzal, hogy csupán a saját országukat tegyék Mao Ce-tung eszméjének Kínájává, hanem kijelentették: „Mao Ce-tung eszméinek meg kell hódítania az egész világot".

Mint említettem, 1969 novemberében Vietnamba utaztam. Gondoltam, ez jó alkalom lesz arra, hogy Pekingen át haladva saját szememmel lássam, mit is jelent a „kulturális forradalom". Erre annál is inkább szükség volt, mert a *Népszabadság* tudósítói posztját már évek óta kénytelenek voltunk megszüntetni, az MTI tudósítóját pedig – mert fényképezett a Téli Palotában –, már fél esztendeje kiutasították Pekingből.

Odafelé, a pekingi repülőtérre kijött *Halász József*, az akkori magyar nagykövet, és elmondta: nem tudott tartózkodási engedélyt szerezni, azt a külügyminisztérium illetékes osztálya elutasította. Így hát a repülőtérről ki sem jöve, két óra múlva tovább kellett utaznom Vietnamba. Mindössze arra volt időm, hogy megnézzek egy, a repülőtéren bemutatott táncot az elnökről és magamhoz vegyek néhány Mao Ce-tung idézeteit tartalmazó magyar nyelvű piros könyvecskét. (Több mint 30 nyelven adták ki ezeket.) Arra kértem nagykövetünket: Vietnamból két hét múlva jövök vissza, kíséreljen meg akkorra tartózkodási engedélyt szerezni számomra.

Két héttel később, Hanoiból visszafelé, előbb a kínai határvárosba, Nanningba vitt egy kis repülőgép. Onnan kellett egy nagyobb gépen tovább utazni Pekingbe. A határőr már tudta, hogy én vagyok az a bizonyos újságíró és menetrendszerű járat két napon át nem indult el, pedig nem én voltam az egyetlen utas.

Kétnapos várakozásra kényszerültünk. Hivatkoztak gépjavításra (a géphez hozzá sem nyúltak), rossz időre (sütött a nap), de a lényeg, hogy maradtunk. A repülőteret elhagyni nem lehetett, a városba bemenni tilos volt.

Végre elérkezett a várva várt pillanat: gépre szállhattunk. Végül egy jó órával azelőtt értünk Pekingbe, hogy indult a moszkvai járat. (Akkoriban hetenként két járat volt Moszkva és Peking között.) Nyilvánvaló volt, nem akarták, hogy azt a néhány napot Pekingben töltsem.

Akkoriban azonban a pekingi külügyminisztériumban is zűrzavaros állapotok uralkodtak. Amit a sajtóosztály megpróbált megakadályozni, azt keresztülhúzta a másik részleg. Pekingi nagykövetünk a repülőtéren azzal fogadott, hogy a protokoll osztálytól szerzett tartózkodási engedélyt. Így hát csak a négy nap múlva induló következő járattal kellett tovább utaznom Moszkvába. Kimehettem a városba.

Hogy ott mit is tapasztaltam, az annak idején – sajnos – nem jutott el a magyar olvasókhoz. Most pótolom a hiányt. Először idézem Komócsin Zoltánnak, az MSZMP külügyi titkárának a *Népszabadság* akkori főszerkesztőjéhez Gosztonyi Jánoshoz írt levelét, utána a megírt, de végül is óvatosságból nem közölt akkori cikkemet.

„Kedves Gosztonyi elvtárs!

Amikor pár nappal ezelőtt Várnai elvtárs nálam járt és beszámolt a pekingi és hanoi-i tapasztalatairól, említette, hogy egy cikket is írt a kínai hírügynökség szerkesztőségében folytatott beszélgetésről. Elkértem tőle a cikket olvasásra.

Az a véleményem, hogy a cikket bizonyos átdolgozással le lehetne közölni a *Népszabadság*ban. Arra gondoltam, hogy egy teljesen objektív beszámolóra volna szükség minden kommentálás és gúnyosság nélkül, hogy az olvasók benyomást szerezhessenek a jelenlegi kínai viszonyokról.

Megjegyzem még, hogy Péter elvtárssal (az akkori külügyminiszter) is elolvastattam a cikket, akinek a diplomáciai érzékenységében meg lehet bízni. Az ő véleménye is az, hogy objektív ismertetés jellegével közölni lehetne a cikket. Természetesen Te, illetve a Szerkesztő Bizottság dönt arról, hogy közlitek-e vagy sem."

És most idézem az akkori, nyilvánosságra nem hozott cikket:

„Hanoiba kaptam meghívást. Választhattam: Indián vagy Kínán át utazom. Az utóbbi mellett döntöttem. Bevallom, azzal a titkos reménnyel, hogy most, a Szovjetunió és Kína között folyó tárgyalások enyhültebb légkörében, talán alkalmam lesz találkozni a kínai újságírókkal, a Zsenmin Zsipao szerkesztőivel. Amikor egyik-másik ismerősömnek elmondtam a tervemet, közülük nem egy úgy nézett rám, ahogyan egy reménytelen álmodozóra szokás.

Eleinte úgy látszott, a kétkedőknek lesz igazuk. Pekingben az első próbálkozásra a válasz így hangzott: »Mindenki nagyon elfoglalt.« Csak ismételt kérésre kaptam kedvező feleletet: az Új Kína hírügynökség egyik vezetője a nemzetközi klubban, azaz »semleges területen« fogad.

A klub éppen szemben áll a pekingi pártbizottság volt székházával. Miközben a kabátot veszem le, a kirakott brosúrák címlapjait nézegetem: »Le az új cárokkal« – olvasom az egyik címet. (A szovjet vezetőket szidalmazza, a határvitáról közöl fényképes »dokumentumokat«.) Ez lenne a semleges hely?

Már várnak. Peng Ti, a Hírügynökség főszerkesztőségének (bizonyára szerkesztő bizottságának) tagja és egy magyarul kitűnően be-

szélő kínai tolmácsnő fogadnak. Hellyel és az elmaradhatatlan kínai virágteával kínálnak. Rátérek jövetelem céljára.

– Kölcsönösen tudjuk, hogy az alapvető ideológiai kérdésekben álláspontjaink eltérőek. Én azonban nem az ideológiai problémák megvitatására kívántam találkozni önökkel, hanem a Kínai Népköztársaság helyzetéről szeretnék tájékozódni. Esztendők óta nincsenek személyes kapcsolataink, ismereteink Kínáról hiányosak, az újságírók kötelessége viszont – a fennálló nézeteltérések és viták ellenére is – tájékoztatni az olvasókat.

– Sok kérdés megítélésében elvi véleménykülönbség van köztünk – feleli Peng Ti. – Egyetértek azonban azzal, ne bonyolódjunk az ideológiai nézeteltérésekbe. Ezért kérdéseire csak röviden válaszolok, s azt is csak a saját nevemben tehetem.

– A korábbi államhatalmi és államigazgatási szerveket helyileg és tartományi szinten a forradalmi bizottságok váltották fel. Legfelül azonban ma sincs új államhatalmi szerv, a régi, az Országos Nagy Népi Gyűlés viszont nem funkcionál. Mik az elképzeléseik: új államhatalmi szervet hoznak létre és megváltoztatják a KNK alkotmányát vagy visszatérnek a régi struktúrához? – hangzott az első kérdésem.

– A kulturális forradalom e téren is jelentős eredményeket, s egyidejűleg új tapasztalatokat hozott – hallottuk a választ. – Az útkeresést azonban megkönnyíti, hogy Mao elnök, az állami szervezetek átalakítására konkrét útmutatást adott, megszabta a harc-bírálat-átalakulás irányvonalát. Most a legfontosabb a káderek vidékre helyezése fizikai munkára. A fizikai munka, az öregeket és betegeket kivéve, mindenkire kötelező, és az a célja, hogy megakadályozza az államapparátus elbürokratizálódását és a káderek revizionistává válását. A vidékre telepítést Mao elnök 1967. május 7-ei utasításában rendelte el, és annak különböző formái lehetségesek. Mehet az illető falura vagy gyárba. Magával viheti a családját vagy utazhat egyedül. De mehetnek csoportosan, kollektívan is. E célból sok helyen létrehozták a »Május 7-ei iskolát«, amelyekben felkészülnek a fizikai munkára.

A hivatalokban megvalósítottuk az úgynevezett háromharmados rendszert: az intézmény dolgozóinak egyharmada fizikai munkát végez, egyharmada szociológiai felméréseket folytat, egyharmada pedig a hivatalban marad és a többi helyett is elvégzi a munkát. Néhány hónap vagy év elteltével aztán váltják egymást. Minderre azért van szükség, mert sokan elszakadtak a valóságtól, politikailag ingataggá, bizonytalanokká váltak. Sok ugyanis az úgynevezett háromkapus káder, akik eddigi életük folyamán csupán a család, az iskola, és a hivatal kapuit lépték át. Újra kell őket nevelni. Ezért fontos, hogy a káderek él-

jenek együtt a munkásokkal, a parasztokkal, a katonákkal, és segítségükkel alakítsák át saját gondolkodásmódjukat.

– Mégis nem tudna konkrétabb választ adni az államépítéssel kapcsolatos elgondolásaikról, s arról, hogyan képzelik el a párt és a »forradalmi bizottságok« kapcsolatait?

– Ismétlem, a harc-bírálat-átalakulás kezdeti szakaszában vagyunk – mondotta Peng Ti. – Sok konkrét dolog még nem világos, de Mao elnök útmutatásai jelzik az irányt, s ez fontosabb, mint a gyakorlat. Most a káderek vidékre helyezése az alapvető, a többi mellékes.

Sajnos, továbbra sem vált világossá, hogy mi lesz a Kínai Népköztársaság sorsa. Hiszen az a példa nélküli helyzet állt elő, hogy alul és a középszinten új államhatalmi szerveket hoztak létre, miközben legfelül elvben érvényben van a régi, csak éppen nem működik. A pártépítés terén éppen fordított a helyzet. A pártnak létezik központi bizottsága, viszont nincsenek tartományi, járási, városi bizottságai és sehol sem működnek alapszervezetei. Ily módon nehéz belátni, hogy az államhatalmat kézben tartó »forradalmi bizottságokat« – amelyekben a hadsereg játssza a döntő szerepet – hogyan képes a párt irányítani...

Amikor üzem vagy kommuna látogatására kértem engedélyt, azt a választ kaptam, hogy az illetékesek nagyon elfoglaltak, nem érnek rá. Akkor sem jártam jobban, amikor a forradalmi múzeum, a Téli Palota megtekintésére tettem kísérletet. Pekingben gyakorlatilag a belvárosra korlátozták a külföldiek mozgási lehetőségét."

A fentebb idézett tapasztalatoknál azonban volt egy sokkal fontosabb is. Igazán az érdekelt, hogy mi történik az akkor már hetek óta a kínai fővárosban folyó szovjet–kínai külügyminiszter-helyettesi tárgyalásokon. Csak a megbeszélések ténye volt ismeretes, érdemi hír nem szivárgott ki. Idehaza pedig sokan már abban reménykedtek, hamarosan megtörténik a „nagy kibékülés".

Az egyik délután nagykövetünk elvitt a „Revizionizmus utcába" (akkor így nevezték Pekingben azt az utcát, ahol a szovjet diplomácia épülete volt) a Szovjetunió nagykövetségén tartott filmvetítésre. Ott bemutattak *Vaszilij Kuznyecov*nak, a Szovjetunió külügyminisztere első helyettesének, a szovjet tárgyalóküldöttség vezetőjének. A filmvetítés során mellette ülhettem. A szünetekben és a vetítés után igyekeztem tudakozódni tőle. De ő tapasztalt diplomata volt, úgy válaszolt, hogy nem mondott – mert nem mondhatott – semmit. Aztán megszánt és elejtett két mondatot: „Tudja, Pekingben kemény a tél. A feleségem sok meleg holmit csomagolt be nekem, hogy a hosszú tél alatt meg ne fázzak." A lényeget megértettem: gyors megegyezésre nem lehet számítani.

Erről írtam a *Népszabadság* 1969. december 25-én megjelent számában:

„Semmiképpen sem tekinthetünk illúziókat tápláló várakozásokkal a pekingi megbeszélésekre. Nem várhatunk tőlük gyors, látványos, még kevésbé gyökeres változásokat a két ország viszonyában. De ha csupán annyit eredményeznek, hogy megszűnnek a határincidensek és valamelyest is normalizálódnak a két állam egyéb kapcsolatai, ez lehetővé tenné, hogy később tovább léphessünk, hogy a mostani tárgyalások egy igazi, tartós rendezés előjátékává váljanak...

Mindig is azt tartottuk szem előtt, hogy úgy védjük és erősítsük meg soraink egységét, hogy holnap vagy holnapután segítő jobbot tudjunk nyújtani a minden körülmények között hozzánk tartozónak érzett kínai népnek. És úgy, hogy ez a nép el is tudja fogadni ezt a jobbot."

Ezekben az években a külföldi polgári sajtó is gyakran foglalkozott Kínáról írt cikkeimmel. Írásaik gyakorta keverték a tényszerű ismertetést a hamisítással. A *Far Eastern Economic Review* című tekintélyes hongkongi hetilap (1971. december 18-i száma) például egyebek közt ezt írta: „Éles ellentétben azzal a cikk- és hírelemzés áradattal, amely a nyugat-európai sajtót a kínai vezetőségi válsággal kapcsolatban az utóbbi hetekben elözönlötte, a kelet-európai hírközlő szervek eddig nagyon keveset nyújtottak a téma elemző értékeléséből. Váratlanul, de csak pillanatnyilag, megemelték a titok fátylát Budapesten, amikor Várnai Ferenc, az MSZMP központi sajtóorgánumának, a *Népszabadság*nak a külpolitikai szerkesztője áttekintette Kína legújabb belpolitikai eseményeit és azok nemzetközi következményeit. Feltehető, hogy Várnai elemzése egyben a szerkesztőség véleménye és a magyar párt jelenlegi nézeteit tükrözi a kínai vezetőség válságával kapcsolatban. De miután a magyar párt szorosan követi Moszkva Pekinggel kapcsolatos irányvonalát, a cikket ugyanolyan figyelemmel kell olvasni, mint amilyen a Pravda hasonló kirohanását megilletné... Lin Piao és követői eltűnésének alapvető oka – a magyarok véleménye szerint – az volt, hogy tévesen értelmezték Kínának az Egyesült Államokkal szemben megváltoztatott politikáját... A katonai vezetők – írja Várnai – nem értették meg, hogy Kína szovjetellenes állásfoglalásának megszilárdulása nem zárja ki az amerikai vezetőséggel való flörtölés lehetőségét. Ezzel a magyarok azt akarják mondai, hogy Lin Piao – ugyanúgy, mint a kommunista országokban előtte mások is – az általa követett propagandairányzat áldozata lett: más szóval, a Peking és Moszkva közötti konfliktus egyik oka az volt, hogy Moszkva Kína ellen az amerikaiakkal konspirált... (Ez utóbbi megállapítás például szabályos hamisítás, ilyenről egyik cikkben sem írtam. – *A szerző.*) Nem valószínű, hogy bárki is tévesnek minősítené a *Népszabadság*

szerkesztőjének azt a végkövetkeztetését, hogy a jelenlegi kínai helyzetben sok minden van cseppfolyós állapotban és a régi ellentétekhez mostanában gyakran járulnak újak. Annak a végső állításnak azonban, hogy a válságot egyszerűen a szovjetellenesség és a sovinizmus okozta, csekély meggyőző ereje van."

Kína ezen korszakáról két könyvet is írtam: „A maoisták útja" (1976) és „A hosszú meneteléstől az agresszióig" (1979) címen.

Talán a Kínával kapcsolatos munkám is közrejátszott, hogy a hetvenes évek közepén a legmagasabb szakmai kitüntetéssel, Rózsa Ferenc díjjal jutalmaztak.

A Rózsa Ferenc-díj átvételekor, 1975-ben

Hatalmi harcok

A hetvenes években aztán folyamatosan tájékoztatást adhattam azokról a hatalmi harcokról, amelyekben hol Lin Piao honvédelmi miniszter vált Mao Ce-tung kijelölt örökösévé, hol pedig kiátkozták Lin Piaót, ismét előszedték a korábban „a párton belüli második számú burzsoá úton haladó személy"-nek kikiáltott Teng Hsziao-pinget,

méghozzá a Kínai Népköztársaság Államtanácsa elnökének helyettese (miniszterelnök-helyettes) rangjában, hogy aztán *Csou En-laj* halálát követően, ismét eltávolítsák a hatalomból.

1976 őszén elhunyt Mao Ce-tung, és ez méginkább kiélezte az utódlási küzdelmet. Mao Ce-tung halála után alig néhány héttel a kínai vezetők soraiban régóta folyó küzdelemben fontos fordulat történt. *Hua Kuo-feng*, az új miniszterelnök vezetésével eltávolították a hatalomból és kizárták a pártból a politikai bizottság négy tagját: *Csiang Csing* asszonyt, Mao feleségét, a kulturális politika vezetőjét; *Csang Csun-csiao* miniszterelnök-helyettest, a hadsereg politikai főcsoportfőnökét; *Van Hung-vent*, a párt alelnökét és *Jao Ven-jüant*, a sajtó és propagandaügyek irányítóját.

Bár részben azok kerekedtek felül, akik korábban Csou En-laj egykori miniszterelnökhöz álltak közel, a hatalmi vetélkedés ténylegesen csak két-három évvel később dőlt el.

Meghívás Kínába

1980 végén a *Népszabadság* szerkesztőségében keresett fel a Budapesten tartózkodó *Huang Ping-jun*, a *Zsenmin Zsipao* belgrádi tudósítója, akit a Kínai Népköztársaság budapesti nagykövetségének sajtóattaséja is elkísért. Huang átadta a *Zsenmin Zsipao* főszerkesztőjének, helyetteseinek és kollektívájának üdvözletét a *Népszabadság* főszerkesztőjének és szerkesztőbizottságának. Átadott továbbá egy szóbeli meghívást a *Népszabadság* képviselője számára Kínába. Mint mondotta, a meghívás számunkra kívánatos módon történhet: a *Zsenmin Zsipao* vagy a Kínai Újságíró Szövetség nevében. Az időpontot, az időtartamot és a programot a mi kívánságunktól teszik függővé.

A döntés úgy szólt, hogy a Kínai Újságíró Szövetség nevében szóló meghívásra és a MUOSZ képviseletében utazzam Pekingbe.

1981 május–júniusában tartózkodtam Kínában. Pekingen kívül jártam Kantonban, Sanghajban és Nankingban. Pártvezetők, a KISZ KB képviselői, a *Zsenmin Zsipao* és más pártlapok szerkesztőségei, társadalomtudományi intézetek, egyetemek, kommunák, ipari üzenek szerepeltek a korrektül szervezett programban.

Igazán akkor értettem meg, hogy Kínában nagy jelentőségű, de végső kihatásában még nem teljesen átlátható belső változások mennek végbe, kialakulóban van a kompromisszum, ami elítéli a „nagy ugrás" és a „kulturális forradalom" balos vonalát, megerősíti a modernizálás koncepcióját, bírálja a Mao Ce-tung életének utolsó szakaszában elkövetett hibákat, de megőrzi személyének és eszméinek nim-

buszát. A múlt hibáiért a felelősséget egyrészt Lin Piaóra és a négyek bandájára, másrészt a Szovjetunióra hárítják.

Az utazást követő riportsorozatomból ragadok ki egy részletet:

„Mostanában ritkán nyitják ki a mauzóleumot. Csak vidéki utamról visszatérve, Pekingben közölték velem a hírt: az elutazásom előtti napon nyitva lesz és engedélyt kapok a belépésre. A Téli Palota kapujával szemben, a Tienanmen tér túlsó oldalán felépült fehér épületben márványfalak, örökzöld növények, vörös szőnyegek, ünnepélyes, halk gyászzene. A terem közepén üvegkoporsóban nyugszik a csaknem öt esztendeje elhunyt Mao Ce-tung elnök bebalzsamozott teste. Nézem az egykori vezér örök nyugalomba merevült arcát. Amikor utoljára jártam Pekingben – 1969-ben, a »kulturális forradalom« idején –, még dicsősége csúcspontján volt. Képei, szobrai néztek rám mindenünnen, a repülőtéren róla szóló táncokat mutattak be, a repülőgépen pedig – 8 ezer méter magasban – állva kellett hallgatnunk a két stewardess róla szóló dalait. Most talán egy képét és két szobrát ha láttam. Az értékelések pedig így sommázódnak: életének utolsó szakaszában – a »nagy ugrás«, főleg pedig a »kulturális forradalom« idején – hibákat követett el. Át akart ugrani átugorhatatlan fejlődési szakaszokat, sok, népen belüli ellentmondást az osztályellengés ellen alkalmazandó eszközökkel akart megoldani, nem jól válogatta meg közeli munkatársait. Mindez súlyos károkat okozott. De – mondják – életművének ez csak a kisebbik részét – számokban kifejezve 30 százalékát – képezi. Ő megmaradt a felszabadulásért vívott harc vezérének, a KNK megalapítójának, a szocializmus sajátos kínai útja eszméi kimunkálójának. Ezért Kína mai vezetése továbbra is az ő eszméi jegyében folytatja harcát.

Elgondolkoztam. Halála óta még egy fél évtized sem telt el és 30 százalékot már lefaragtak dicsőségéből. De a múlt számvetése nem az én dolgom, a végső értékelést majd elvégzi a történelem. Én a ma Kínáját akartam megismerni. Igaz, ez viszont az örökséget érinti."

1983 május–júniusában ismét Kínába utaztam, de ez alkalommal már a *Népszabadság* képviseletében és a kínai központi pártlap meghívására.

Pekingen kívül Tiencsiben (Kína három területi jogú városa közül az egyik), a legnépesebb Szecsuán tartomány székhelyén, Cseng-tuban, Hupej tartomány székhelyén, Vuhanban, öt egyetemen, tíz üzemben, kommunában, írók, műszaki értelmiségiek lakásán járhattam.

„Láthatóan felpezsdült az üzleti élet – írtam. – Az állami, a szövetkezeti és a magánboltokban, a piciny utcai standokon, a sok ezernyi szabadpiacon cigarettát és szappant, órát és rádiót, használt és új bicikli-alkatrészeket, sült kacsát és nyers disznóhúst, káposztát, zöldséget, mogyorót és még ki tudja, mi mindent kínáltak. Itt is, ott is új házak

épültek, a falvakban is feltünedeztek a téglahalmok, egyéb építőanyagok, a parányi házacskáikat igyekeztek egy-egy új szobával kitoldani. A hatvanas és a hetvenes években az építőanyagot, mérhetetlen betontömeget semmire sem használható óvóhelyek készítésére pazarolták el. Valóságos második nagyfalat építettek a városok alá. Most viszont ismét a föld fölött hasznosítják a téglát, a követ, a faanyagot, hogy az egymilliárdot is immár jócskán meghaladó tömegnek legalább egy része végre jobb lakáskörülmények közé juthasson."

Minthogy valóban sokat foglalkoztam Kínával, barátaim emiatt gyakran „cukkoltak". A csipkelődések közül idézek egyet, amely még az 1971. december 31-ei szilveszteri *Népszabi*ban jelent meg:

„Csou En-laj bejelentette, hogy nyilatkozatot tesz közzé Várnai Ferencről. A hírügynökségi tudósítók lázasan tudakolták, hogy ki az a Várnai, de külügyminiszter erre csak annyit válaszolt: sömmi embör. Nyilatkozatát ezután így folytatta:

– Ferde szemmel nézünk erre a szociálrovatvezetőre. A várnaizmus nem más, mint egy skolasztikus, innen-onnan összehordott eklektikus és babonás nézet, amely szuperhatalmi gyökeret eresztett a rovatvezető-helyettesek körében. Ez az etnocentrikus nézet kényszeríti a külpolitikai rovat fiatalon összeomlott rabszolgáit arra, hogy nappalt éjjé téve inspekciózzanak...

A várnaizmus lényege, jellege, természete abban rejlik, hogy hitszegő módon burzsoá lapokból hasábszámra ollóz revizionista idézeteket, és amikor az olló már kicsorbul, nem átall tajvani gyártmányú borotvapengékhez folyamodni. Azt kívánjuk, hogy tízezer évig éljen Várnai Ferenc. Egy pekingi átnevelő táborban.

*

Jól tájékozott körök szerint az elhangzott nyilatkozat miatt Várnai Ferenc dühös kirohanást intézett. Ennek során kirohant a szobájából, egyetlen Nagy Ugrással az archívumban termett és forrásmunkák után kezdett kutatni. Meg is találta saját írásait.

Mata Hari"

Amikor aztán 1987-ben és 1988-ban is újólag meghívtak, már a *Magyarország*nál dolgoztam. Kapcsolataim úgy alakultak, hogy pekingi barátaim immár sikamlós politikai vicceket is elmeséltek. Az egyik így hangzott: „Ha Mao elnök meghalt volna az 50-es években, ma ő lenne Kína Leninje. Ha a 60-as években halt volna meg, akkor ő lenne Kína Sztálinja. De hogy a 70-es években halt meg, így ő Mao Ce-tung."

Félretéve a tréfát, a Kínai Népköztársaság nagy utat tett meg a 70-es évek vége óta. Ez nem csupán a gazdasági fejlődésben, a földek – a csirkéket is közös tulajdonba vevő kommunák helyett – családi művelése révén elért gyors terméshozam-növekedésben, az ipari fogyasztási termékek piacának kiszélesedésében, az emberek életszínvonalának emelkedésében jut kifejezésre, hanem az ország légkörének, az élet – igaz nem európai mértékű – minőségének sokoldalú változásában is.

A változás, persze, nem kevés kínlódással, gonddal is együttjár. Ahogy ők maguk mondják: régen az emberek kevés rizst ettek, rádiót hallgattak, és maguk is hallgattak. Most húst esznek, színes televíziót néznek és szidják a növekvő árakat. Ez utóbbi már jelzi is ennek az emberiség több mint ötödét adó országnak az új, holnapi dilemmáját.

A kínai vezetés négy, egymással összhangban álló, rendkívül fontos cöveket vert le, amelyek – a még várható kitérők ellenére is – jelzik a továbbhaladás útját és kereteit. Folytatni kívánják a nyitás és a reform politikáját, amely a gazdaságot és a politikai felépítményt egyaránt felöleli. Kimondták, hogy a szocializmus építésének kezdeti szakaszában vannak, ami sok évtizedre szabad kezet biztosít a kísérletezésre. Hozzáláttak a vezetés fiatalításához. Nem tágítanak a négy alapelvtől, amiben a legfontosabbnak azt tekintik, hogy a változásokat valamiféle szocialista úton, az egypártrendszer viszonyai között kívánják megvalósítani.

Az út aligha lesz könnyű.

A Kínai Népköztársaság történetének van még egy figyelemre méltó sajátossága. Az, hogy a kijelölt utódok – Liu Sao-csi, Lin Piao, Hua Kuo-feng – végül is nem váltak utóddá. Teng Hsziao-ping a formális hierarchiában sosem töltötte be a legmagasabb tisztséget. Mégis ő, az igazi reformer lett Kína nagy örege, e hatalmas ország első számú politikaformálója.

S ez a politika, amely a gazdaság megreformálásában és a hozzá olyannyira szükséges politikai stabilitásban egyaránt eltökélt, jó Kínának, jó a világnak.

IX. Az „eurokommunizmusról"

Útkeresés Nyugat-európában

Az alatt a negyedszázad alatt, amíg újságíróként dolgoztam, a kommunista mozgalomnak nem csupán olyan hullámvölgyeivel kellett szembenéznie, mint a csehszlovákiai és a lengyel események, a kínai ultrabalos politika, hanem azzal az útkereséssel is, amit a 70-es években Nyugat-Európában „eurokommunista" jelzővel illettek, vagy amit a szovjet–amerikai közeledés révén a hidegháborút követő enyhülés első lépései jelentettek. Mindez egyeseknél fenntartásokat, másoknál illúziókat eredményezett.

E kérdéseket a nemzetközi kommunista mozgalomban sem kezelték mindig kellő előrelátással, sok mindenre pedig a kor szelleme, az

1974-ben, Spanyolországban (szemben Santiago Carrillo, a spanyol KP főtitkára)

akkori tudásszint nyomta rá a bélyegét. Távol áll tőlem, hogy úgy tüntessem fel, mintha én másként láttam volna, pláne, hogy mindezekre mindig időt állóan reagáltam volna. Csupán jelezni szeretném, hogy milyen kérdésekkel kerültünk szembe, hogyan vélekedett akkoriban róluk az MSZMP, amelynek lapjában jómagam gyakorta fogalmaztam meg állásfoglalásokat úgy, ahogy arról annak idején gondolkodtunk, s amiken sok tekintetben túlhaladt az idő.

Pozícióinkat, az én álláspontomat is – ha a választ végső soron nem is igazolta az idő – egy alapvető törekvés hatotta át: az első évtizedeit élő, tehát gyermekcipőben járó szocializmus – amelyben hittem – védelme, az ellene irányuló támadások (mert nemcsak javító szándékú bírálatokról volt szó) visszaverése. Méghozzá olyan körülmények között, amikor a forró és a hidegháború évtizedei után, nem csupán a túloldalon működtek még jó ideig a régi reflexek, magunknak sem volt könnyű megszabadulni tőlük. Hiszen egyidőben kellett megemészteni és a közvéleménnyel megemésztetni az enyhülést és a Vietnam elleni agresszió fokozódását, az arab népek elleni újabb támadást, a chilei demokrácia sárba tiprását; a békés egymás mellett élést és a nemzeti függetlenségért harcoló országok iránti szolidaritást; meg kellett érteni, hogy a gyarmati világ felbomlása a 60-as években, az új független nemzetek sokaságának megjelenése a világ térképén nem jelenti a szocialista világ szövetségesi körének automatikus bővülését; értékelni kellett az el nem kötelezett országok mozgalmait, miközben meg kellett tanulnunk különbséget tenni a felszabadító mozgalmak helyes és helytelen harci módszerei, a népek jogos, tömegekre támaszkodó forradalmi küzdelme és az elszaporodó egyéni terror súlyos károkat okozó provokációi között.

Ezek a kérdések mind-mind „témáim" voltak. Közülük emelem ki azt a problémakört, hogy a 70-es évek közepén a kommunista és munkáspártok Nyugat-Európában is keresték a maguk sajátos útját a szocializmus irányába.

A „feltaláló"

Ma már viszonylag könnyebb szólni az „eurokommunizmusról". A legilletékesebbek, az olasz, a francia és a spanyol kommunista pártok az „eurokommunizmus" fellángolása (1975–1978) idején azt értették rajta, hogy nemzeti keretekben, a gazdasági növekedés keynesi modelljét szem előtt tartva, a nyugat-európai polgári demokráciák játékszabályait felhasználva, kormánypozíciók reményében és evolúció útján haladhatnak a szocializmus felé. Ezt az elképzelést azonban jó-

részt túlhaladták a nyugat-európai gazdasági fejlődés nemzetközi keretei, amelyek megkérdőjelezték a baloldali stratégia nemzeti, vagy akár regionális hipotéziseit.

De az 1977. január 29-én megjelent cikkem idején még nem volt olyan nyilvánvaló, mi is lesz belőle:

„Enrico Berlinguer, az Olasz Kommunista Párt főtitkára, az európai kommunista és munkáspártok múlt évi tanácskozásán az »eurokommunizmusról« szólva maga is kiemelte: »Ez a megjelölés természetesen nem tőlünk származik...« Ugyanott Santiago Carrillo, a spanyol Kommunista Párt főtitkára arról szólt, hogy »az utóbbi időben tőlünk távolálló körökben eurokommunizmusról beszélnek. A fogalmat nagyon szerencsétlenül választották meg: eurokommunizmus nem létezik...« Ezt mondotta Georges Marchais, a Francia Kommunista Párt főtitkára is, amikor az »eurokommunizmus« formuláról megállapította: »Nem a francia kommunisták találták ki, és nem is az ő részükre született...«

A fejlett ipari bázisú kapitalista országokban nyilvánvalóan más úton, más eszközökkel lesz elérhető egy a kapitalizmust meghaladó társadalom, mint annak idején a század eleji elmaradt Oroszországban, ahol elsőnek lehetett és kellett átszakítani az imperializmus láncát... S más úton, mint az alapjában már békés utakat megjárt kelet-európai népi demokratikus országokban. Mindez nemcsak lehetséges, hanem éppen kívánatos is...

A kapitalista országokban harcoló testvérpárok kutatják az ő körülményeiknek leginkább megfelelő válaszokat. Ez joguk és kötelességük. Követhetnek el tévedéseket, juthatnak vitatható megoldásokra, mi sem tudtuk ezt mindig elkerülni. De akik félnek attól, hogy új módon, a megváltozott helyzetnek megfelelően válaszolják meg a felmerülő kérdéseket, azok mindig adósak is maradnak a megfelelő válaszokkal..."

Mit támogat Kissinger?

Az útkeresésből fakadó lehetőségeket, persze, a szocializmus ellenfelei is igyekeztek a maguk javára, a kommunista mozgalom egységének lazítására felhasználni, de még jellemzőbb volt, hogy szembeszálltak az eurokommunista irányzattal is. Erről írtam 1978. május 12-én:

„A burzsoázia képviselőinek egyes csoportjai úgy tettek, mintha rokonszenvvel figyelnék azoknak a kommunista pártoknak a tevékenységét, amelyek a demokráciáért, a szocializmusért vívott harcban új utakat keresnek. Azt remélték ugyanis, hogy e pártok szembekerül-

nek a szocialista országoknak kommunistáival. Mihelyt azonban e pártok erősödése veszélyeztetni kezdte a monopóliumok uralmának biztonságát, s a NATO politika érdekeit, rokonszenvük hirtelen alábbhagyott...

A figyelmeztetés kulcsmondata így hangzott: »Az eurokommunizmussal fémjelzett változások is csupán a hatalom megszerzésére irányuló taktikából fakadnak«...

A tőkés rendszer olyan tekintélyes reprezentánsa, mint Henry Kissinger, még külügyminisztersége utolsó hónapjaiban így foglalt állást: »A nyugati szövetség számára a lényeges probléma nem az, hogy a különböző kommunista pártok függetlenek-e Moszkvától, hanem az a ténye, hogy kommunisták maradnak«... Még félreérthetetlenebb választ adott alig egy esztendővel később...: »Ha a kommunisták az egyik országban áttörik a frontot és hatalomra kerülnek vagy részt vesznek a hatalomban, ez jelentős pszichológiai hatást gyakorol más országokra, mert tekintélyt biztosít a kommunista pártoknak vagy azt a látszatot kelti, hogy a történelmi fejlődés Európában ebben az irányban halad. Mindez idővel aláásná csapataink Európában való állomásoztatásának erkölcsi és politikai alapját«."

Kissinger később *Gorbacsov* peresztrojkáját és glasznosztyját is abból a szempontból ítélte meg, hogy az segítheti a szocializmus megerősödését, következésképp szerinte a tőkés országoknak azt nem támogatniuk, hanem akadályozniuk kell.

A gátlástalanok

Nem sokkal cikkem megjelenése után a KÜM kérésére fogadtam a szerkesztőségben Franco Barbierit, a *La Stampa* című jobboldali olasz lap újságíróját. Bizonyára olvasta az „eurokommunizmusról" szóló írásaimat, mert kizárólag ez a téma érdekelte. Elöljáróban megállapodtunk, hogy – az újságírók közt szokásos – háttérbeszélgetést folytatunk. Az anyagot felhasználhatja, de nem hivatkozhat beszélgető partnerére. Az újságírók közötti íratlan szabály szerint az ilyen megállapodást mindenkinek kötelessége tiszteletben tartani.

Néhány nap múlva – 1978. június 15-én – a római nagykövetségünk jelentette: Barbieri a *La Stampá*ban, budapesti beszélgetést közölt Várnai Ferenccel „a *Népszabadság*, a párt legnagyobb lapjának főszerkesztőjével és fő ideológusával" (a ranghamisításokkal próbálta növelni saját cikke jelentőségét). Ezek után a beszélgetést is, amely részemről cikkeim szellemével összhangban zajlott, több tekintetben meghamisította. Barbierit az sem zavarta, hogy tanúnk is volt: a tolmács.

Felháborodott levelet írtam a *La Stampa* főszerkesztőjének. Követeltem, vonja felelősségre Barbierit és közöljenek helyreigazítást. A *La Stampa* hallgatott, mint a sír, még csak levélben sem válaszoltak. Úgy látszik, nekik csupán a szenzációkeltés kellett. Ilyen volt az ő újságírói „euroszolidaritásuk".

Az útkeresésekben, a megtorpanásokban nem csekély része van annak, hogy a létező szocializmus országai, sajnos, nem mutattak megfelelő példát a társadalom mélyreható demokratizálódása, a gazdasági problémák határozott és eredményes megoldása terén.

A nyugat-európai kommunista pártoknak a 70-es évek elején tapasztalt térnyerése – a világgazdaság megrázkódtatása, valamint az informatikai ágazatban végbement tudományos forradalom hatására – megtorpant, irányvesztésük jelei az elmúlt évtizedben mind világosabban megmutatkoztak: általános tendenciává lett a baloldal visszaszorulása, és ennek keretében a kommunista pártok befolyásának jelentős csökkenése.

Ami az egykor „eurokommunista" vonalat hirdető pártokat illeti: az olasz KP – noha nevét is megváltoztatta – választóinak száma csökkent; a spanyol KP sokat vesztett befolyásából; a francia KP letért az „eurokommunista" útról és igencsak jelentős veszteségeket szenvedett. Többé-kevésbé azonban sikerült megőrizniük pozícióikat a „szegények pártjainak", a görög és portugál kommunista pártoknak.

E kép is igazolja: a „közös platform" megteremtése a tőkés Európa kommunista mozgalma számára „eurokommunista" alapon sem sikerült. Ám abban igazuk volt a pártoknak, hogy szóvá tették: az európai szocialista országokban bajok vannak, s hogy keresni kell a nekik megfelelő új utakat.

A szocialista országok ezt a törekvést helytelenítették, a polgári Nyugat viszont nem hitt őszinteségükben.

Ma már jobban értem, hogy a szocialista országok kommunista pártjainak fogyatékosságai sajnos súlyos következményekkel jártak Nyugat-Európa munkáspártjaira, hátrányosan befolyásolták munkájukat, kárt okoztak harcukban. Az eurokommunizmus ezért e pártok – eredménytelen – kitörési kísérlete volt.

X. „A szovjetbarát"

„Őket igazolod?"

Barátaim természetesnek tartották, de többen, akiknek nem tetszett, vagy nem tartották „korszerűnek", a hátam mögött mondogatták rólam: szovjetbarát. Olyan is akadt, aki azt mondta: „Te mindig őket igazolod".

Nos, mit is mondhatok erre?

Magyar vagyok, aki a Szovjetunió barátjának tekintettem magam. Közel fél évszázadon át így éreztem, így gondolkoztam. Több okom is volt rá.

Először: ma sem érzem, hogy bizonygatnom kellene hazafiságomat. Amikor tenni kellett érte, nem húzódtam félre és nem is melldöngetéssel igazoltam magyarságomat. Egyike vagyok azoknak, akik olyan helyzetben harcoltak hazánk függetlenségéért, amikor – s erre nem vagyok büszke – csak a mi helytállásunk, sajnos nem bizonyult elegendőnek. Akkor a Szovjetunió segített. Ezt nem felejtem el akkor sem, ha nem kevesen erről ma szívesebben hallgatnak.

Másodszor: még KISZ-es koromban több olyan Szovjetunióbeli barátra tettem szert, akikkel ezt a barátságot sokáig megőriztük. Tőlük nem kevés segítséget kaptam a munkámhoz. Valahányszor a Szovjetunióban jártam újságíróként, segítettek abban, hogy informált beszélgetőpartnereim legyenek, ami lehetővé tette, hogy az olvasókat alaposabban, mélyebben tájékoztathassam az ott végbement folyamatokról.

Harmadszor, s ez a legfontosabb: meggyőződésem volt és maradt, hogy hazánk felszabadulásának a fasiszta elnyomás alól – és bármenyire is furcsán hallatszik a fiatalabb nemzedék számára jelenlegi nehéz gazdasági helyzetünkben – az 1945 utáni gazdasági felemelkedésünknek, elért életszínvonalunknak legfőbb segítője a Szovjetunió volt. S hosszú távon gazdasági továbbhaladásunk egyik fontos külső feltételének tekintem a belső gondjait előbb-utóbb leküzdő szomszédos Ukrajnához, Oroszországhoz stb. fűződő kapcsolatunkat.

Sztálin és hívei törvénytelenségeiről 1956-ig nem tudtam. Amikor megismertem, elítéltem és elítélem azokat. De az igaz, hogy a Szovjetunió sok fogyatékosságát sokáig az objektív nehézségek iránt tanúsított túlzott megértéssel kezeltem. Nem kívánok azok közé állni, akik – a most divatos módon – azt bizonygatják, hogy „ők már akkor látták, akkor megmondták", netán ma megjelentetett írásaikat datál-

ják egy-két évtizeddel vissza, mondván, „annak idején nem jelenhetett meg".

Negyedszer: messzemenően figyelembe kell venni hazánk geopolitikai helyzetét. Ha korábban mi szerettük volna „keletebbre tolni", mostanában viszont mások „nyugatabbra szeretnék tolni" Magyarországot. Az azonban itt marad, ebben a környezetben.

Ez akkori is így van, ha a szovjetek iránti barátságot bizonyos körökben hazaárulásnak minősítik.

Sosem jártam a követségre, legfeljebb november 6-án a fogadásra, ha meghívtak, vagy a szovjet sajtónap alkalmából rendezett koktélon vettem részt. „Találkáim" a szovjet diplomatákkal jórészt a sajtóattasékra korlátozódtak. Ha be kívántak jönni a szerkesztőségbe, mert akadt valami ügyes-bajos dolguk, az ajtóm nyitva állt, akárcsak más országok sajtóattaséi előtt. Bevallom, nem nagyon volt szükségünk egymásra.

Mint központi pártlap, jórészt a pártközpont külügyi osztálya segítségével intéztük dolgainkat, vagy éppenséggel a *Pravda* szerkesztőségével közvetlenül, moszkvai tudósítónk útján, esetleg telefonon. (Tudósítócserét jelentettünk be, újságírók kiutazásához kértünk programszervezést, vagy vártuk az ő munkatársukat stb.) Egy-két évente magam is megfordultam a Szovjetunióban, mert tájékozódni akartam belső helyzetükről, netán az időszerű, fontosabb nemzetközi kérdésekről konzultáltam hozzáértő szakemberekkel, kollégákkal.

Persze kérdeztem, faggattam fogadó partnereimet, igyekeztem minél többet kisajtolni belőlük, s ők általában türelmesen válaszoltak. Többnyire új információkkal megpakolva tértem haza, amit nem csupán cikkek írásához használtam fel, hanem hasznosítottuk azokat az egyes külpolitikai témák kezelése során is, mert a kapott információkról mindig tájékoztattam a rovatot.

E konzultációk során azt is megértettem, hogy náluk is vannak megítélésbeli különbségek, viták, álláspontütközések. Akadnak merevebb, sőt, egyenesen dogmatikus, illetve rugalmas, vagy éppenséggel csapongó megközelítések, akárcsak nálunk. (Ennek felismeréséhez egyébként nem kellett Moszkvába menni. Amikor például 1968. augusztus 20-án az öt szocialista ország csapatai – köztük a mieink – bevonultak Csehszlovákiába, az egyik budapesti szovjet diplomata hisztérikusan ajánlgatta, hogy a *Népszabadság* lépjen fel a csapatok azonnali visszahívása érdekében. Abban a nehéz helyzetben mondtam is neki: éppen elég bajunk van a folyamatban lévő katonai akcióval, van neki saját nagykövete, forduljon hozzá.)

Azt a bizonyos „mindig őket igazolom"-ot leginkább az afgánkérdésben vágták – a lényegét tekintve joggal – a fejemhez: „No lám, 1979 végén, a bevonulást helyeselted, most hogyan magyarázod meg a kijövetelüket?!"

Hadd idézzem fel, hogy mit, miért helyeseltem. 1980. január 11-én cikkem jelent meg a párt központi lapjában. Abból emelek ki egy részletet:

„1978 májusában a NATO döntést hozott katonai költségvetésének jelentős növeléséről, az amerikai szenátusban gátat emeltek a SALT-II szerződés jóváhagyásának útjába, decemberben pedig a stratégiai egyensúly felrúgását célzó, új típusú rakéták gyártását és nyugat-európai telepítését határozták el...

Különösen fontos fordulat történt abban a térségben, amelyet a szovjetellenes stratégia kulcsfontosságú bázisaként tartottak számon. 1978 áprilisában Afganisztánban elsöpörték a feudális uralmat, 1979 februárjában pedig Iránban porladt szét az a császári hatalom, amelyet az Egyesült Államok a térség korszerűen felszerelt csendőrévé tett. A földrajzi fekvése, gazdag energiahordozói készlete miatt oly fontos »stratégiai ívben« mindezzel megtört az amerikai befolyás, odaveszett a Szovjetunió ellen irányított és legfontosabbnak tartott elektronikus hírszerző hálózat."

Mindezeknek nem eléggé átgondolt értékelése nyomán a szovjet vezetés belesodródott egy olyan katonai akcióba, amely végül is kényszerpályának bizonyult a Szovjetunió számára egy évtizeden át. Kényszerpályának, amit magyar részről nem korrigálhattak, s amit rajtam, a pártlap egykori külpolitikai rovatvezetőjén számon kérni eléggé naiv dolog volt. Ha egyszer ilyen lépés történt, s azzal – az akkori szokásoknak megfelelően – a magyar kormány szolidaritást vállalt, akkor a párt központi lapjának külpolitikai rovata nem képviselhetett mást.

De azt sem tagadom, akkoriban a NATO rakétatelepítésére való reagálásként fogtam fel az Afganisztánba történt bevonulást.

Sokat foglalkoztam a Szovjetuniónak a béke fenntartásában játszott szerepével és felelősségével. Ez különösen bonyolult téma volt a 70-es évek elején, amikor az amerikai–vietnami háború kiéleződése idején arról kellett dönteni, hogy fogadják-e Moszkvában Nixont, aki éppen akkor rendelte el a VDK bombázásának felújítását és blokádját. Voltak, akik nem értették, hogyan lehetséges, hogy a szovjet vezetők ilyen körülmények között is hajlandók fogadni az amerikai elnököt, és arra az álláspontra helyezkedtek, hogy meg kell szakítani minden kapcsolatot az Egyesült Államok kormányával, s a Vietnam

elleni amerikai agresszióra és blokádra a Szovjetuniónak méltó választ kell adnia.

A kérdés így állt: eleget tegyenek-e azoknak, akik a nemzetközi helyzet kiélezésére, a szovjet–amerikai konfrontációra alapozzák számításaikat, egy szovjetellenes Kínára spekulálnak, vagy megadják a lehetőséget Nixonnak, hogy a megegyezést, az enyhülést választhassa? Ebben a rendkívül bonyolult helyzetben nagyobb bátorság kellett a tárgyalóterembe vezető ajtó nyitva tartásához, mint becsapásához. 1973. június 9-én megjelent cikkemben írtam erről:

„Ugyan mi késztette Nixont, hogy éppen ő legyen az első amerikai elnök, aki – a szovjet hatalom megszületése után 55 esztendővel – átlépi a Kreml küszöbét?

Az első indíték: az amerikai vezető körök kénytelen-kelletlen rádöbbentek, hogy nincs atomfölényük... Nixon 1971. február 25-én, az amerikai kongresszushoz intézett külpolitikai üzenetében nyíltan bevallotta: megváltozott a katonai egyenlet, a »viszonylagos fölény időszakát felváltó viszonylagos erőegyensúly időszakában az erő fogalmának új meghatározására van szükség«. Később Kissinger még világosabban fogalmazott: »A hatvanas évek közepe óta olyan mélyreható strukturális változás ment végbe a két nagyhatalom viszonyában«, hogy »rá vagyunk kényszerítve a békés egymás mellett élésre«.

A második, valóságos sokkot okozó tanulságot Vietnam szolgáltatta. Ez volt az amerikai történelem első háborúja, amelyben az Egyesült Államok a vesztesek sorában foglalt helyet."

Két állam viszonyának rendezése önmagában persze még nem biztosította a két rendszer békés egymás mellett élését. De helyzetük és nemzetközi befolyásuk következtében a világ sorsáért különleges felelősséget viselő két nagyhatalom kapcsolatainak rendezésére és a jó viszony szilárdságára nélkülözhetetlen szüksége van az emberiségnek.

Akik a terheket hordozták

A Szovjetunióval kapcsolatos írásaim javarészt olyan témákról szóltak, olyan emberekkel foglalkoztak, amelyek és akik bennem mindig is tiszteletet keltettek és keltenek.

Még 1967-ben alkalmam nyílt felkeresni a moszkvai Frunze utcában, a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumában *Matvej Vaszilljevics Zaharov*ot, a Szovjetunió marsallját, a honvédelmi miniszter akkori első helyettesét, a vezérkar főnökét.

A hatalmas szoba egyik végén íróasztal, mellette kis asztalka, rajta különböző színű telefonok: fehér, zöld, kék, vörös. A falon egyetlen

kép, Lenine. A túlsó oldalon Kutuzov és Szuvorov mellszobra kapott helyet. Középen nagyméretű tárgyalóasztal. Nem messze tőle egy körülbelül méteres átmérőjű földgömb. A sarokban a falból lenyitható asztal, rajta a Szovjetunió óriási, kiterített térképe. A másik sarokban egy különleges állványon az összetekert térképek a sündisznó tüskéire emlékeztetve merednek a mennyezet felé.

Zaharov jelentős szerepet játszott hazánk felszabadításában, annak idején a *Malinovszkij* marsall vezette 2. Ukrán Front vezérkari főnöke volt.

Nem voltak könnyű idők – emlékezett. – Azt a parancsot kaptuk, hogy szabadítsuk fel Magyarországot a hitleri uralom alól. A náci hadigépezet itt kívánta védeni a Berlintől délre húzódó jobbszárnyát. A Duna vonala mentén nagy erőket összpontosítottak, hogy feltartóztassanak bennünket. A harcok kemények, véresek voltak, és eléggé elhúzódtak. Sőt, a Balaton környékén a fasiszták még egy nagy ellentámadást is végrehajtottak. Székesfehérvár háromszor is gazdát cserélt.

A város nevét kissé nehezen, szótagolva ejtette ki. Segítettem neki. Elmosolyodott. – Magunk között akkoriban azt mondtuk – jegyezte meg –, hogy ezt a várost könnyebb elfoglalni, mint a nevét kiejteni.

Nem sokkal később találkoztam egy leningrádi munkásnővel, aki hazánk felszabadulását más oldalról élte át.

Alekszandra Kuznyecova, a hatalmas generátorokat és elektromos gépeket gyártó leningrádi Elektroszila Gyár munkásnője. 1940-ben ment férjhez. A gyárban ismerkedett meg férjével, egy esztergályossal. Alig néhány hónapot éltek együtt. Férje 1941 júniusában, 21 éves korában ment el páncélos gárdistaként, ő pedig november 1-jén a blokád legnehezebb hónapjában szülte meg kisfiát, Zsenyát. Ami kevés teje volt az első napokban, egykettőre elapadt. Eleinte kását adott a kicsinek, később csak kenyeret vízzel.

Egy hónap múltán visszament a gyárba, ahol a katyusák lövedékeit gyártották. Szeptember 2-ától bevezették az éhségnormát: 125 gramm kenyeret kaptak naponta. A fele annak, amit beleőröltek, nem is liszt volt.

„1942 januárjában – emlékezett – egy este hiába vittem haza levest. Zsenya már nem élt. Éhen halt. 1944. december 30-án pedig értesítés jött: »Férje, Nyikolaj Fjodorovics Sztepanov 1944. október 19-én, 24 éves korában Magyarországon, a Debrecen város felszabadításáért vívott harcban hősi halált halt. A várostól északkeletre, négy kilométerre temették el.« Még egy fényképem sem maradt róla."

Ezeket az embereket nem tudtam, nem tudom, nem is akarom elfelejteni.

Voltak-e vitáim szovjet barátaimmal? Igen, voltak. Méghozzá nyíltak, kemények, ám anélkül, hogy elvesztettük volna egymás iránti bizalmunkat. Persze, ezek nem váltak, nem válhattak a párt központi lapjának ügyévé, hiszen akkor azok pártjaink, országaink kapcsolatára hatottak volna ki. Ezt a magyar pártvezetés sem engedte volna és én sem szándékoztam közüggyé dagasztani őket.

A vitákból most elmondok három esetet.

Az egyik a kínai témához kapcsolódik, amelynek egy részét a magyar televíziónézők is hallották annak idején. 1971 októberét írtuk, amikor jött a hír, hogy a szocialista országok és megannyi más ország több mint két évtizedes állhatatos követelése nyomán a Kínai Népköztársaságot felvették az ENSZ tagjai sorába. Az amerikai „szavazógép" többé nem működött, a washingtoni vezetés Kína irányába maga is politikaváltást hajtott végre. Éppen a tv „Külpolitikai fórum" című műsora ment, kollégáimmal magam is ott ültem a jupiterlámpák tüzében és válaszoltam a nézők kérdéseire. De New Yorkból egy szovjet újságírót szólaltattak meg, aki úgy értékelte, hogy ezután Kína ismét a Szovjetunióval közösen lép majd fel a nemzetközi porondon. Nagy feltűnést keltett, hogy ezzel a véleménnyel vitába szálltam és szovjet kollégám álláspontját illúziónak minősítettem. Sajnos, nekem lett igazam.

Nem kerülhetett viszont a nyilvánosság elé az, amikor 1981-ben, majd 1983-ban Kínában jártam és a végbemenő változásokat pozitívoknak minősítettem annak ellenére, hogy Kínában eleinte Magyarországot sem tartották szocialista országnak, a Szovjetuniót pedig továbbra is „hegemonistaként" aposztrofálták. Alkalmam nyílt néhány szovjet külügyi szakemberrel is beszélnem erről a kérdésről, így például *Szúrös Mátyás* akkori nagykövet kíséretében *Leonyid Zamjatyin*nal, aki akkor az SZKP KB Nemzetközi Információs Osztályának volt a vezetője. Akkor ő minősítette illúziónak az én véleményemet. Bár ne így gondolkozott volna!

A másik téma *Hruscsov* személyéhez kötődik. 1973 júniusában „Szemben és együtt" címmel sorozatom jelent meg a *Népszabadság*ban, amely a szovjet–amerikai viszony addigi jó öt és fél évtizedes történelmét mutatta be. Természetes, hogy ezekben helyt kaptak mindazok a szovjet és amerikai vezetők, akiknek a kapcsolatok formálásában szerepük volt. Érthetően az a Hruscsov is, aki – az első szovjet vezetőként – az Egyesült Államokba látogatott, de akit e cikksorozat megjelenésekor már kilenc esztendeje leváltottak. A megjelenést követően a szovjet sajtóattasé felkeresett és kérdőre vont: milyen meg-

fontolásból közöltem Hruscsov fényképét, s mit szólnék, ha a *Pravda* Rákosi képét közölné? Azt válaszoltam, hogy csak nyugodtan tegyék, ha történelmi témáról írnak. Sajnos Rákosit – minden negatív szerepe ellenére – sem lehet kitörölni a magyar történelemből.

Csernobilban

A harmadik példa éppen Csernobilhoz fűződik. A világon az első külföldi újságíró voltam, aki alig öt héttel a tragédia után bejutott a zárt övezetbe. Helyszíni tapasztalataimról akkoriban beszámoltam a *Népszabadság* és a *Magyarország* (akkor már itt dolgoztam) olvasóinak. A szovjet illetékesek a megmondhatói, hogy az odajutásban aztán – ahogy mondani szokás – nem ismertem se embert, se istent. A tragédia utáni közhangulatra talán mindenki emlékszik. Jelentkeztem a szovjet nagykövetségen, kértem, segítsék elő, hogy mielőbb odautazhassak. A válasz késett. Egyre türelmetlenebbül sürgettem a feleletet. Végre négy hét elteltével megkaptam a zöld jelzést: mehetek Moszkvába, a többiről majd ott tájékoztatnak. Hát tájékoztattak: egyelőre nem utazhatok tovább. Mondtam apait, anyait, amiért azt se hagyják segíteni, aki segíteni akar. Én pedig nem utazom Moszkvából haza, legalább Kijevbe el akarok jutni.

Végül beadták a derekukat. Odaértem. Közölték, ez a végállomás. „Csak nem gondolják, hogy itt maradok és nem megyek el a szomszédos járásokba? Legalább a kitelepítettekkel akarok találkozni!" Azt hiszem, többen úgy vélték, egy őrülttel van dolguk. Másnap utaztam a szomszéd járásba, a kitelepítettekhez. De nekem ez sem volt elég. Hogy írásaimnak igazi hitele legyen, el kellett jutnom a zárt övezetbe. Itt azonban megmakacsolták magukat. Eddig és ne tovább!

S akkor megint segített a barátság. Felhívtam a *Pravda* kijevi tudósítóját, *Mihail Ogyinyec*et, aki néhány éven át Budapestről tudósította lapját. Azokban az esztendőkben, mint „népszabadságos", én segítettem neki. „Misa, el kell jutnom Csernobilba. Enélkül nem mehetek haza!" Felhívta az ukrán párt központi bizottságának első titkárát. De ő sem adhatott engedélyt, csak a különleges kormánybizottságnak volt erre joga. Az viszont nem adott.

– Tudod mit – mondta – beülünk a kocsimba, nekem, mint a *Pravda* tudósítójának, engedélyem van, hogy elmehessek a zárt övezet határáig. Velem jössz és hallgatsz.

Beültünk és mentünk. Egyre sűrűbben állítottak le bennünket, mérték a kocsi sugárszintjét és igazoltattak. De a kocsinak és vezetőjének megvolt az engedélye. Én meg úgy ültem ott, mintha a sofőröm

1986. május, Csernobil

mellett ülnék. Végül is odaértünk a zónahatárhoz. Kiszálltunk. Kettős fegyveres őrség volt. Elindultunk a zárt határ mentén, vagy egy kilométert bandukoltunk. Benti munkájukat elvégzett munkások zuhanyoztak egy helyen. Közéjük keveredtünk és bementünk. Amikor már láttuk, amit akartunk, jöttünk vissza a rendőrileg ellenőrzött kapun át, mert ott fényképezni akartam. A fegyveres elkapott és kérte az igazolványomat. Szovjet barátom után kiáltottam. Misa odarohant és igazolta magát: – Magával és a parancsnokával akartunk riportot készíteni a Pravda számára – mondta a rendőrőrmesternek. – Ő (mutatott rám) a Pravda fotósa.

Misa elkezdett kérdezni, én pedig fotóztam. A rendőrőrmester, majd a parancsnoka, egy őrnagy, egyaránt kihúzták magukat: elvégre bekerülnek a Pravdába. Talán még ma is várják a cikk megjelenését.

Peresztrojka

Persze, miután az SZKP vezetése bírálat tárgyává tette a brezsnyevi időszak utolsó jó másfél évtizedének egy helyben topogását, önmagamtól is meg kell kérdeznem: nem láttam vagy nem akartam látni a fogyatékosságok intő jeleit? Csak dadogva tudnék válaszolni, kereshetnék kifogásokat, hogy úgysem lehetett volna megírni stb. A felhal-

mozódott problémák tényleges mélységeit nem láttam, amit pedig sejtettem, azt magam sem vettem szívesen tudomásul. Azt hiszem, ez az igazság. De a 70-es évek végén már sokan vártuk, reméltük, hogy a változás nemcsak a természeti törvények érvényesülésekor következik be. Sajnos, a változás kettős értelemben is későn jött. Későn kezdtek szembenézni a stagnálással és az új főtitkárnak már nem volt ideje a változtatás tényleges elindításához. Aztán az újabb cserével engem is csalódás ért. Csak 1985 tavaszán tért vissza a remény.

Annál nagyobb figyelmet fordítottam arra, hogy az oly kívánatosnak tűnt peresztrojkáról minél pontosabban tájékoztassam – akkor már a *Magyarország* című lapban – az olvasókat.

A peresztrojkával és a glasznoszttyal kapcsolatban többféle nézőpont is kialakult Magyarországon.

Azoké, akik teljes szívvel drukkolnak az átalakítás sikeréért. Ha ugyanis a Szovjetunióban felgyorsul a gazdaság fejlődése, korszerűbbé, világszínvonalúbbá válik ipara, mezőgazdasága, ha nő belső életének demokratizmusa, az minden másnál nagyobb hatást gyakorolhatott volna a mi életünkre is. De azért is, mert azok, akik – mint én is – azt reméltük, hogy a szocialista társadalom többet, jobbat adhat az emberiségnek, mélyen érdekeltek voltunk abban, hogy a Szovjetunióban ne folytatódjék a fejlődés lelassulása, a nehézségeket ne tussolják el, hanem tárják fel nyíltan, nézzenek vele szembe és küzdjék le őket.

S persze akadtak ellendrukkerei is a Szovjetunióban végbemenő változásoknak. Egy részük konzervativizmusa miatt, más részük viszont az ütemmel volt elégedetlen és a túlhajtóknak drukkolt.

A józan ész azt diktálja: figyelni kell egymás tapasztalataira, okulni, tanulni kell egymástól. Nem meggondolatlanul, hanem gondosan számba véve saját lehetőségeinket, saját feltételeinket.

Az átalakításról írt cikkeimben ezért arra igyekeztem felhívni a figyelmet, hogy az SZKP új vezetése – az előrehaladás érdekében helyesen – a visszahúzódó konzervatív és a türelmetlenségtől vezérelt túlzó erőkkel egyaránt vitába szállt. Ám eközben elhanyagolta a tömegek ellátásával való törődést. S ez sorsdöntőnek bizonyult.

Eleinte úgy tűnt, hogy Gorbacsovnak csupán a „sztálinista aparatcsikokkal" kell megküzdenie. Csakhogy az ilyen harcok időszakában nem csak egy „mumus" létezik. Elsősorban a nemzeti kérdésekben (de nem csak ott) – ahol egyébként ugyancsak érvényesült a sztálini deformálódás – mindjobban felütötte fejét a nacionalizmus. Egyik oldalon egy jó ügy torzulásával, a másikon a birodalmi vagy szeparatista nacionalizmussal kellett és kell megküzdeni. Amikor azonban folyik a leszámolás az egyikkel, azt igyekszik kihasználni a másik szélsőség, amelyikkel ugyancsak nem lehet közösséget vállalni.

E két szélsőség nyilvánult meg az új utak keresése terén, lett légyen szó a gazdaság hatékony útjai kereséséről, a tömegek jobb ellátásáról, vagy a peresztrojkában való érdekeltté tételéről.

Alighanem e jelenségre, a kétfrontos harc csíráinak kialakulására való felfigyelésem lehetett a magyarázata, hogy a Szovjet Újságírók Szövetsége éppen a szovjet peresztrojkáról a *Magyarország*ba írt cikksorozataimat jutalmazta 1988-ban a külpolitikai újságíróknak adott legmagasabb díjjal, a Voronszkij-díjjal. S talán ezért is tisztelt meg Eduard Sevardnadze ugyanebben az évben exkluzív interjúval (*Magyarország*, 1988/45.)

A peresztrojkával kapcsolatban még két kérdésre hívom fel a figyelmet. Az egyik éppen Sevardnadzénak egy belső elemzése, amelyet 1988 nyarán mondott el korábbi külpolitikai tevékenységük ugyancsak kétfrontos megközelítése jegyében. Minthogy nálunk ez nem került nyilvánosságra, ám sokat mondó, kissé hosszabban idézek belőle részleteket:

„Legyünk kíméletlenek, amikor ítéletet mondunk a bűnösökről, a repressziókról és a hatalommal való visszaélésekről. Ezeket nem lehet igazolni. Voltak azonban olyan döntések is, amelyek nem álltak kapcsolatban visszaélésekkel. Ezekben az esetekben készséget kell mutatni azon motívumok megértésére, amelyek elődeinket vezérelték, amikor meghoztak egy-egy külpolitikai döntést...

Mondjuk a nagy októberi szocialista forradalom győzelme után voltak olyan helyzetek, amelyekben felvetődött az a kérdés, adjunk-e katonai segítséget bizonyos országok forradalmi proletariátusának. Akik kitartottak a segítségnyújtás mellett, azokat a világforradalom, a proletárszolidaritás eszméje vezérelte, míg mások ellene voltak, miután összevetették a tényleges lehetőségeket az igen bonyolult nemzetközi helyzettel és a pillanatnyi sajátosságokkal. Mi volt ez – politikai hiba vagy hangulati túlkapás? És hogyan ítéljünk ma erről a mai tapasztalatok magaslatáról nézve? Nem mi vagyunk a történelem utolsó nemzedéke, s nekünk is eszünkbe kellene jutnia, hogy az utánunk jövők is ítélni fognak a mi dolgainkról, értékeléseink objektivitásáról, tévedéseinkről...

A múltba való visszatekintésre azért van szükségünk, hogy levonjuk a tanulságokat, amelyek megóvnak a hibáktól, és a helytelen lépésektől mind a jelenben, mind pedig a jövőben. A múlthoz való visszatérésre azért is szükség van, hogy megértsük, mennyire nem egyszerű az az örökség, ami osztályrészünkül jutott, mi az, amit belőle meg kell sokszoroznunk, s mi az, amit belőle el kell vetnünk.

Így – miközben próbálunk lehatolni azon feszültségek gyökeréig, amelyek a világban a második világháború után alakultak ki – nagyon

helytelen lenne, ha figyelmen kívül hagynánk, bármennyire is megnőtt a Szovjetunió súlya, a nemzetközi helyzet meghatározó tényezője mégiscsak az imperialista hatalmak viselkedése, aktivitásuk szovjetellenes irányultsága, ellenségességük és az a törekvésük volt, hogy megfojtsák a szovjet hatalmat.

A nukleáris bemutató forgatókönyve is ezt a célt követte. A legpusztítóbb háború atom-epilógusa a nukleáris zsarolás, a háború határán történő egyensúlyozás és a fékevesztett antikommunizmus politikájának prológusa lett... Nem mi vagyunk a bűnösök abban, hogy Hirosima és Nagaszaki után Fulton jött és megkezdődött a hidegháború...

Diplomáciánknak és ennek megfelelően az országnak is komoly kárt okoztak az adminisztratív-parancsuralmi módszerek, a szakismeretek és a szakmai ismeretek lebecsülése, a döntéshozatal nem demokratikus, államszámviteli, akaratra épülő stílusa, amely sokmilliós népközösséget érintett, valamint a katonai elv prioritása a politikai eszközök rovására, s az, hogy nem voltunk alkalmasak azon manővereinek és számításainak észrevételére, amelyekkel bevont bennünket a fegyverkezési hajszába, ami országunk gazdasági kimerülését eredményezte... Sok minden más mellett a Nyugat által ránk kényszerített fegyverkezési hajsza egyik indítéka az a számítás volt, hogy gazdaságilag kifárasszák a szocializmust. A problémának ezzel az oldalával szemben annak idején lelkes nyilatkozatokat sorakoztattak fel arról, hogy bármilyen kihívásra megadjuk a választ... Teljesen valószínű, hogy a Nyugat szándékosan juttatta zsákutcába a közép-európai fegyveres erők és fegyverzetek csökkentésével kapcsolatos bécsi tárgyalásokat. Úgy tűnik azonban, hogy mi akaratlanul alájátszottunk neki, amikor a tárgyalásokat nem eléggé rugalmasan és dinamikusan folytattuk."

A másik az az önkritikus megközelítés, ahogy Mihail Gorbacsov az átalakítás gyakorlatáról szólt a XIX. pártértekezleten:

„Ha korábban szinte kizárólag a múlt hibáira és bűneire, a sztálini önkényre és a brezsnyevi időszak pangására összpontosították a bírálatot, most egyre gyakrabban hallhatunk, olvashatunk önkritikus véleményeket a peresztrojka időszakának három és fél esztendejéről is. A múlt hibáira és keserű tapasztalataira gondolva – mondotta 1988 végén az SZKP főtitkára – önmagunkkal, a jelennel szemben is legalább olyan szigorúnak és elvhűnek kell lennünk, mint elődeinkkel szemben. Nemcsak sikereinket, hanem az elmúlt három évben az átalakítás során elkövetett hibáinkat és baklövéseinket is elemeznünk kell. Önkritikusan ki kell mondanunk: három év alatt jóval többet tehettünk volna az átalakítás legfontosabb területein."

Sajnos nem ez történt. Márpedig a hibákkal és gondokkal szembenéző vezetést az különbözteti meg a demagógoktól, hogy nem pusztán magyarázatot keres a bajok okaira, hanem olyan programot kínál, amely felelősen jelöli meg a kiutat, és a program gyakorlati megvalósítására teljes erővel szervezi, mozgósítja is a tömegeket. Ha pedig bizonyos idő elteltével nem következik be tényleges javulás, akkor nem a régmúltban keresi az okot (jóllehet őszintén szembenéz annak tanulságaival), hanem saját meghirdetett programját, a maga gyakorlati tevékenységét vizsgálja felül, s azon végzi el a szükséges igazítást.

XI. Amerika északon és délen

Kremlinológusoknál

Kétszer jártam az Egyesült Államokban. 1972-ben és 1982-ben. Kevés alkalmam nyílt arra, hogy egyszerű amerikaiakkal közvetlen kapcsolatba kerüljek. Ám ahányszor csak előfordult, mindig jó emlékeket hagytak bennem. Szívélyesek, közvetlenek, természetesek. Ezt tapasztaltam akkor is, amikor az Egyesült Államok észak-nyugati részén egy farmercsalád vendége lehettem néhány napon át. Egy este – piknik alapon – összehívták a környékbeli családokat is egy „kommunista országból jött" csodalény (ez én voltam) meghallgatására. Kissé sötét tekintettel méregették az „ateista antikrisztust". De amikor a magunk gondjairól őszintén szóltam, egy-kettőre feloldódtak.

Minthogy Amerika-szakértő kollégáim ezernyi oldalról bemutatták már az Egyesült Államok bel-, kül- és gazdaságpolitikáját, sajátos témát választottam. Kelet-Európa-szakértőkkel, „kremlinológusokkal" kerestem a találkozók lehetőségét.

1972. október 23-án először fordult elő, hogy washingtoni nagykövetségünk egyik rendezvénye egybeesett 1956 évfordulójával. Addig még csak gondolni sem lehetett ilyenre. Külképviseletünkön másfél évtizeden át tartottak tőle, hogy különböző csoportok ezen a napon – a hivatalos amerikai szervek szemhunyása mellett – megzavarhatják a nagykövetség normális működését. A sajtókoktél rendezését én kértem nagykövetünkről erre a napra. Kezemben egy pohár itallal, barátságosan beszélgettem az amerikai politikai élet neves képviselőivel, publicistákkal, Kelet-Európát kutató tudósokkal, akik szívesen tettek eleget a magyar meghívásnak. S a pikantéria: a jelenlevők közt jó néhány olyan személy is volt, akik két-három évvel ezelőtt ugyanezen a napon még aligha lettek volna hajlandók „Kádár követsége" meghívásának eleget tenni.

Nagyot fordult tehát Amerikában is a politika. Mi volt e változások mögött?

1972 novemberében megjelent „Stratégiák válaszúton" című cikksorozatomból ismertetek néhány részletet:

„Az Egyesült Államok nyugati partján, a San Francisco melletti Stanford Egyetem Hooverről elnevezett intézet hivatalosan a háború, a forradalom és a béke kérdéseivel, de a valóságban a szocialista országok és a nemzetközi kommunista mozgalom elemzésével foglalkozik. Egy-két esztendeje még aligha tehette volna be magyar új-

ságíró a lábát ebbe a saját rendőrséggel őrzött, zártnak minősített intézetbe.

De íme, a titkárság ajtaja most tárva-nyitva, és mosolyogva jön elém *Mr. Glenn Campbell*, az intézet igazgatója.

– Egymillió kötetből álló könyvtárunk van és nagy részük a kommunizmussal (az önök nyelvezete szerint a szocializmussal – teszi hozzá magyarázólag) foglalkozik. Megtalálható itt az orosz forradalom sok eredeti dokumentuma, alighanem Kun Béláról is több anyagunk van, mint önöknek – büszkélkedik...

Kenneth Meyers úr, a Stratégiai és Nemzetközi Kutatások Központjának tudományos munkatársa, akit az európai kérdések egyik legjobb washingtoni szakértőjeként tartanak számon, így vélekedett:

– Hosszú időn át a kremlinológiát olyan emigránsok uralták, akik javarészt Európából menekültek ide és az antikommunizmus a kenyerük. Most az egyes kutatóintézetekben – amelyek azelőtt a hidegháború fellegvárai voltak – kezdik végre árnyaltabban megközelíteni a kérdést, de még mindig két véglet található: azok, akik homogén tömbként kezelik a kelet-európai országokat, és azok, akik kizárólag a különbségeket hangsúlyozzák."

Éppen tíz esztendő telt el, amikor 1982 nyarán ismét az Egyesült Államokba utazhattam. San Franciscót ez alkalommal sem kerültem el. (Emlékeztetnem kell, hogy ez volt az az időszak, amikor Reagan elnök a Szovjetuniót éppen a „gonoszok birodalmának" aposztrofálta.) 1982. július 3-i írásomból idézem a „finnesítési" koncepcióra vonatkozó részt:

„*Jan Triska* professzor, a San Francisco melletti híres Stanford egyetem Szovjetunió-, Kelet-Európa szakértője látszólag nagyon objektív: Túl kellene lépni a második világháború után kialakult helyzeten... Itt az ideje, hogy az európaiak önállóbbak legyenek és a két szuperhatalom vonja ki csapatait Európából.

– De hiszen a Varsói Szerződés évek óta ismételten javasolja, hogy egyidejűleg oszlassuk fel a NATO-t és a Varsói Szerződést – szóltam közbe. – Hajlandó-e az USA egyidejűleg kivonulni az NSZK-ból, Olaszországból; hajlandó-e megszüntetni görögországi és törökországi támaszpontját?

– A Szovjetunió Kelet-Európában akar maradni – hajtogatta makacsul.

– Ön nem válaszol a kérdésemre..."

Fogadott a San Francisco mellett települő Berkeley egyetem politikai fakultásának egy Kelet-Európa szakértője, *Kenneth Jowith* professzor is. A szőke, kis bajuszt, szakállt viselő politológus szobájának négy fala mentén a könyvespolcok a mennyezetig zsúfolva voltak ma-

gyar–román témájú könyvekkel. Magával ragadó hévvel, szédítő magasztalással esett nekem:

„Maguknak sajátos a nyelvük, maguk ügyesek, maguk új utakat törnek, maguk Kelet-Európa Svájca!"

Kénytelen voltam megkérdezni tőle: – Professzor úr, mitől Önben ez az irántunk érzett nagy szerelem?

Szeme sem rebbent: – Mert bátorítani szeretném Önöket és a szomszédaiktól féltjük az eredményeiket – válaszolta. – Velük szemben kell megőrizniük vívmányaikat, ezért több nacionalizmusra van szükségük, és arra, hogy erősítsék a hadseregüket.

Én azonban mindezt nem bátorításnak, nem óvatosságra intő figyelmeztetésnek fogtam fel. Szomszédainkkal, olykor viták révén, de békés úton kell megtalálnunk a mindannyiunk számára elfogadható megoldást." (*Népszabadság*, 1982. július 3.)

Mañana és bagonza

Ha már Észak-Amerikáról szóltam, itt mondok el valamennyit – pihentetésül a sok politika után és a „legrázósabb" kérdések tárgyalása előtt – a déli féltekén szerzett élményeimből. Még 1968-ban három latin-amerikai országot kereshettem fel: Brazíliát, Perut és Ecuadort. Különleges kettősségre figyeltem fel.

Brazíliában feketék és fehérek keveredtek. Az embereket – az akkori katonai diktatúra ellenére is – a könnyedség, a jókedv, a táncolhatnék jellemzi. Ha valakit lefényképez az ember az utcán, az pózba vágja magát és ránevet. Peruban és Ecuadorban viszont nincsenek feketék, a fehérek mellett csak zárkózott indiánok vannak. Komorak, sietősek, ha őket akarja fényképezni valaki, arcuk elé kapják a karjukat és elfutnak.

De ne szaladjunk előre.

Egy novemberi napon a MALÉV gépen még csak Zürich felé repültünk, de a jótanácsot már szinte betéve tudtuk: „Hagyjátok itthon a megszokott mércét, mert Brazíliában azzal nem sokra mentek". Egykori MADISZ-tagtársam, aki már több mint húsz esztendeje Brazíliában él és gyakran hazalátogat, a véletlen találkozást a repülőgépen rögtönzött tanfolyamra használta fel. „Néhány kifejezést feltétlenül tudnod kell portugálul – mondotta. – Először is jól jegyezd meg ezt a szót: mañana. Azt jelenti, majd holnap, azaz majd egyszer, tehát soha. De talán van még egy fontosabb szó is: bagonza. Ez meg annyit tesz, mint zűrzavar."

Végre Rio de Janeiróban landoltunk.

Bezúdultunk a vámhivatalnokok karjai közé. Tülekedés, kiabálás, veszekedés. Hirtelen eszembe jutott a nemrég tanult kifejezés: bagonza. Aztán túlesünk a vizsgálaton, autóba ülünk és éktelen tülkölés közepette száguldunk a városba. A gépkocsik hol jobbra, hol balra előznek. Szemembe ötlik egy piros lámpa, aztán egy újabb is. Átsuhanunk. Lehet, hogy a déli földrészen színvak lettem és a zöldet vörösnek látom? Amott kettős záróvonal. Az autók azon gyakorolják a fordulást. Meg is kérdeztem a gépkocsi vezetőjét: – Itt másfajta szabályok vannak érvényben? „Áh – legyintett –, bagonza." – És a rendőrség nem próbál rendet csinálni? „Dehogynem – mutatott kísérőnk autókereket pumpáló emberek hosszú sorára. – Ha a gépkocsik tilosban parkolnak, a rendőrség egyszerűen kiengedi a gumikból a levegőt."

A Copacabanán a strand homokján sok futballkapu áll. Mindenfelé színes mezbe öltözött csapatok rúgják a labdát. A süppedő homokban nem könnyű a futás, még kevésbé pontos az átadás. A bámészkodók azonban joggal tapsolnak a mezítlábas fiúknak, akik önfeledten játszanak. A kariokák (így hívják a rióiakat, ez az indián eredetű szó azt jelenti, hogy folyó melletti) életétől elválaszthatatlan a futball.

S ha a brazil csapat gólt lő – bizony Szepesi elbújhat a brazil szpíkerek mögött, akik talán külön légzéstechnikai tanfolyamra járnak, oly erővel és oly kitartóan tudják kiáltani: góóól! Ha pedig győz a brazil válogatott, akkor a kétszázezer nézőt befogadó Maracana stadion szinte lángol az örömtüzektől, s valóságos csatatéren érzi magát az idegen, úgy durrognak, csattognak, sisteregnek a petárdák.

A futballal egyenértékű szentség a karnevál. Egy esztendőn át készülnek rá: tanulják a legújabb szambákat, varrják, hímezik a ruhákat, hogy aztán februárban három napon és három éjjelen át az utcákat egyetlen hatalmas táncparkká változtassák és önfeledten adják át magukat a mindent magával ragadó kavargásnak. Hiába, kenyér nem jut mindenkinek és itt nem a cirkusz a népszerű műfaj...

A város tisztasága, rendje hm... hogy is mondjam, némi kívánnivalót hagy maga után. Az egyik nap például sétálni mentünk az Avenida Rio Brancóra, az üzleti élet és a banknegyed modern, húsz-harminc emeletes, magas épületekkel övezett, fényes sugárútjára. Csak úgy csillogott a napsugár a temérdek ablakon. A közelében egyszer csak éktelen csattanás. Felkapom a fejem. Másoknak azonban a szeme sem rebben. „Csak egy vödör vizet, meg némi szemetet hajítottak ki a húszemeletes épület valamelyik emeletéről" – nyugtatnak meg újdonsült ismerőseim.

A Lapán, a bohémnegyed egyik öreg házának kapuja előtt egy jól öltözött nő egy tál babot tesz le a járda szélére, mellé három gyertyát állít. Meggyújtja őket, aztán az ételt egy üveg sörrel öntözi meg. „A férje

halt meg – mondja brazil kollégám –, őérte áldoz." Reggel már nem lep meg, amikor a tengerparti sétán családokat látok, akik térdelve vagy jógaülésben, állva vagy hajlongva a felkelő naphoz vagy a tengerhez címzett imáikat mormolják.

Együtt kavarog ebben a hatalmas országban Európa, az ősi Amerika és a fekete Afrika. Egybetorkollik a hit és a babona, a vallás és a pogányság.

Ország? Nem, Brazília a maga nyolc és fél millió négyzetkilométeres, közel Európa-nagyságú területével, százmilliós fehér, fekete, mulatt és indián lakosságával egy valóságos földrész, ahol a tanköteles gyermekek mintegy fele iskolahiány miatt nem jár iskolába, amelynek belsejében még ma is új, eddig ismeretlen indián törzseket fedeznek fel, faekét használnak, de ugyanebben az országban naponta sok száz modern személygépkocsit gyártanak és sugárhajtású repülőgépen szállítják a hasadóanyagot az Egyesült Államokba. A vad ősi állapotok és a legmodernebb civilizáció feszülnek itt egymásnak. A legek világa ez. Latin-Amerika legnagyobb, legnépesebb, leggazdagabb országa forr, változik, alakul.

Merőben különböző országrészek, csaknem két tucatnyi önálló állam alkotja ezt a hatalmas birodalmat. Igaz, útjai, vasútjai még alig vannak. De modern repülőgéphálózat biztosítja az ország vérkeringését. Persze, a járatok a brazil pontossághoz és fegyelemhez szoktak. „Mañana" – majd holnap, mondják az utasnak, aki magabiztosan jelenik meg a repülőtéren, hiszen a jegyét jó előre megváltotta, s ott van rajta a két bűvös betű is: OK – minden rendben. Dühöngsz? Ugyan minek? Inkább tégy úgy, mint az a gépkocsivezető, aki száguld a vad forgalomban, és minden szabályt áthágva, hozzád ütődik kocsijával. Amikor látja, hogy valamiféle népies megjegyzéshez készülsz, kihajol az ablakon és barátságosan rád nevet: „Ta bon" – jól van!

Mert itt az emberek alapvető jellemvonása, hogy kedvesek, szívélyesek. És hiszékenyek. Ilyenek, amikor vásárolnak és a kirakatokban az árakat nézik. Árakat? Nem, csupán a részletfizetés összegét, mert csak azt írják ki. Semmi mást. Még azt sem, hogy hány havi részletet kell fizetni. Hogy aztán a részletek kifizetése nyomán a fizetésből nem marad semmi? Az már más lapra tartozik. Valahogy majd csak lesz! Elvégre a kariokákból a furfang sem hiányzik. Rióban mesélték, hogy valamelyik fontos hivatalban az egyik tisztviselő széke karfájára tette a zakóját, aztán tíz napra elutazott vidékre. Ha kereste valaki, a társa a kabátra mutatott és azt válaszolta: „épp most ment ki a szobából".

XII. Önteltség nélkül

A bel- és külpolitika mezsgyéjén

De térjünk vissza a hazai témákra. A gazdasági és a társadalmi reform érintette a többi baráti országhoz fűződő viszonyunkat (amit az tett kényesebbé, hogy jó ideig egyedül jártuk a reform útjait), s másfajta értelemben a tőkés világhoz fűződő kapcsolatainkat is.

Említettem, a kényes kérdések elől nem volt szokásom kitérni. Így hát írásaimmal bekapcsolódtam az e témákról folyó vitákba. Igaz, csak annyira, amennyire egy külpolitikusnak lehetősége nyílt a kül- és belpolitika mezsgyéjéről hozzászólni az eseményekhez. S ma már azt is látom, kezdetleges érveléssel. De hát akkoriban, azt hiszem, mindannyian sokkal egyszerűbbnek láttuk az előttünk álló feladatot.

1971. február 28-ai „A tapasztalatoktól a tanulságokig" című cikkemből idézek:

„Ha a földkerekség immár három kontinensének 14 országában történelmileg többé-kevésbé egy időben kerekedett is felül a szocialista forradalom, mindegyik ország népét más-más helyzetben találta, sokféle históriai előzménnyel és hagyománnyal, a gazdaság, a kultúra, a műveltség, a szakképzettség különböző fokán és eltérő aktuális politikai tennivalók közepette. Következésképp: a szocializmus építése – a nemzetek fejlődésének eltérő állapota miatt – maga is nemzeti keretek között megy végbe...

Nagyon is kézenfekvő tehát, hogy az alapvetően azonos irányú feladatok megvalósításakor az egyes szocialista országok gazdaságának eltérő lehetőségei (nyersanyagforrásainak gazdagsága vagy szegénysége, ipari-műszaki kultúrája vagy elmaradottsága) éppúgy nem hagyhatók figyelmen kívül, mint ahogy nem hanyagolható el az illető nép tradíciója, nemzeti karaktere, a munkában megnyilvánuló szokásai, az illető ország nemzetiségi megosztottsága, egyházainak politikai magatartása és befolyása, s még folytathatnánk hosszan a felsorolást. Az egyes szocialista országok kommunista pártjainak mindezt figyelembe kell venniük... nem alkalmazhatnak kész recepteket, nem fogadhatnak el kész megoldási sémákat, nem másolhatnak modelleket annak kockázata nélkül, hogy eltérő feltételek közepette ne másféle eredményhez jussanak...

A tapasztalatok átvételének is önálló, az illető ország sajátosságaihoz igazított alkalmazást kell jelentenie."

1972. december 23-án „Önteltség nélkül" címmel jelent meg írásom, azzal kapcsolatban, hogy egyesekben felülkerekedett az a nézet: másodrendű szerepük van a mások hibáiból leszűrhető tapasztalatoknak, a hazai sajátosság, a nemzeti tapasztalat kizárólagos jelentőségű. Elkezdték önnön vállukat veregetni, más országok gyakorlatát lekezelni, ami akkor sem lett volna jó, ha azt megfogható eredmények támasztották volna alá. Ráadásul az ilyen magatartás csak a szomszédos országokkal való kapcsolatok megromlásához vezethetett. Ehhez kapcsolódott a cikk, amelyből idézek:

„Csupán azért irányította volna a központi bizottság a figyelmet a nacionalista veszélyre, mert sosem árt figyelmeztetni a történelmi múltunkból, a Horthy-fasizmus soviniszta neveléséből fakadó maradványokra?... Igen, azért is. De más, aktuálisabb ok miatt is. Ha a szocializmus építése időszakában – az eredmények szülte jogos nemzeti büszkeség és szocialista hazafiság átcsap a »kommunista gőgbe«, az nem csak a legmegszokottabb régi nacionalista szellem maradványai elleni harcot fékezi, hanem táptalajául szolgál egyfajta újkeletű nacionalizmusnak is.

Nem feledhetjük például, hogy az ötvenes évek elején az akkori pártvezetés, miközben a legmechanikusabban másolt, azt hirdette, hogy »mi alkalmazzuk legjobban a marxizmus–leninizmus tanításait«, »mi haladunk a leggyorsabban a szocializmus útján«. Végül a nemzeti önteltség mind magasabbra csapó gőze már nem csak a mások okos tetteit homályosította el, de nem engedte meglátni a magunk mindjobban felhalmozódó hibáit és a dolgozó tömegek egyre növekvő elégedetlenségét sem... Ha a mi módszereink lényegesen jobbak volnának, ezt csak azzal bizonyíthatnánk, ha többiekénél lényegesen jobb eredményeket érnénk el, illetve az övékénél kevesebb problémával kellene megküzdenünk... Vezetési módszereinknek is csak egyetlen bírája lehet: az élet, a gyakorlat. Az, hogy segítségükkel eredményesen tudjuk-e megoldani a szocialista építés, a termelés emelése, a hatékonyság növelése, a külkereskedelem, az életszínvonal fejlesztése terén előttünk álló feladatokat vagy sem."

Ma már megértem, hogy ez a megközelítés – minthogy a mi módszereinkkel sem értünk el alapvetően jobb eredményt – nem jelenti a végső igazságot. Igaz, úttörő kísérletet végeztünk, amelynek végül is lettek, vannak nemzetközi tanulságai is. Mindamellett bírálni kellett és kell a nacionalista gőgöt, mert a nagyképűség csökkenti annak a lehetőségét is, hogy tőlünk mások vegyenek át tapasztalatokat. S mert itt kell megtalálnunk az együttélés kölcsönösen elfogadható normáit.

Szavak vagy tettek reformja?

Minderre azért emlékeztetek kissé hosszasabban, mert a 70-es évek elején folytatott vitáknak ezt az aspektusát „elfelejtik" felidézni és mert egy évtizeddel később, a 80-as évek elején tapasztalható fizetési gondokba az is belejátszott, hogy e leszűrt tanulságokat nem tartották szem előtt.

Márpedig a tömegek – ha nem is örömmel – azt mégiscsak megértik, tudomásul veszik, hogy az útkeresés, a kísérletezés közben nem egyszer hibákat is elkövetünk. De ha azt tapasztalják, hogy nem okulunk a korábbi hibákból, hanem megismételjük azokat, akkor a helyes törekvéseket is kompromittáljuk a szemükben. Épp így azok számára, akik a ma nehézségeit látják, nem elegendőek az okokról szóló mégoly megalapozott magyarázatok. Ők elsősorban arra a kérdésre várnak választ: tudunk-e változtatni a gondokon?

Szólni kell minderről, mert az égető napi problémák leküzdésére irányuló – olykor bizony ellentmondásos – erőfeszítések közepette akadnak, akik úgy tüntetik fel, mintha a reformok megvalósításában csupán a külső és belső visszahúzó tényezők akadályozták volna őket. Pedig illene önkritikusan elgondolkozniuk. Ha igaz is, hogy a reformok útját jó ideig egyedül jártuk, ha igaz is, hogy a külső körülmények általában kedvezőtlenül alakultak, az is igaz, hogy saját tétovázásunk és nem egy hibás döntés szintén növelte nehézségeinket. A hitelek felhasználása például nem bizonyult hatékonynak, s a közösségi tulajdon gazda szemléletű hasznosítását sem sikerült megoldanunk.

A szavak reformjánál jóval nehezebb a tettek reformja.

Meggyőzés pénzért?

E folyamattal párhuzamosan jelentkezett még egy kórtünet. A hetvenes évek második felében egyre gyakrabban tapasztaltam, hogy a „lelkesedésből végzett társadalmi munkát" kezdték nevetséges és tarthatatlan dolognak minősíteni még azok esetében is, akik ilyenre pedig szívesen vállalkoztak. E szemléletnek kialakult egy sajátos következménye: egyre több helyen – ahova meghívtak előadást tartani – fizetést kezdtek felajánlani. Így volt ez vállalatoknál, minisztériumokban, de még pártszervezeteknél is, ha pártnapra vagy taggyűlésre mentem előadóként.

Eleinte csak zavarba jöttem, de még könnyen elhárítottam a honoráriumot. Ahogy telt-múlt az idő, fokozatosan mind nehezebbé vált a visszautasítás, szabályos vitákba bonyolódtunk. Én úgy éreztem, s ezt

meg is mondtam: ez az én társadalmi munkám. Ráadásul nem „eladni" kívánom nézeteimet, nem pénzért árulni politikai véleményemet, hanem meggyőzni szeretném róluk a hallgatóságot. De ha elfogadnám a pénzt, ugyan milyen erkölcsi alapom lenne arra, hogy elhiggyék: szívemből beszélek?

Amikor aztán pénzt nem tudtak adni, ajándékokat kezdtek küldözgetni: öngyújtót, ruhaszövetet és más apróbb tárgyakat. Visszaküldöztem ezeket, kérve, adják külföldi vendégüknek. Az eredmény az lett, hogy kölcsönösen kínossá vált a dolog, s ezt elkerülendő, korábbi rendszeres meghívóim közül sokan csendben „lemorzsolódtak".

Egy megyei pártbizottságon telt be a pohár. A pártbizottság első titkára meghívott: a megye valamennyi függetlenített pártmunkása részére háromnapos összevont „fejtágítót" tartanak, vállaljam el az időszerű külpolitikai témáról szóló előadást és konzultációt. Az enyém lenne a záró előadás. Megtisztelésnek tartottam a kérést. Előadásom vagy két órát tartott. Úgy éreztem, jól sikerült, „formában vagyok". Erre mutatott, hogy rengeteg kérdést is kaptam és a konzultáció még vagy négy órát vett igénybe. A taps is azt jelezte: a hallgatóság úgy érezte, nem beszéltem mellé. Az előadáson és a konzultáción mindvégig a megyei pártbizottság első titkára elnökölt.

Amikor a konzultáció is befejeződött, az első titkár meghívott a szobájába egy fröccsre. Az előszobájában megállított a titkárnője és egy borítékot akart átadni. Szabadkoztam. Ekkor egy ott álló munkatárs biztatott, hogy csak vegyem át. – Köszönöm, nem jár nekem semmi – mondtam neki is és bementem az első titkár szobájába. A munkatárs oda is utánam jött a borítékkal. Megszólalt az első titkár: – Vedd csak el, jár ez neked. Arra kértem, vegyük le ezt a témát a napirendről, mert csak mindkettőnk számára kellemetlenné válhat a dolog. – De miért? – kérdezte –, hiszen tegnap a KB egyik osztályvezetője, tegnapelőtt pedig az egyik titkára tartotta az előadást és ők is átvették. – Na, látod, ezek szerint én vagyok az ultrabolsevik – válaszoltam. – Hiszen nekik hivatali kötelességük lett volna az előadás megtartása, nekem nem az. Ezzel együtt csak azt mondhatom, hogy velem neked két dolgod van: az, hogy megítéld, előadásom politikai vonala összhangban állt-e a pártéval, ha nem, azt jelentheted. És az, hogy eldöntsd: az előadás lekötötte-e a hallgatóság figyelmét vagy unalmas volt. Ha az utóbbi, máskor ne hívj meg.

– Tudod, valójában én veled értek egyet – mondta. És többé nem hívott meg.

Megértem, hogy mindezért sokan engem néztek, néznek hülyének.

XIII. Szerkesztőségi anatómia

Mit csinál egy külpolitikai rovat?

Az olvasók többnyire azt hiszik, egy napilap külpolitikai rovatának tevékenysége az MTI híranyagainak a lapban való elhelyezéséből áll. No, legfeljebb egyes kérdéseket még kommentálnak is.

Azért ennél bonyolultabb és sokrétűbb a feladat.

Egy külpolitikai rovatnak, egy külpolitikai újságírónak először is örökké készenlétben kell állnia. Soha nem tudhatja, hogy a világ melyik részén, mikor történik valami fontos esemény, amelyről hírt kell adnia. Ezért – legyen éppen szabadságon, vagy utazzon külföldi riportútra – szinte csüng a rádión, örökké búvja a hírszolgáltatásokat, figyel a külföldi híradásokban és kommentárokban fellelhető eltérésekre, olvassa a hazai és külföldi elemzéseket. Nekem mindig is valóságos sokkot okozott, ha elutaztam, visszatértemkor éjjeleket töltöttem a felhalmozódott anyagok elolvasásával, nehogy valamely eseményt „kihagyjak" és az ismeret hiánya miatt vétsek politikai hibát.

Persze, senki sem lehet mindenben szakember, így aztán a külpolitikai rovat tagjai között – érdeklődés, nyelvtudás, szükséglet szerint – „felosztottuk a világot". Ki, mely országokat, témaköröket kísér figyelemmel, aszerint olvassa rendszeresen lapjaikat, a róluk szóló híranyagokat, hogyha kell, szakértői szinten legyen kész a kommentálásra, a cikkírásra. E szerint jártak nekik a külföldi lapok, utaztak, kaptak tudósítói beosztást.

Mindenki kettős feladatot végzett. Egyrészt havi beosztás szerint ügyeletes szerkesztő volt. E napokon az MTI napi 100–120 oldalnyi sűrűn gépelt híranyagtömegéből ő választotta ki a lapban elhelyezhető 10-12 gépelt oldalnyi anyagot, valamint a saját tudósítóinktól kapott körülbelül ugyanennyi híranyagot. Ez a munka óriási politikai tapasztalatot igényelt, hogy valóban a legfontosabb és legérdekesebb híreket helyezzék el a lapban. (A legnagyobb veszélyt a gondatlan válogatás, a „belapátolás" jelentette.) Másrészt a saját területén történő eseményeket – ha szükséges volt – „megzenésítette", kommentálta.

A hírszerkesztés a napilap elsődleges, alapvető feladata. Már délben ½2-kor megtörtént a laptükör bediktálása a rovatvezető részéről. Háromnegyed 3-kor rovatértekezletet tartottunk, ahol az ügyeletes szerkesztő adott tájékoztatást a nap várható legfontosabb eseményeiről. A kényesebb kérdéseknek már ott megállapodtunk a megközelítés szempontjairól, s arról, hogy mit, ki kommentáljon. 4-kor laptü-

kör értekezletre gyűltek egybe a rovatvezetők. Este ½7-kor a szerkesztői stáb tanácskozott az induló oldalról. Este 10–½11-kor lapzárta vidékre, éjfélkor áttördelés – ha kellett – a budapesti példányok számára.

Valamennyi lap közül a *Népszabadság* rendelkezett a legtöbb saját, állandó külföldi tudósítóval, ami lehetővé tette – ha jól gazdálkodtunk velük –, hogy valósághűbben, helyi színekkel, első kézből tolmácsoljuk a történteket. A külföldi tudósítói munkára szakosodás, újságírói felkészültség és nyelvtudás alapján választottuk ki a munkatársakat. Három-öt esztendőt töltöttek állomáshelyükön, aztán visszajöttek a rovatba, tapasztalataikkal gazdagítva annak ismereteit. (A kiküldetés többnyire kihatott családi életükre is. Általában még jobban „összerázta", olykor bomlasztotta a házasságokat.)

Tudósítóként dolgozni külföldön nagy felelősség. Bele kell élnie magát az adott ország helyzetébe, mégis meg kell őriznie „magyar szemüvegét" akkor is, ha évekig távol él. Az ő „belső információi" segítik a hazai szerkesztést is. A legfontosabbak természetesen, a tudósításai, kommentárjai. De neki Magyarországot és ezen belül az MSZMP-t és lapját képviselnie kellett egész magatartásával, ottani életvitelével is. Ha valamelyikük karambolozott, netán a felesége idegességében durván szólt rá egy gyerekre, vagy ő maga méltatlan személyekkel tartott kapcsolatot, abból diplomáciai bonyodalom támadhatott, s nem egyszer támadt is, ami olykor visszahíváshoz vezetett.

Ami szüntelen dilemmát okozott, az a lap iránt támasztott kettős követelmény. Egyrészt a tömegek számára (abban az időben körülbelül 800 ezer példányban jelent meg a lap, ez közel 2 millió olvasót jelentett) olvasmányosan, közérthetően írjunk, azaz igazi néplap legyünk. Másrészt elégítsük ki a politikailag igényesebb és felkészültebb értelmiségiek igényeit is, azaz egyidejűleg a politizáláshoz, az ideológiai munkához érveket adó pártlap is legyünk. Sosem voltunk elégedettek e tekintetben. Munkánknak hol ez, hol az az oldala sikeredett jobban.

Önállóbb mozgásteret

A tartalmi munkát illetően volt egy alapvető gondunk: akarva-akaratlan a Varsói Szerződés, még pontosabban a szovjet külpolitika sajátos magyar vetületét képviseltük, mert Magyarországnak gyakorlatilag nem volt teljesen önálló külpolitikája. Eleinte nem is voltunk ennek kellően a tudatában, azt hittük, a közös külpolitika teljes egészében egybeesik nemzeti érdekeinkkel.

Csak fokozatosan értettük meg az eltérést. Ebben az első lökést alighanem 1968, a Csehszlovákiába való bevonulás adta. A felismerésben bizonyára nagy szerepe volt annak, hogy Kádár épp akkorra jutott ki az 1956 okozta hullámvölgyből, ám ez az esemény visszaszorította őt a „kiszolgáló" szerepkörébe. A bevonulásban való részvétel elől ugyanis nem tudott kitérni, a szovjet csapatok jelenléte és 1956-os szerepe után nem választhatta a román utat. Brezsnyevék pedig 1968-at is 1956-os módon ítélték meg.

A magyar részvétel kényszer volt, amiből Kádár azt a tanulságot vonta le, hogy nem csupán a bel-, hanem a külpolitikában is önállóbb mozgástérre van szükség.

Lehet, hogy e felismerésben bizonyos szerepet játszottunk mi, külpolitikai újságírók is. Szembe találtuk ugyanis magunkat azzal: ha valamit nem írunk meg, elhallgatunk, vagy csak egyoldalúan mondunk el, akkor a következmények egészen mások, mint a Szovjetunióban. Az ugyanis egy hatalmas birodalom, amelyet annak idején a nyugati rádiók nem tudtak teljesen besugározni, így a *Pravda* olykor akár egy hét késéssel is közölhetett híreket. Nálunk viszont a Szabad Európa Rádió jobban besugározta az országot, mint a Kossuth-adó. Mi tehát már csak ezért sem követhettük a *Pravda* módszerét. Szükség volt a nyugati információkra éppúgy, mint saját, közvetlen tapasztalatokra.

1968 után ez az igény összetalálkozott Kádár fentebb említett gondjaival. A következtetés kettős volt: egyrészt megkezdődött egy önálló gondolkozású külpolitikai szakértői gárda kiépítése a Külügyminisztériumban, illetve a Külügyi Intézetben, másrészt a hírközlő szervek lehetőséget kaptak arra, hogy széles tudósítói hálózatot hozzanak létre Nyugaton is. Így került sor arra, hogy az MTI vagy 25 helyre, mi, a *Népszabadság* pedig 16-17 helyre küldhettünk saját tudósítót. Ahol pedig nem volt tudósítónk, de lényeges esemény történt, oda kiutaztathattuk munkatársunkat. Így közvetlen tapasztalatokra tettünk szert Nyugaton, a harmadik világban, Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában.

Ettől kezdve egyre inkább kötelező szabállyá vált: nem maradhatunk le egyetlen eseményről sem. Ami késő este fontos dolog történt a világban, annak másnap reggel, lehetőleg saját tudósítónk tollából, vagy az MTI hírszolgáltatásából benne kellett lennie a lapban.

Anélkül, hogy ezt külön hangsúlyoztuk volna, fokozatosan jócskán megnőtt a különbség a *Népszabadság* és a *Pravda* külpolitikai hírszolgáltatása és – legalább árnyalatok tekintetében – kommentárjai között. Néhány esztendő alatt kialakult egy széles látókörű, világot látott, megfiatalított és szakmailag felkészült gárda, amely (legalább a sorok között) messze többet írhatott meg, mint a többi szocialista or-

ságbeli társai. Mindez szintén közrejátszott abban, hogy – bár az alapvető közös szabályok alól a Népszabadság sem vonhatta ki magát – a lap tekintélye Keleten és Nyugaton egyaránt megnőtt. Alighanem ezért válhatott ez az újság az ország „legkedveltebb napilapjává".

Kilenc főszerkesztő

Aa alatt a huszonegy év alatt, amit a *Népszabadság*nál töltöttem, kilenc főszerkesztő mellett dolgoztam. Volt, aki tagja volt a Politikai Bizottságnak, volt aki nem. Voltak, akik érdemben beleszóltak a lapkészítésbe, akadtak, akik inkább csak szemlélődtek. Dolgoztam olyan főszerkesztővel, akit csak a főbb politikai irányvonal érdekelt, volt, aki a részletekre is odafigyelt. Olyan is akadt, aki egyikre sem volt kíváncsi.

Közülük két főszerkesztő – sajnos már egyik sem él – emelkedett az átlag fölé: Komócsin Zoltán és Nemes Dezső. Merőben más volt a stílusuk és a temperamentumuk, de egyaránt elolvasták a cikkeket, és megjelenés előtt konkrét kritikai véleményt mondtak a rovatvezetőnek vagy még inkább a szerzőnek. Időnként keményen bírálták az általam jóváhagyott vagy írt cikkeket is, s velük szemben nem volt könnyű érvelni. De meghallgatták az embert, s nem utólag mondtak véleményt. Ami pedig különösen fontos: az általuk jóváhagyott írásokért tartották a hátukat.

Komócsin Zoltánról már szóltam.

Nemes Dezsőről – aki kétszer is volt a *Népszabadság* vezetője: 1957–1961 és 1977–1980 között – sok legenda él. Akik nem dolgoztak vele, tartottak tőle, merev, dogmatikus emberként tartották számon. Aki dolgozott vele, az hamar megtanulta: szigorú, a kukacosságig pontos, precíz, egyenes, jellemes ember. Felkészült, nagy tudású személyiség, véleménye mögött ismeret, meggyőződés rejlik, makacs, nehéz vele vitatkozni, álláspontját megváltoztatni majdnem lehetetlen, amit jóváhagy, azért kiáll.

Szinte páratlan volt munkabírása, szívóssága, kitartása. Amíg csak erejéből tellett, dolgozott, írt, munka nélkül nem tudott élni. Jellegzetesen magas hangján kurtán beszélt, sohasem szaporította a szót, a lényegre összpontosított. Amikor 1977-ben a főnököm lett, beadtam egy írásomat jóváhagyásra. Elolvasta és nem kertelt: „Vannak gondolatai, de pongyolán ír. Javítsa ki."

Egyszerűsége, puritánsága közismert volt, emberi figyelmessége, segítőkészsége jóformán a naivitásig terjedt. Egyszer bementek hozzá és elmondták neki, hogy a lap egyik újságírója nehéz anyagi helyzetbe

került. Odament a szekrényéhez, kivett ötezer forintot, átadta, és ezt mondta: „Ennyi pénzem van. Elég lesz?"

Halála előtt hosszú ideig kórházban feküdt. Egy alkalommal így fordult a feleségéhez: „A természet törvényei elkerülhetetlenek. Kérlek, ha már nem leszek, ne maradj abban a négy szobás lakásban, költözz egy kisebbe. Van 80 ezer forintunk, oszd fel az unokáink között, de csak akkor, ha becsületesek és jól tanulnak. Különben add oda az államnak."

De volt más típusú főszerkesztő is.

Olyan, aki nem szívesen vállalta ezt a feladatot, s ehhez is tartotta magát. Nem avatkozott a munkánkba. Amikor távozott a laptól, a titkárnő megkérdezte, nem ad-e át neki anyagokat. Odament a páncélszekrényéhez, kinyitotta, mindössze egy ceruza volt benne. Kivette és odaadta: „Tessék, Marika".

Akadt, aki úgy ítélte meg, hogy a lap számára ő a leghasznosabb főszerkesztő, mert jól ismeri a „főrészvényes" kívánságait, ő képviseli tehát a „normál a" hangot.

S volt, akinél minden mást megelőzött a „lista". Ezen tartotta nyílván a vezetők és házastársaik születés- és névnapját, hogy időben tolmácsolja jókívánságait. Azon a listák jegyezte fel azt is, hogy melyik évben, kinek mit küldjön ajándékba.

Sokat könnyített a munkámon, hogy a külpolitikai rovat a főszerkesztő első helyetteséhez tartozott, aki mindvégig ugyanaz a személy volt: *Rényi Péter*. Hagyott dolgozni, nagy önállóságot biztosított. De az írások tekintetében nem volt könnyű ember. Ő maga kitűnő szerkesztő, kiemelkedő publicista, híres vitázó. (Igaz, időnként spekulatív teóriáit is félelmetes logikával védte.) Megannyi levelét őrzöm, amelyekben írásaimat ízekre szedte, többnyire joggal. Sokat, nagyon sokat tanultam tőle politikából és újságírásból egyaránt.

Jó és rossz viták

Sok kitűnő újságíróval, publicistával, riporterrel hozott össze a sors. Olyan munkatársakkal dolgozhattam együtt, akik a *Népszabadság*nál váltak a magyar külpolitikai újságírás kiemelkedő képviselőivé, s akiktől sokat tanultam, mint például *Vajda Péter*, *Nemes János*, *Szabó L. István*, *Rudnyánszky István*, *Bebrics Anna*, *Hajdú János*, *Avar János*, *Kalmár György*, *Rózsa László*. Olyan megbízható derékhaddal, mint *Árkus István*, *Máté Sándor*, *Böcz Sándor*, *Buzási János*, *Fábián Ferenc*, *Kovács István*, *C. Tóth Béla*. Vagy olyanokkal, akiket fiatalon sikerült bevinni a rovatba, mint *Kereszty András*, *Serény Péter*, *Zalai*

István, Győri Sándor, Dunai Péter, Füzes Oszkár, Miklós Gábor, Kis Tibor, Eszes Tibor, Laczik Zoltán, Seres Attila, Nagy Csaba és mások. Tudatos építkezés volt ez, amelynek során vállaltuk a rizikót, hogy sikerül jó külpolitikai újságíróvá válniuk. (A rovat pedig, amely a 60-as évek közepén még a „legöregebb" volt, a 70-es évek elejére – az átlagot tekintve már csak 36 éves – a *Népszabadság* legfiatalabb rovata lett.) Valamennyien megragadtak a lapnál, s túlnyomórészt a szakma egyéniségévé nőtték, növik ki magukat.

(Akadt köztük egy próbaidőre felvett gyakornok is, aki irodalmi színvonalú fordításra alkalmasnak bizonyult, de a külpolitikai újságíráshoz nem volt érzéke. Amikor aztán eltanácsoltuk a pályáról, eleinte nem fogadta el, hogy szerencsétlenségtől óvtuk, hiszen talán egy életen át végezhetett volna olyan munkát, amihez nem volt képessége. Ráadásul külföldi munkára kérte magát, amelynek segítségével – mint kiderült – a családi életben támadt gondjait szerette volna „lerázni" magáról. Nem kapott hozzá támogatást.)

Kollégáim többségével több fűzött össze, mint munkatársi kapcsolat: barátság is. Igaz, egyikükkel sem voltak vitáktól, olykor viharoktól mentesek az együttműködés esztendei. Az összezördülések többnyire egy-egy konkrét kérdés politikai megítélésével függtek össze. A későbbi fejlemények aztán hol egyikünk, hol másikunk véleményét igazolták. Ami engem illet, inkább merevségre voltam hajlamos.

Természetes, hogy egy szerkesztőség műhelymunkái politikai vitákkal tarkítottak. Ez feltétele a tartalmas, gondolatébresztő írásoknak, és az újságírók politikai, emberi fejlődésének. De a külpolitikai újságírásban egy napilapnál azért is gyakoribb az eltérő megítélés, mert a munka jellege megköveteli a gyors ítéletalkotást, a tévedések csökkentéséhez tehát nélkülözhetetlen a vélemények azonnali ütköztetése. S még valamire szükség van. A rovatvezető vitatkozhat, veszekedhet munkatársaival, de a rovat munkájáért, szerkesztő tevékenységéért tartsa a hátát. Hogy e téren miként jártam el, azt volt munkatársaim hivatottak megítélni.

Más dolgok is adtak vitákra alkalmat. Az újságírót nevének nyomtatásban való megjelenése, a szereplés gyakorta amolyan színészi attitűdökkel megáldott személlyé is avatja. Esetenként a hiúság, vagy olykor – szerencsére korlátozott mértékben – a jellemtelenség (pl. rokoni kapcsolat felhasználása, holott az illető a tehetségével is elérhette volna célját, vagy a kétszínű, hát mögötti véleménynyilvánítás a politikai nézeteltérések becsületes, nyílt vitákban történő tisztázása helyett, a főnökségnél való furkálás, nyálazás stb.) vezetett nézeteltérésekhez. E tekintetben – „ami a szívén az a száján" stílusával – kitűnő

fékező erő volt a jó szerkesztői és szervezői vénájú *Szamosi Károly* főszerkesztő-helyettes.

Az a jó két évtized, amit a *Népszabadság*nál töltöttem, sok mindenre megtanított, de nem kevés negatív vonást is magamra szedtem. Jó volt, hogy sok nemzetközi politikai tapasztalatra tehettem szert és változatos, izgalmas életet éltem, hiszen majdnem minden nap történt valami új, szinte egyetlen napra sem emlékszem, amikor unatkoztam volna. De nem tett jót, hogy túl sokáig voltam egy helyen, méghozzá olyan helyen és időszakban, ahol és amikor az újságírói és szerkesztői tevékenység során majd minden sort úgy kezeltek: ami a párt központi bizottságának lapjában jelenik meg, az a párt nevében, a párt számlájára történik. Ez a szemlélet sokáig a kelleténél is jobban rám ragadt.

A szerkesztői tevékenység sok tekintetben vitára „állítja be" az embert nemcsak munkatársai, hanem a vezető személyiségek írásaival kapcsolatban is. Hiszen az ő külpolitikai tárgyú cikkeiket is meg kellett szerkeszteni, nekik is meg kellett mondani, hogy írásukban ez vagy az a rész nem jó. Nem lehetett csupán udvariasan vigyorogni, vállalni kellett a „rossz ember" szerepét. Persze azt lehetett volna udvariasabban, „dicsérgetések közepette" tenni. De e téren gyakorta nem bizonyultam kellemes partnernek, vagy ahogy mondani szokás, „jó diplomatának".

Új vizekre

1982 végén, *Berecz János* főszerkesztősége idején, a „főrészvényes" (Kádár János) jelenlétében vita folyt a szerkesztő bizottságban. Külpolitikai propagandánkat illetően két gondot tettem szóvá. Elsőként azt, hogy a tőkés országokkal kapcsolatos tájékoztató munkánkat befolyásolja eladósodottságunk (abban az esztendőben a visszafizetések tekintetében borotvaélen táncoltunk). A második az volt: ha valamelyik európai szocialista ország gazdasági eseményeiről írtunk – amelyeket a mienkétől eltérő gazdaságirányítási módszerekkel értek el –, azt egyes gazdasági szakemberek a reformunk elleni támadásnak minősítették. Az ilyen magatartás – úgy véltem és ma is úgy vélem – nehezítette a baráti országokról szóló tájékoztató munkát, és azt, hogy mások eredményre vezető tapasztalatait hasznosíthassuk. Nos, ezzel a véleményemmel Kádár Jánosnál nem arattam sikert. Másfél órás felszólalásából több mint egy órát nekem szentelt. Berecz és a Kádárt kísérő *Lakatos Ernő* utána odajöttek hozzám és azt súgták a fülembe: végre valaki meg merte mondani! Én hazamentem és azt

mondtam a feleségemnek: egy esztendő múlva nem leszek a *Népszabadság*nál. Nem sokat tévedtem.

A következő esztendőben azonban nemcsak szerkesztőbizottsági vitákban esett szó az ilyen és hasonló kérdésekről. A párt Központi Bizottságának ülésén, valamint az akkoriban rendezett nagyköveti értekezleten is napirenden voltak ezek a témák. 1983. augusztus 18-án „Felelősséggel" című írásomban is foglalkoztam velük:

„Kellő tisztelettel és figyelemmel viseltessünk mások eredményei és módszerei iránt, ahogyan ez barátok között kölcsönösen természetes. Nincsenek egyedül üdvözítő receptek; ami egyikünk számára hatékonynak bizonyul, nem biztos, hogy a másik ország feltételei közepette is hasonló eredményre vezet, s megfordítva: ami valahol nem megy, más körülmények között még eredményes lehet. Ha büszkék vagyunk saját eredményeinkre, legyünk büszkék barátainkéra is. Ha megértést igénylünk a mi nehézségeink s módszereink iránt, joggal várható el, hogy megértést tanúsítsunk a másokéit illetően is...

Nem a szocialista hazafiság áll szemben a nemzetköziséggel, hanem a nacionalizmus áll szöges ellentétben a szocialista hazafisággal."

E cikk kapcsán volt olyan KB titkár, *Szűrös Mátyás*, aki közölte velem: vegyem tudomásul, hogy „Magyarországon nincs nacionalizmus". Vitatkoztam vele, eredménytelenül. Minthogy akkor nem volt kéznél a cikk, néhány nap múlva levelet írtam neki, amelyben megerősítettem, hogy a cikk újbóli elolvasása után sem változott a véleményem. Mellékeltem Kádár Jánosnak, valamint *Aczél György*nek az 1983. júliusi nagyköveti értekezleten elhangzott beszédeiből a nacionalizmussal foglalkozó, némileg rövidített szövegrészeket is, amelyeket – jól, rosszul – a cikk írásakor hasznosítottam. (Ezekben a beszédekben kritikailag esett szó azokról, akik szerint „nacionalizmust építeni igazán csak mi, magyarok tudunk". Szűrös – aki a nagyköveti értekezlet egyik előadója volt – velük, persze, nem vitatkozott.)

Feleletet ugyan nem kaptam a levelemre, ám 1983. november végén – csaknem egy esztendővel a Kádár Jánossal való vitát követően – „baráti beszélgetésre" hívatott *Horn Gyula*, a pártközpont külügyi osztályának a vezetője és közölte: a Külügyminisztérium szeretné, ha nagyköveti funkciót vállalnék. Megköszöntem a megtisztelő ajánlatot és elmondtam: minthogy a *Népszabadság*nál a külföldi tudósítók is hozzám tartoznak, a két évtized alatt sokszor tettem személyi javaslatot külföldi tudósítói megbízatásokra, egyszer talán magamat is ajánlhattam volna. Sosem tettem. Egyszerűen nem szeretnék, nem tudnék tartósan külföldön élni. Akkor arról kezdett beszélni velem, hogy milyen magas lehetne a keresetem. Mondtam is neki (itt most finoman

fogalmazok): az évtizedek folyamán illett volna annyira ismerniük engem, hogy számomra ezek nem hatásos érvek.

Meg sem kezdett diplomáciai pályafutásom ezzel véget is ért.

Ezek után csupán „baráti észrevételként" elmondott két konkrét és egy elvi jelentőségű kritikai megjegyzést a *Népszabadság* külpolitikai munkájáról. A konkrét bírálat szerint nem közöltük *Thatcher* brit miniszterelnök londoni bejelentését, hogy Budapestre látogat, illetve elhallgattuk *Lamsdorff*nak, az NSZK gazdasági miniszterének moszkvai utazását. Az elvi kifogás pedig arra vonatkozott, hogy – úgymond – „diszkréten" kezeljük az enyhülés megnyilvánulásait és a sajátos magyar érdekeket, viszont „túlhangsúlyozzuk" a nemzetközi helyzet éleződését tanúsító jelenségeket és a közös érdekeket.

Azt feleltem, hogy szerintem a tények aligha igazolják ezeket a megjegyzéseket, de utánanézek és hamarosan válaszolok.

Másnap elküldtem első levelemet. Ebben elmondtam, hogy Thatcher parlamenti beszédéből a magyarországi utazására vonatkozó részt az MTI – annak a szokásnak megfelelően, hogy a külföldi kormányzó ideutazását magyar szervek jelentik be – nem adta ki a lapok számára. Ezért egyik újság sem közölte. Ez a sajtóirányítás, nem pedig a *Népszabadság* dolga, így hát, ha az eljárást hibásnak tartják, az illetékes agit.prop. osztálynál járjon el. Mellékeltem továbbá a *Népszabadság* november 16., 17. és 19-ei számait, amelyekből kiderült, hogy három alkalommal is foglalkoztunk Lamsdorff moszkvai tárgyalásaival.

Két nappal később az elvi kifogásokkal kapcsolatban írtam újabb levelet. Szóvá tettem, hogy bár a *Népszabadság*ot felügyelő pártszervektől nem hallottam munkánk irányvonalát bíráló hasonló észrevételt, de ez nem zárja ki, hogy nem követhettünk el hibákat, hiszen a nemzetközi helyzet 1983 őszén tapasztalható kiéleződése nyomán – különösen az utóbbi három hónapban – nehezebbé, bonyolultabbá vált a propaganda feladata is. De e hónapok anyagait nagy gonddal átnézve, utólag sem érzem úgy, hogy a jelzett irányokba torzulás lett volna tapasztalható a lap külpolitikai vonalában.

Mellékeltem az utolsó három hónapban megjelent fontosabb, önálló írások listáját, amelyek éppen a hiányolt szellemben íródtak. (A lista tanúsága szerint tíz hét alatt 33 önálló cikk jelent meg, azaz legalább minden második napon, s ezek az írások éppenhogy a hiányolt szellemet tükrözték.)

Azt is jeleztem: az észrevételeket mindamellett megbeszéltük a külpolitikai rovatban, hogy a szerkesztésnél a jelzett problémákkal kapcsolatos érzékenységet növeljük.

Valamennyi levelemet elküldés előtt látta és azokkal egyetértett a főszerkesztő, *Berecz János*, hiszen egyik esetben sem magánvitáról, még csak nem is rovatügyről, hanem a lap irányvonaláról volt szó.

Egyik levélre sem jött válasz soha.

Néhány hónappal később viszont – ez alkalommal az agitációs és propagandaosztály vezetőjétől, Lakatos Ernőtől – azt a javaslatot kaptam, legyek az egyik folyóirat főszerkesztője, mert aki eddig volt, nyugdíjba menne és rám gondoltak.

– A munkám ellen van kifogás? – kérdeztem.

– Ugyan, szó sincs semmi ilyenről, sőt ellenkezőleg – hangzott a válasz.

– Akkor köszönöm a megtisztelést, de a felajánlott helyen gyakorlatilag nincs munka. Én pedig dolgozni szeretnék. Kész vagyok elmenni a *Népszabadság*tól, nem ragaszkodom olyan munkahelyhez, ahol nem kívánnak velem dolgozni. Azt várom csupán, hogy indokolják meg a dolgot, és érdemi munkát kapjak.

Ezt követően több beszélgetés zajlott le. Valamennyin azt erősítgették: munkám ellen nincs kifogás, azt becsülik. Végül ajánlották, hogy menjek a *Magyarország* című hetilaphoz dolgozni, ahol a helyettes főszerkesztő – idős kora és szívtrombózisai miatt – nyugdíjba kerül, vegyem át munkakörét. Nehezen, de tudomásul vettem.

Mindennek előzményeiről – a 80-as évek állapotait jellemző – két levelet ismertetek.

Az elsőt 1984. május elején írtam Berecz János főszerkesztőhöz. (Még a KISZ-ben hat évig főnöke voltam és annak idején baráti kapcsolatot tartottunk. Most ő lett az én főnököm, ami engem nem zavart, annál jobban őt.) Íme a levél:

„Berecz elvtárs!

Nem szoktam házon belül levelezni, hogy most mégis ezt az utat választom, csupán azért teszem, hogy higgadtabb legyek.

Értesültem: beosztott munkatársamat, *Kereszty András*t próbáltad meggyőzni, hogy vállalja el a külpolitikai rovat vezetését, mivel én más beosztásba kerülök. Minderről nekem egyetlen szót sem szóltál...

Kérem, hatálytalanítsd eljárásodat. Ha pedig velem kapcsolatban valami problémád vagy szándékod van, arról nyíltan, emberi módon tájékoztass."

Csak tíz nap múlva hívott, és annyit mondott: beszélt *Németh Károllyal*, a párt főtitkárhelyettesével, aki szerint ő nem hibázott. „Akkor félrevezetted őt" – válaszoltam, és elmentem a főtitkárhelyettes-hez. Elmondtam neki a történteket. Azt válaszolta, hogy se politikai, se szakmai kifogás nincs a munkám ellen, csupán fiatalítani kell. „Jól-

lehet több nálam jóval idősebb ember dolgozik a szerkesztőségben, a fiatalításra – úgy hiszem – elsősorban a választott vezetőknél, meg a magad fajta funkcionáriusoknál van szükség. Én viszont szakmai munkámat végzem, és 56 éves vagyok." Ezután már csak a paradicsomtermelésről beszélt nekem.

Visszamentem a szerkesztőségbe, bementem Bereczhez és közöltem vele: „Tájékoztattam Némethet, hogy félrevezetted őt."

Ugyancsak 1984. május elején minderről levelet írtam Kádár Jánosnak:

„Hosszú hónapok óta különböző hírek terjengenek rólam, az irányomban megrendült bizalomról, közeli áthelyezésemről. Nem tagadom, hogy ezek zavartak a munkámban, ám mégis azt hittem, egyéni akcióról van szó; jobb, ha nem veszek róluk tudomást. A napokban azonban megdöbbenéssel arról értesültem, hogy hivatali főnököm, a Központi Bizottság tagja – anélkül, hogy nekem erről egyetlen szót is szólt volna –, felajánlotta állásomat beosztott munkatársamnak...

Véletlenül szereztem tudomást az ügyről, de a tényeket a legilletékesebbtől, az utódomul kiszemelt Kereszty Andrástól, egyik helyettesemtől magától tudom, aki, miután rákérdeztem, elmondta, hogy néhány héttel ezelőtt Berecz János a szerkesztőség folyosóján azzal szólította meg, hogy vállalja el a külpolitikai rovat vezetését, mert »Várnait más beosztásba helyezik«. A hír a szerkesztőségben is elterjedt. Velem erről mind a mai napig nem beszélt senki.

A munkámat megítélni természetesen nem az én dolgom. Ám valahányszor a Politikai Bizottság, az Agit.prop. Bizottság értékelte a *Népszabadság* tevékenységét, elismeréssel szólt a lap külpolitikai rovatáról, azt állapította meg, hogy az összhangban van pártunk nemzetközi irányvonalával. Hasonló vélemények hangzottak el a főszerkesztői értekezleteken is. Ha más lett volna a megítélés, a lap vezetői, illetve a *Népszabadság*ot felügyelő elvtársak nyilván szóvá tették volna, például a múlt év nyarán sorra került minősítésemkor. Természetesen a szerkesztőségben, munka közben voltak viták is. E vitákban sosem hallgattam el a véleményemet, ugyanígy vettem tudomásul a kritikai véleményt is, és a döntést érvényesítettem a rovat munkájában és írásaimban.

Gondolom, nem szükséges sokat magyarázni, hogy milyen nehéz ilyen körülmények között élni és dolgozni... a munkámról, az élethivatásomról és a meggyőződésemről van szó. De a személyemen túl is elgondolkoztató: mi történne, ha az ehhez hasonló, a párt gyakorlatától idegen módszerek elterjednének?"

A levelet elvittem a KB akkori agit.prop. titkárának, *Óvári Miklós*nak, s azt mondtam neki: „Te vagy a lap felügyeleti titkára, nem akar-

talak megkerülni, kérem, olvasd el és továbbítsd Kádár elvtársnak." Megígérte.

Ezt követően jöttek a Lakatos Ernő által tett ajánlatok.

Mielőtt a *Magyarország*hoz kerültem, behívott a felügyelő titkár: „Most, hogy minden elrendeződött, visszaadom a levelet, amit Kádár elvtárshoz írtál. Nem akartam őt terhelni vele, már amúgy sincs szükség rá" – mondta. Felháborodtam: „Nem volt jogod visszatartani! A levél nem neked szólt. Nem veszem vissza, add át a címzettnek!"

Levelemre sosem kaptam választ.

1984. december 5-én levelet írtam a szerkesztőség párttitkárának:

„November 27-i keltezéssel a *Népszabadság* párt-alapszervezetének vezetősége aláírással levelet küldtetek nekem, amelyet a *Magyarország* szerkesztőségébe címeztetek. Ebben a vezetőség kifejezte reményét, hogy eleget teszek a »családias rendezvényre« szóló invitálásuknak.

Őszintén sajnálom, hogy nem tudok részt venni azon. November 12-e óta ugyanis kórházban fekszem, ahol 15-én műtéten estem át. Berecz elvtárs, aki tudott a készülő műtétről, még november elején úgy tájékoztatott, hogy a főszerkesztő helyettesi értekezlet döntése értelmében felgyógyulásomig a *Népszabadság* állományába tartozom. Annál inkább meglepett, hogy a meghívó levelet nem a lakásomra, nem is a kórházba, hanem a *Magyarország* szerkesztőségébe címezték. Pedig az MSZMP KB Titkársága határozatának végrehajtására, azaz a *Magyarország*nál való munka megkezdésére, csak felgyógyulásom után, előreláthatólag a jövő év elején kerül majd sor. (Eddig oda még be sem tettem a lábamat.)

Szeretném felhasználni az alkalmat arra, hogy a december 7-i találkozó résztvevőinek ez úton kívánjak jó egészséget és boldog új évet.

Arra kérlek benneteket, legyetek szívesek a rendezvény résztvevőinek felolvasni levelemet. Remélem e megszólalási jogomtól nem fosztotok meg."

Válasz érkezett a párttitkártól: „A konfliktust nem volna szerencsés egy szerkesztőségi rendezvényen kiborítani. Ezért leveledet ott nem olvassuk fel. Mielőbbi teljes gyógyulást kívánunk."

*

De nézzük a dolgok humorosabb oldalát. Távozásomat így regisztrálta az 1984. év végi szilveszteri *Népszabi*:

„A Blablaha Lujza téren enyhe tériszony fogott el, amikor cifraszűrös útlevéllel a zsebemben elindultam a kies Magyarország felé, amely viharedzett iránytűm szerint a Duma bal partján terül el. A

Bereczkei szoroson át jutottam el a Gyulai Pál utcai határállomásra, amelynek sorompóját sietve lelakatolták a hátam mögött. Futtában megcsodáltam még a sorompó hornamentikáját, s némi csalódással vettem tudomásul, hogy Magyarország közvetlenül a Ludas Matyi mögött terül el, majd gondoskodom róla, hogy ez csak földrajzi értelemben legyen igaz.

Emberemlékezet óta egy bizonyos I. Pálfy József Magyarország fejedelme. Amikor leereszkedtem hozzá, nem kerülhette el a figyelmemet, hogy alig észrevehetően megingott alatta a trón. Annyi baj legyen. Az alattvalókkal még nem ismerkedtem meg, de majd ők megismernek engem...

A közeli faliújságon piros betűs plakátot lobogtatott az új idők szele, vagyis a huzat: »Várnai Ferencet, a Szocialista Magyarországért Érdemrenddel, Magyarországot pedig Várnai Ferenccel tüntették ki«."

Ami új munkahelyemet illeti, nem féltem, hogy új emberek közé, új feladat elé kerültem. Nem volt szokásom, hogy sebeimet nyaldossam, vagy félrehúzódva, csendben kivárjak. A történtek inkább új tettekre serkentettek.

XIV. A *Magyarországnál*

Az egyházakról

1985 januárjában kezdtem dolgozni a *Magyarország* című hetilapnál. Odajövetelem hátterét nem ismerték. Tartózkodóan fogadtak és érdeklődéssel várták: hangvételemet át tudom-e állítani a pártlapnál kívánatosról és megszokottról egy párton kívüli értelmiségiekhez szóló újságéra.

Jóllehet eszem ágában sem volt abbahagyni a külpolitikai újságírást, valójában még örültem is a megújulásra alkalmat kínáló lehetőségnek, annak, hogy kiléphetek a külpolitika kereteiből, hiszen engem nagyon is érdekelt a bel- és gazdaságpolitika.

A *Magyarország*ban először (1984. február) olyan témával kezdtem foglalkozni, ami tőlem meglehetősen szokatlan volt: egyházpolitikánkról írtam.

Kettős cél vezetett. Egyrészt az, hogy számomra új területeken tegyek szert ismeretekre. Másrészt úgy véltem, hogy szövetségi politikánk fontos területe ez, amelyre a hetilap addig amúgy sem fordított kellő figyelmet.

Az apropót *Miklós Imré*nek, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének II. János Pál pápánál tett látogatása adta.

Ami ugyanis a Magyar Népköztársaság és a Vatikán kapcsolatait illeti, még néhány esztendeje is jóformán elképzelhetetlen lett volna, hogy a pápa fogadja egy szocialista ország egyházügyi hivatalának vezetőjét, hiszen a szocialista államok ilyen intézményeit egyes befolyásos vatikáni körök az egyház elnyomása eszközének tekintették...

A Vatikánban folytatott tárgyalások nem érintették a diplomáciai kapcsolatok felvételének ügyét. Mindkét fél ugyanis úgy ítélte meg, hogy a diplomáciai kapcsolat önmagában még nem a jó viszony kritériuma. A Magyar Népköztársaság és a Vatikán között 1964-ben létrejött részleges megállapodás során 16 pontban rögzítették például a megoldásra váró problémákat, s azóta azok 90 százalékát – minthogy időközben a feltételek megértek és a jó szándék mindkét oldalon megvolt – meg is oldották anélkül, hogy a diplomáciai kapcsolatok formálisan létrejöttek volna.

Az együttműködést nem csupán a politikai és a társadalmi gyakorlat területén tartotta lehetségesnek mindkét fél. Az értékítéletek egy része az élet minőségének javításáról, a becsületes munkáról, a fele-

MAGYARORSZÁG

POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI HETILAP XX[illegible] ÉVFOLYAM [illegible] (1261.) SZÁM 1988 MÁRCIUS 25. ÁRA 6,50 FORINT

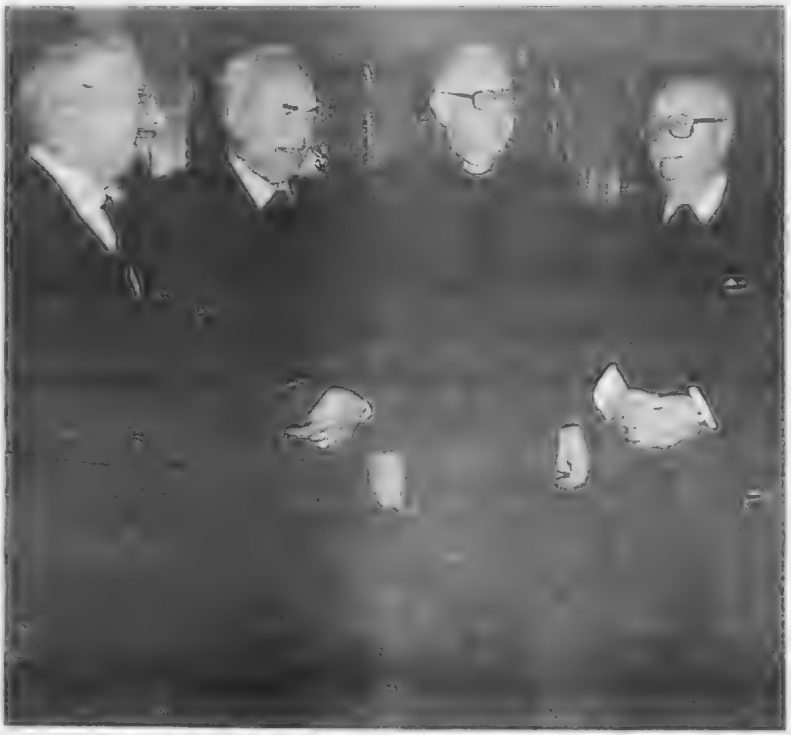

SCHÖNER, ALFRED FORABBI, NAGY GYULA EVANGÉLIKUS PÜSPÖK, PÁSKAI LÁSZLÓ KATOLIKUS ÉRSEK ÉS TÓTH KÁROLY RÉFORMÁTUS PÜSPÖK

Áldozatra alázat buzdítunk erőt adunk [illegible]

Egyházi vezetők kerekasztala

Interjú a taskenti főügyésszel

A „francia négyes" fordulói

lősségtudatról, a tisztességről, a szolidaritás fontosságáról, az egészséges életmód keresésének szükségességéről stb. vallott felfogásában is találkozott.

Ebben a szellemben írtam a katolikus egyház tevékenységéről, majd egymás után jelentek meg – sorrendben – a magyarországi református egyházról, a zsidó felekezetről, a magyar evangélikus egyházról, a szabadegyházról, valamint az unitárius egyházról szóló ismeretterjesztő írásaim.

Vallási, felekezeti témákról írva, több egyházi vezetővel is személyesen megismerkedtem, és fokozatosan növekedett e tárgykörben az ismeretanyagom. Annál inkább képviseltem azt az álláspontot, hogy szembe kell szállni az olyan túlhaladott nézetekkel, amelyek az egyházakkal mint átmeneti jelenséggel és pláne, csupán mint reakciós tényezővel számolnak, de azokkal is, amelyek fel akarták borítani az együttműködésre alapozott egyházpolitikát vagy az egyházakat igyekeztek mindenható szereppel felruházni.

Az egyházi témát később sem kerültem el. Így került sor arra, hogy 1988 tavaszán – első ízben abban a 40 esztendőben – egy világi lap, a *Magyarország* általam vezetett kerekasztal-értekezletén fejthette ki véleményét az ország időszerű gondjairól *dr. Paskai László* esztergomi érsek, *dr. Tóth Károly* református püspök elnök, *dr. Nagy Gyula* evangélikus püspök és *dr. Schöner Alfréd* főrabbi.

Gazdasági gondjainkról

A belpolitikai kérdéseket illetően természetesen nem „menekültem" „túlvilági" témákhoz. Ez nem férne össze a nagyon is a mához, az izgató kérdésekhez tapadó természetemmel sem, de azzal sem, hogy az ország gazdasági gondjai egyre erőteljesebben éreztették hatásukat a társadalom egész életére. A gazdasági témakörrel való foglalkozást megkönnyítette közgazdasági végzettségem, s az, hogy nem szakmai részletkérdésekben mélyedtem el, hanem a gazdasági problémák társadalmi, politikai vetületével kezdtem el foglalkozni.

Minthogy a gazdasági kiútról megannyi „csoda-elgondolás" kapott nyilvánosságot, ám viszonylag kevesebb szó esett a munkaidő becsületéről, újból és újból visszatértem e témára. Cikkemből idézek:

„Az 1985. évi statisztikai felmérések szerint a hivatalos munkaidő heti 40 órájából országos átlagban csupán 32 órát használtak ki. Vagyis nyolc órán – a munkaidő 20 százaléka! – keresztül gyakorlatilag nem folyt termelés. (Magyarán szólva: ötnapos helyett csak négynapos munkahétről beszélhettünk, azaz a lehetségesnél egyötödével

kevesebb termék készült el, illetve ennyivel kevesebb időt fordítottak a termékek jó minőségének biztosítására.)

A munkaidő rossz kihasználásának persze sok összetevője van. A legtöbbet hangoztatott magyarázat: kis pénz, kis foci, más szóval az alacsony kereset miatt az emberek nem eléggé érdekeltek a munkában. Való igaz, a reálbérek csökkenése károsan hat a munkakedvre, a munkaidő kihasználására. Ám gyakorta akkor is az érdekeltség hiányáról beszélnek, amikor valaki egyszerűen nem végzi el a munkáját, lóg.

Bárhol is került szóba a munkaidő kihasználásának romlása, többnyire magyarázkodások kezdődtek arról, hogy miért nem lehet kilábalni ebből a bajból. Mert nagyobb béralap kell, mert új gépekre lenne szükség, mert javítani kellene a szervezettséget, mert..., mert..., mert... S mindez pénzbe kerül, ám elegendő pénz nincs. Meg aztán sok mindent felül kellene vizsgálni, és ehhez időre lenne szükség. Az akadályokról szóló érvekkel nehéz vitatkozni. Az évek óta romló tendenciának mégis gátat kell vetni. A rendcsinálásnak pedig nem holnap, vagy holnapután kell nekilátni, hanem azonnal, hiszen már a tegnapi cselekedet is későn lett volna.

E gondok leküzdése nem a munkásokon múlik. Az elegendő munka, anyag, energia, szervezettség ugyanis nem tőlük függ. Ezek a kormányra, a minisztériumokra, az igazgatókra, a főmérnökökre, az üzemvezetőkre, a művezetőkre tartozó gondok. Nekik kell előrelátóbban, fegyelmezettebben megtervezniük a saját és az irányításuk alatt álló dolgozók munkáját. És végre tudomásul kell venni, hogy ezek nem oldhatók meg tisztán monetáris, pénzügyi intézkedésekkel, vagy külföldi hitelekkel, még akkor sem, ha az működő tőke formájában jön be az országba."

A gazdasági vezetők és tanácsadók egy része jó ideje egyre másra terjesztette elő a gazdasági nehézségek leküzdésére irányuló javaslatait. A politikai vezetés pedig ezeket – igaz, sokszor késlekedve, s nem minden aggály nélkül – végül is elfogadta. A várt eredmény azonban csak nem következett be. Ekkor a javaslattevők – önnön szerepükről hallgatva – a döntéshozókra kezdtek mutogatni, és az elmaradt politikai intézményrendszert kezdték mindenért felelőssé tenni, amiben persze sok igazság volt. A változtatás előtt azóta e téren meg is nyíltak a kapuk. De még valamin szükséges lenne elgondolkozni: önkritikusan kellene szembenézni azzal, hogy a meghirdetett gazdasági koncepciókból mi válik be és mi nem.

S minthogy egyre több szó esett a felelősségről – ahogy ilyenkor lenni szokott – a vitázók között, sajnos, erősödött az egymásra mutogatás és a temetői hangulatidézés. Erről írtam „Fent és lent" címmel a *Magyarország* 1987/51. számában:

„Különösen azokkal kell vitázni, akik a társadalom nagy részét nyomasztó gondokat, s a nyomukban fellépő elégedetlenséget, valamint a velük szembeni hallgatást a maguk álláspontjának igazolására igyekeznek felhasználni. Ezt tették akkor is, amikor az új és új hitelek felvételéért lelkesedtek, de nem sokat tettek azért, hogy a hiteleket ne éljük fel, hanem hasznos, jövedelmező befektetésekre fordítsuk. Mások viszont a határozott, kemény intézkedések elmaradását kérik számon, amelyeket korábban esetleg éppen ők reformellenes, adminisztratív intézkedéseknek nyilvánítottak...

Az előállott helyzetért nem egyformán terheli a felelősség a fent, a középen és a lent dolgozó vezetőket. A felelősség vitathatatlanul nagyobb része a felelős vezetőké."

A párt szerepéről

A nyolcvanas évek második felében a gazdasági problémák mellett mindjobban előtérbe került a politikai intézményrendszer reformja, amelynek kulcsa a párt. 1985-ben azonban még csupán szűk körben foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel. Jómagam „Egy párt – több párt" címen, viszonylag korán, annak az évnek az első felében írtam e témáról a *Magyarország*ban. (1985/19. szám)

Emlékeztettem arra, hogy 1948-at követően az egyesült „a Magyar Dolgozók Pártjának a Rákosi köré tömörült vezető magva – ahelyett, hogy a baloldali vezetés alá került Kisgazda Párttal és Nemzeti Paraszt Párttal való együttmunkálkodást szorgalmazta volna, ahelyett, hogy tovább szélesítette volna a fiatal népi demokratikus állam társadalmi-politikai bázisát – megszédült a sikertől, s nekilátott e pártok felszámolásához. Mintha a népfrontpolitika csupán a fasizmus elleni harc kényszerű kompromisszuma lett volna, nem pedig az azon túlmutató, néphatalomért vívott harc lehetséges bázisa! Mindezt súlyosbították a személyi kultuszból és a törvénytelenségekből fakadó hibák és bűnök, amelyek a párt mindenhatóságának gondolatában és az ebből eredő gyakorlatban fejeződtek ki".

Azt is szóvá tettem – nem sok eredménnyel –, hogy „a könnyen, vagy a mindenkor egyetértők szívesebben látott munkatársai a vezetők nem kis részének, mint a gondokat, javaslatokat vagy éppen bírálatokat is felvetők. Márpedig a kommunista pártnak nem fejbólogatókra, nem korlátolt végrehajtókra, hanem gondolkodó, szókimondó emberekre van szüksége. Arra, hogy a kommunisták ne a »titok beavatottjai«, ne a hatalommal visszaélő, basáskodó bürokraták, hanem a társadalom valamennyi rétege érdekeinek számbavevői, az érdekek

helyes rangsorolói, a szükséges továbblépés kezdeményezői, szervezői, élharcosai legyenek, akik munkájukkal vívják ki a nép, a dolgozó tömegek elismerését".

Két esztendővel később, 1987 nyarának elején, már némileg feszültebb belpolitikai légkörben, a vezetést terhelő felelősségről írtam. Arról, hogy a lehetséges következmények felismerése késve, a szükséges konzekvenciák levonása pedig gyakorta tétovázva történik, sőt, a helyes határozatok következetes végrehajtása is akadozik. Úgy véltem – s úgy vélem ma is –, mindezért nem a dolgozó embereket, hanem a javaslattevőket és a döntéshozókat terheli elsősorban a felelősség.

„A nyugtalanság, a féltés, az elégedetlenség – ahogy ilyenkor lenni szokott – különböző erőket mozgat meg... A különböző nézetek és törekvések közt nincs mindig éles választóvonal. A féltő hangok gyakorta egybemosódnak a rendszerint iránt felelősséget nem érző vagy éppenséggel károrvendező felfogásokkal...

Ahhoz, hogy a különböző irányzatok szétválása megtörténhessen, a rendszer vezető erejének nemcsak reális kiutat kell mutatnia a jelenlegi nehézségekből, hanem a felhalmozódott problémák leküzdésével, a tényleges előrehaladással kell újból és újból igazolnia, hogy a nemzet irányítására képes tényező. Ellenkező esetben a politikailag tapasztalatlan rácsodálkozók, vagy az elégedetlenséget meglovagolók nyerhetnek teret, akiknek egy része »a gazdaság és a politika individualizálását« hirdeti balzsamként az ország minden bajára.

Akiknek nincsenek illúzióik a kapitalista rendszer iránt, azok számára nagyon is fontos, hogy a korszerűtlen vezetési módszereken lépjünk túl, mind a gazdasági, mind a politikai intézményrendszer terén...

Nem a problémák elkendőzésére, elhallgatására, hanem türelmes, de határozott és nyílt viták vállalására van tehát szükség. Már csak azért is, hogy megnyerhető legyen mindenki, aki csupán hitetlen, bizalmatlan, elkeseredett, de nem rossz szándékú, s ne növekedjék a zavar kibontakozásáért tenni kész, áldozatot vállaló erők körében." (*Magyarország*, 1987/24. sz.)

E viták nyílt vállalását tettem szóvá 1988. április 16-án Debrecenben, ahol az MSZMP Központi Bizottsága – más szervekkel karöltve – tanácskozást szervezett a sajtó képviselői számára.

„A Központi Ellenőrző Bizottság napokban közzétett döntése szerint a pártból kizártak négy személyt. ... Az ilyen esetekben nélkülözhetetlennek tartom az intézkedések nyilvános magyarázatát. A régi körülmények között ezek a kommünikék talán kielégítették a közvéleményt, a jelen helyzetben erre nem alkalmasak, érdemi indoklást kell adni...

A *Mozgó Világ*ban, a *Magyar Ifjúság*ban az utóbbi hónapokban például egymás mellett közölt interjúk jelentek meg különböző személyektől, vezetőktől. A *Mozgó Világ*ban például egy ilyen nyilatkozat-csokrot olvashattunk, az elején *Lakos Sándor*, a végén *Bereczj János* nyilatkozatával, közöttük *Bihari Mihály*tól, *Pozsgay Imré*től is olyan véleményeket, amelyekkel – szerintem – vitatkozni kellene. De ez a szerkesztési mód erre nem adott lehetőséget, hiszen azok a személyek, akiknek vitatkozniuk kellett volna – feltételezem – nem tudták, hogy az övék mellett még milyen nyilatkozatok lesznek. Az olvasóközönség számára viszont ily módon a vitatandó vélemények is helyesnek tűnnek. És hogyan várjuk el fiatal munkatársainktól, hogy nehéz politikai kérdésekben védelmezzenek nézeteket, álláspontokat, ha egyszer másoktól nem ezt tapasztalják?

Sok olyan véleménnyel is lehet találkozni, hogy a Központi Bizottság tagjainak politikai arculata legyen világosabb, legyen közérthetőbb, hogy ki mit képvisel. De ezt ott kellene kezdeni, hogy ezek a vezetők a saját testületükben tegyék világossá az arcukat."

Ahogy közeledett az 1988 májusára összehívott pártértekezlet, úgy nőtt a gazdasági nehézségek miatt mind türelmetlenebbé váló közvélemény elégedetlensége a pártvezetőségnek a döntésre érett problémákkal kapcsolatos késlekedése miatt, amit bizonyos körök igyekeztek saját céljaikra kiaknázni.

A párttagság jelentős része nyílt, kritikus hangon juttatta kifejezésre aggodalmát az ország helyzete, illetve a pártvezetésnek a problémákra való nem egyszer késedelmes és határozatlan reagálása miatt. Amiatt, hogy a döntéseket gyakorta nem a hosszú távú megfontolások, hanem a pillanatnyi érdekek vezérlik. Bírálták – helyesen –, hogy a párt vezetése nem fogalmazza meg elég világosan, mi az időtálló és mi a túlhaladott a szocializmusról eddig vallott nézetekben.

E gondolatsort folytatva írtam a *Magyarország* 1988/15. számában:

„A vezetők fontos kérdésekben sem beszélnek mindig egy nyelven, még a Központi Bizottság tagjai között is akadnak olyanok, akik kifelé tőkét próbálnak kovácsolni »reformerségükből«, vagy ellenkezőleg, »kemény fellépést« igénylő álláspontjukból. Az ilyen jelenségek zavarják a tisztánlátást, elbizonytalanítanak és passzivitásra késztetnek...

Egy kormányzó párt mindig fokozott kísértésnek van kitéve, soraiban mindig akadhat olyan személy, aki anyagilag, erkölcsileg korrumpálódhat, funkcióját visszaélésre, jogtalan előny szerzésére használja fel. Súlyos kár akkor keletkezik, ha az ilyen esetektől a párt nem határolja el magát nyíltan, s nem tisztítja meg sorait a korrupt, erkölcstelen elemektől. Ilyen esetek, sajnos, előfordultak. Annál fontosabb: a párt egyetlen vezető testülete se hunyjon szemet afölött – bárkiről is

legyen szó –, ha valakinek a magatartása, életvitele, életfelfogása nem méltó a dolgozó nép szolgálatára vállalkozó párt nevéhez. Az ilyeneket jobb mielőbb kizárni, tettüket nyilvánosságra hozni, s megakadályozni, hogy megvédjék, netán más funkcióba mentsék át őket."

A magányos farkas

Ez az a pont, ahol el kell mondanom Kádár Jánosról szerzett alapvető benyomásaimat. Meggyőződésem, a magyar történelem kitörölhetetlen alakja marad. Vannak, akik vele kapcsolatban csak a szépre emlékeznek, mások benne látják a legfőbb gonoszt. Időre van szükség, amíg szubjektivitástól mentesen a történészek képesek lesznek objektív képet rajzolni erről a hat elemit végzett, autodidakta munkáspolitikusról. S addig? Addig íródnak róla a szubjektív élmények, benyomások. Az eddig említetteken túl én is csak ehhez tudok hozzájárulni néhány további részlettel.

Mit tekintek benne a legértékesebbnek? Amíg meg nem öregedett, a realitásérzékét. Olyan tulajdonsága ez egy politikusnak, különösen egy olyan embernek, aki egy ország élén áll, ami semmi mással nem pótolható. Mondok egy példát.

Gorbacsov is, Jelcin is láthatóan arra fordítottak nagy figyelmet, hogy elnyerjék a külföld támogatását. Ám közben elhanyagolták az otthoni tömegek megnyerését. Kádárnál fordított volt a helyzet. 1956 végén, 1957 elején aligha akadt ember, akit nála jobban támadtak ebben az országban. S ő megértette: nincs fontosabb, mint az emberek bizalmának visszaszerzése.

Ehhez nem kezdhetett hozzá azonnal. Előbb konszolidációra volt szükség egy olyan országban, amelyben nem tőle, s nem is a magyaroktól függött, hogy a szovjet csapatok jelen vannak. Ez Jaltában dőlt el, ez az akkor létező kétpólusú világ egyensúlyozásához tartozott, erről a szovjetek semmi áron le nem mondtak, az amerikaiak pedig pontosan betartották a játékszabályokat. (Ettől csupán a propagandájuk tért el: buzdították a magyarokat, hogy álljanak ellen, így akartak nehézségeket okozni a szovjeteknek. A propaganda határait azonban eszük ágában sem volt túllépni.)

Kádár pontosan tudta, hogy a szovjet hadsereg jelenléte érinthetetlen. Ám hogy milyen mértékű lesz a szovjet beleszólás belső ügyeinkbe, itt maradnak-e a szovjet tanácsadók, továbbra is követendő szentségnek kell-e tekinteni a szovjet gyakorlatot, azt már egyáltalán nem így ítélte meg. Tudta, ha befolyása megszilárdul, ha a konszolidáció az ő vezetése alatt megy végbe, akkor lépésről lépésre lazíthat a gyep-

lőn, kialakíthat egy eltérő, a hazai igényeknek megfelelőbb, elfogadhatóbb gyakorlatot a gazdaságban, az iparosításban, a mezőgazdasági politikában, az életszínvonal terén, a kultúra szféráiban. (Tette, tehette ezt azért is, mert megnyerte magának Hruscsov bizalmát. Ezért is volt olyan dühödt, amikor Hruscsovot leváltották. De józansága hamar felülkerekedett. Tudta: a reformok elfogadtatásához el kell nyernie Brezsnyev jóindulatát.)

S ahogy sikerült a konszolidáció, ahogy kezdte lekaparni magáról a gyűlölet és a megvetés fojtogató hálóját, ahogy növekedett hitele, az iránta érzett bizalom, ahogy kezdett „Kádár apánkká" válni, úgy merte lazítani a belpolitikában, a gazdaság- és kultúrpolitikában a kopírozás kötelékeit. S mindaddig a lábát ki nem tette Nyugatra (az egy ENSZ-beli közös hajóutat leszámítva), amíg nem érezte, hogy a Nyugat keresi a hozzá vezető utat, a szovjetek pedig már nem szólhatnak a kapcsolatok ellen semmit.

A 60-as évek elején kiengedte a börtönből az 1956-osokat, 1965-ben elkezdte kidolgoztatni a gazdasági reformot, megkezdődött a párbeszéd az írókkal. És ami talán ennél is fontosabb, de ezektől nem független, valósággal középosztályosodni kezdtek a 70-es években a munkás és paraszt tömegek (lakáshoz, Trabanthoz, egy kis nyaralóhoz jutott jelentős részük). Csak amikor ezek a gyümölcsök megteremtek, akkor kezdte meg – nyugodtan mondhatjuk – sikeres útjait a nyugati országokban. Akkor, amikor Budapestet már mindenki Kelet Párizsának, Kádárt az egyetlen olyan szocialista országbeli vezetőnek tekintette, akivel nemcsak lehet, hanem kell tárgyalni, akit kell fogadni!

Amilyen kiváló orra volt a politikához – s ezt kevesen tudják róla –, annyira nehezen viselte el az ellenvéleményt, az önálló véleményt. Komócsin Zoltán mesélte el egyszer: ha külügyi titkárként valamit el akart érni, ez csak akkor volt lehetséges, ha Kádárt meg tudta nyerni elgondolásának, pontosabban el tudta érni, hogy Kádár magáénak tekintse az ügyet.

Kádár valódi magányos farkas volt a politikában. Miközben látszólag nagyon adott a kollektivitásra, a testületi döntések meghozatalára és betartására, ahogy múltak az évek, egyre kevésbé tudott együtt dolgozni olyanokkal, akiknek saját véleményük volt. Ez a magyarázata annak, hogy a politikai koncepciókat tekintve olyan merőben ellentétes figuráktól szabadult meg így vagy úgy, mint: Marosán György, Fehér Lajos, Nyers Rezső, Komócsin Zoltán, Fock Jenő. A névsorból látható, hogy számos fontos kérdésben eltérő nézeteket valló személyekről volt szó, ám egy közös vonás jellemezte őket: önálló koncep-

cióval rendelkeztek. Ezek az emberek, ha más-más módon is, de egytől-egyig kikerültek a Kádár irányította felső vezetésből.

S ahogy öregedett Kádár, úgy hatalmasodott el benne, hogy az önmaga által kiérlelt és elfogadtatott politika az egyetlen helyes, járható út. Egyre türelmetlenebbé vált a nem maga által kigondolt megoldásokkal szemben. Persze adott a látszatra. Beült az egyes KB-titkárokhoz, kifejtette nekik nézeteit, hallgatta reagálásukat. Kezdetben még korrigált, újragondolta a részleteket, később, a 70-es évek második felében, a 80-as évek elején már csak az egyetértést, a bólogatást tudta elviselni. És ennek megfelelő személyekkel vétette magát körül.

Aztán akadtak, akik még rátettek egy lapáttal. Elkezdték terjeszteni, hogy ő az „új Deák Ferenc", a haza igazi bölcse. Az ilyesmi senkinek sem tesz jót. Kádárnak sem, aki pedig alapjában szerény ember volt. Jó ideig helyükre tudta tenni, pontosabban nem engedte az ilyen talpnyalást. Ha azonban sokáig mondják valakinek, hogy ilyen csodálatos gondolatai csak neki lehetnek, azt előbb-utóbb a világ legszerényebb embere is elhiszi.

Bizonyára jót tett volna Kádár emlékének, s az országnak, ha Kádár tíz évvel hamarabb, a 70-es évek második felében nyugdíjba vonult volna. Itt azonban már közbelépett az egypártrendszer és mechanizmusának átka.

XV. A rang szerepe

A pártfórum ítélete

1988 májusának végén került sor az országos pártértekezletre. Helyeseltem, hogy a pártfórum ítéletet mondott a késedelmeskedő, a reformfolyamat kezelésére már képtelennek bizonyult, tehetetlenkedő vezetők, a hatalommal való visszaélést, az erkölcsi tisztaság ellen vétést eltűrő vezetési stílus fölött. S afölött is, hogy a vezetők egy része az utóbbi évtizedben a szükséges vita felvállalása helyett azzal próbálta lecsillapítani a demagógokat, hogy koncként odadobott a vezetés tehetetlenkedésével szemben kritikus álláspontra helyezkedő néhány embert.

Sok vezető az újságírókat nem tekintette igazán partnernek. (A görcsök alighanem arra az időszakra nyúlnak vissza, amikor 1956-ban jó néhány újságíró a „túloldalon" kötött ki és emiatt – hibás általánosítással – e réteggel szemben fenntartás keletkezett.) Ezek a vezetők még a szocialista szemléletű újságírókkal szemben is olyannyira bizalmatlanok voltak, hogy nemcsak szóbeli jelzéseiket nem vették figyelembe, hanem gyakorta a politika tényleges indítékait sem osztották meg velük, ami pedig elemi feltétele lett volna az érdemi és a hatásos publicisztikának. Márpedig a hatalom szilárdságát nem elsősorban a fegyverek biztosítják, hanem a gazdaság ereje és a politika hitele, a tömegek bizalma. Ez utóbbi vonatkozásban sokat segíthetnek vagy árthatnak a tömegkommunikáció kulcsemberei: a publicisták, az újságírók, a szerkesztők.

Talán mindezek ellenhatásaként is elterjedt egy magatartás, amely „megújulás" címén nem védi a múlt óvni való értékeit sem. Pedig enélkül igazi megújulás sincs. Ez a magatartás az új gondolatok „bátor vállalását" hirdeti ugyan, de valójában nem vállalja fel a nélkülözhetetlen vitát az új, előrevivő megoldásokért, hanem az új „előremenekülést", valójában a meghátrálást választja.

E téren különös felelősség hárult az újonnan választott vezetőkre, akiket az alulról jövő és a demokrácia nagy erejét tükröző megújulási folyamat hozott felszínre. Felelősség, mert ilyenkor napvilágra kerülnek különböző ambíciókkal felruházott figurák is – immorális, lelkiismeretlen, „arc nélküli lovagok" és „átállók" –, akik közül sokan már a 70-es évek végén, a 80-as évek elején elkezdték a „menetelést", s akik – miközben új és új ugródeszkát keresnek – saját korábbi szerepükről igyekeznek elterelni a figyelmet.

1988. március elején Berecz Jánosnál, a Politikai Bizottság tagjánál, a Központi Bizottság titkáránál jártam. Bár még kora reggel volt, az akkoriban eléggé gyakran tapasztalt egyik „elgyengült" pillanatában megmutatott egy általa írt tézistervezetet, amely – ilyet eddig nem hallottam, nem olvastam – a „kádárizmus" magyar és nemzetközi jelentőségéről szólt. Csak néhány hónappal később tudtam meg: e „dolgozatával" a pártértekezleten a főtitkár-helyettesi pozíciót és ezzel a következő kongresszusra az „utódlás" megszerzését tervezte előkészíteni. Nem rajta múlt, hogy a pártértekezlet ezt a számítását keresztülhúzta.

Érdemi vita nélkül

Sztálinistának kezdték bélyegezni azokat is, akik tettek a régi világ megváltoztatásáért, küzdöttek a törvénytelenségekkel az új utak kitaposásáért, de illúzióik is voltak, tévedtek is, nem találtak rá a szocializmushoz vezető „nyílegyenes útra". Azok vádaskodtak, akik tétován magát az utat keresték, netán korábbi önmagukat akarták „tisztára mosni", vagy egészen máshová vezető úton kívántak járni.

Igaz – s ezek közé sorolom magamat is –, 1956 után még nem értettük meg, hogy a gazdasági alap és a politikai felépítmény egyaránt sokkal mélyebb változtatásra szorul. Az viszont nem igaz, hogy 1956 után egyszerűen Sztálin, Rákosi módszerei „rendeződtek vissza". Az 1960 utáni mintegy másfél évtizedet – a sokszor csak később kiderült negatív folyamatok ellenére is – jó ideig a nyíltabb beszéd, a reformtervek kimunkálása jellemezte. (Sajnos – mint kiderült – új törvénysértések is.)

Aztán a 70-es évek közepe felé ismét nőttek a tiszteletkörök, a protokoll, szaporodott az üres beszéd, jöttek a tabuk, a tiltások, az elhallgatások, a párttagság kirekesztése az érdemi döntésekből. Létezett kollektív vezetés, a választott testületek időben összeültek, a párton belüli demokrácia papíron előírt rendjét betartották. De csak formálisan! Mert nem teremtettünk megfelelő intézményes garanciákat.

Nem azért írtam e konkrét példákról, hogy csupán a karrieristák nyakába varrjam a történteket. Hiszen akkor elég lett volna tőlük megszabadulni. Az igazi kérdés: mi termelte ki, s emelte ismételten kulcsfontosságú pozíciókba, és tartotta ott az ilyeneket? Aligha kétséges: ebben döntő szerepet játszott az egypártrendszer mechanizmusa, amelynek káderkiválasztási módszere kedvezett a fejbólogatóknak, a fenéknyalással „érdemeket" szerzőknek, s amely az elkerülhetetlen cseréket – minthogy a káderkiválasztó főnököt kompromittálta

az ügy – csendben, többnyire más pozícióba való átmentéssel igyekezett „rendezni".

December 2-án került sor a szerkesztőségi értekezletre. Az agit.prop. osztály vezetője – bár még az előző napon is megerősítette ígéretét – nem jött el. Maga helyett egy mit sem tudó munkatársat küldött el hallgatónak. Előző nap azonban fogadta Pálfyt, akivel – a főszerkesztőnek az értekezleten elhangzott szavaiból számomra úgy tűnt – megállapodott, hogy a lap teendőinek megtárgyalása helyett engem tűznek napirendre. Előre megszervezett hét felszólalás hangzott el. A szerkesztőség négy további tagja négyszemközt önkritikusan elmondta nekem, hogy – a nyomás és a dezinformáció hatására – nem mertek megszólalni.

Három és fél éven át a szerkesztőségben köztünk lévő viták sosem haladták meg az ilyen helyen szokásos méreteket. A helyzet csak az utóbbi két-három hónapban vált feszültebbé.

A december 2-i értekezleten – miközben elismerték, hogy „humánus", „nyílt és őszinte", „nagy munkabírású" ember vagyok – rágalmakat szórtak rám, „sztálinistának", „fékezőnek" minősítettek, aki „beavatkozom" a szocialista országokkal kapcsolatos anyagok szerkesztésébe. (Mint helyettes főszerkesztő, néhány esetben valóban kihúztam a Gorbacsov személyét és néhány szocialista országot durván sértő részeket.) Különösen a párt kétfrontos politikájáról és „Hegedüs-könyv Nagy Imréről" című cikkeimet kifogásolták. Ezen kívül *Geréb Sándor*nak, a „Ki lőtt?" című cikkét vetették a szememre, amelyet a lap Berecz János* kérésére közölt. Egyébként valamennyi megjelent írást Pálfy József hagyta jóvá.

A rágalmakat elutasítottam. Nyíltan szemükbe mondtam: elítélem azt a módszert, hogy a hátam mögött tárgyaltak és cikkem elolvasása nélkül nyilvánítottak véleményt. Tévednek, ha azt hiszik, hogy az én bőröm árán mentik meg a magukét.

Mindezek után Pálfy arra szólította fel a Hírlapkiadó Vállalat jelenlevő igazgatóját, valamint az agit.prop. osztály kiküldött munkatársát, hogy mint lapgazdák, vonják le velem kapcsolatban a szükséges konzekvenciát.

* Akkor ő az MSZMP agit.prop. titkára volt.

Hogy miként is alakult sorsom a *Magyarország*nál, arról álljon itt az a levél, amit 1988. december 7-én írtam a párt Központi Bizottságának:

„Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a kibontakozás csak akkor lehetséges, ha az MSZMP vita- és cselekvőképes, képviselői pedig nyílt és őszinte jellemű emberek. Sajnos a párt egyes vezetőinek, illetve az apparátus egyes képviselőinek módszereiből, magatartásából olykor éppen ez hiányzik.

Szeretném a Központi Bizottság tudomására hozni az alább történteket:

Mint a *Magyarország* című hetilap helyettes főszerkesztőjét, két hónappal ezelőtt Andics Jenő (az agit.prop. osztály vezetője volt – *a szerk.*) megbízott: dolgozzak ki javaslatot, hogy az újság pártorgánumként folytassa tevékenységét, mert a szerkesztőség több tagja alternatív szervezetet kívánt megnyerni lapgazdának. Gondot okoz az is, hogy a lap munkatársainak fele, elsősorban a vezető posztokat betöltő személyek 64–67 évesek. Mint mondotta: közülük egyes, a konszolidáció időszakában segíteni kész, tehetséges újságírók, a jelenlegi politikai helyzetben visszakanyarodnak az 1956-os álláspontjukhoz, az MSZMP bukására számítanak, s mielőbb le akarják magukról mosni a »szégyent«, hogy 25 éven át »kiszolgálták a Kádár-rendszert«.

A magam részéről mind Berecz Jánossal, mind Andics Jenővel eleve közöltem: ez nem az én dolgom, nem pályázom főszerkesztői pozícióra, ezt sem politikailag, sem korom miatt nem tartom lehetségesnek. Fontosnak tartom, hogy a lap továbbra is megőrizze széles és rugalmas platformját, eddigi hangvételét.

E véleményemmel egyetértettek és ígéretet tettek, hogy a politikai bizottságnak a *Magyarország*ot a párt egyik hetilapjaként megerősítő határozata után Andics Jenő személyesen jön a szerkesztőségbe és eligazítást tart a teendőkről.

Annál inkább fel vagyok háborodva azon, amit Andics és Berecz magatartásában kellett tapasztalnom, akik hitegettek, aztán cserbenhagytak és a hátam mögött a szembenállókkal fogtak össze. Az ilyen eljárás jelenti majd a sajtó eredményes irányítását?

Azt hiszem, szükségtelen hosszasan fejtegetni, hogy az a magatartás és etika, amelyeket jellemeztem, a kétszínűség, az elvtelen megalkuvás, a hát mögötti megegyezés az előbb még bátorított személy rovására, pusztító hatással van a pártegységre, a párt iránti bizalomra, semmiképp sem szolgálhatja az ügy érdekeit, s elbizonytalanítja a tenni akarókat...

Sajnos, már nem egyszer tapasztaltam, hogy a rang döntötte el az igazságot. Most is ez fog történni?"

Ez történt. Velem is, meg velük is. Távozásom után két-három hónappal új főszerkesztőt neveztek ki Pálfy helyére. A következő év folyamán pedig jóformán az egész szerkesztőséget kicserélték.

Mindebben talán még valami közrejátszott. Ez a könyv. Eredetileg ugyanis 1988 őszére készültem el vele és adtam le az egyik könyvkiadónak, amellyel 1988 elején szerződtem rá.

A kiadó illetékes vezetői „bátran vállalták" a szerkesztői felelősséget. Saját véleményük megtudakolására a könyv kéziratát megküldték az illetékes pártvezetőnek.

A könyvet nem adták ki, engem viszont menesztettek a munkahelyemről.

1989. május

XVI. A rendszerváltás után

Ezt a fejezetet már utólag, 2001 őszén írtam, ugyanis érzékeltetni kívánom, hogy az ország mai vezetése távolról sem kíván okulni a hatalommal járó megannyi negatív következményből.

„Tabu"

1989–1990-ben a Hírlapkiadó Vállalat újonnan alakult könyvkiadó részlegében a kiadandó könyvek kiválasztásával és szerkesztésével bíztak meg. „Tabu" sorozatcímmel egy jó év alatt tucatnyi könyvet adtunk ki. Ezek zöme egyenként – nem tévedés! – 100 000 példányban kelt el. Egyebek közt itt jelent meg Marosán György két könyve: „A tanúk még élnek" és a „Fel kellett állnom", továbbá a „Titkos jelentés 1956. okt. 23.–nov. 4.", „Mi történt a Tienanmen-téren 1989", Hruscsov fia tollából „Összeesküvés apám ellen", a „Mr. Kádár" és a „Kádár János – végakarat" című könyvek.

Hadd idézzek a „Fel kellett állnom" című Marosán-könyv általam írt előszavából:

„Jóval minden funkciójáról történt lemondása után, a hatvanas évek második felében, a csehszlovákiai, valamint az újabb lengyel robbanás idején, jórészt új barátaival folytatott beszélgetésein eleveníti fel a Nagy Imre-ügyet, felállásának, aztán a pártból történt kilépésének, majd későbbi visszalépésének a történetét.

Még fontosabb azonban, hogy itt egy másik Marosán mutatkozik be: Lukács György iskolája, Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Almási Miklós vitapartnereként. Sok mindent új módon közelít meg, anélkül azonban, hogy feladná korábbi meggyőződését, elkötelezettségét, hitét. Az ösztönösen cselekvőből a miértek keresésén át válik cselekedeteinek állandó elemzőjévé. Nem azért, hogy glóriával övezze magát, hanem hogy szembenézzen a tényekkel, azzal: 1956 tanulságai, önfeláldozó küzdelme miért nem hozták meg a szükséges tartós eredményt, pontosabban szólva, hogyan ismétlődhettek meg – ha más formában is – a korábbi hibák.

Ebben a könyvben az olvasó egy olyan Marosánt ismer meg, aki szembekerül korábbi elvbarátai, egykori harcostársai egy részével, és ezért – úgy tűnik – szembe kell kerülnie önnön korábbi nézeteivel, politikájával is. Csakhogy Marosán György útja azért válik el 1956 utáni küzdőtársaiétól, mert úgy érzi, hogy azok nem tartják magukat ahhoz,

amire együtt vállalkoztak: megtisztítani a szocializmust a rárakódott sztálinista terhektől és bűnöktől, a sártól, amit a marxista eszmékre és a szocialista építés gyakorlatára dobáltak jobbról és balról egyaránt.

S itt derül ki: Marosán György nem klasszikus értelemben vett profi politikus. Ő nem élvezi a hatalmat, számára nem a pozíció a fontos, hanem a munkások, a dolgozó emberek sorsának alakulása. Nem sértődött, nem egy magát a politikán, a társadalmon kívül és felül helyező ember, vagyis mégsem egy másik Marosán ír, hanem az a politikát az erkölcstől elválasztani képtelen ember, aki vállalja korábbi önmagát, a tetteiért a felelősséget.

Ereje nem csodalátásában van, hanem abban, hogy erkölcsileg tiszta maradt. És ember, méghozzá csalódott ember. A legnagyobb csalódása abban van, hogy azt hitte: 1956 véres tragédiája megváltoztatja a vezetők mentalitását. Ám a konszolidáció nyomán jó részük ismét az elvtelen engedmények, a pozícióféltés útját választotta és ezzel a régi hibákhoz visszavezető utat egyengette.

A most 81 éves Marosán Györgynek az utóbbi több mint negyedszázadban az emberi, politikai hovatartozás két nagy dilemmájával kellett megküzdenie.

Az egyik, hogy Kádár Jánossal való szembekerülése miatt nem kell-e felülvizsgálnia korábbi kapcsolatukat. Marosán a legtisztességesebb utat választotta: kíméletlen Kádár hibáinak, gyengeségeinek az ostorozásában, de nem tagadja meg a munkáspolitikust, akit hosszú időn át jó vezetőnek és a jó ügy harcosának ismert.

A másik dilemmája: nem használják-e fel távozását, a párt más vezetőivel szembeni bírálatát azok, akik számára egyáltalán nem a munkásemberek ügye a fontos. Ettől a veszélytől azonban megvédi őt munkásmentalitása, a szocializmus eszméje iránti hűsége.

Marosán György hányatott életének, csaknem hét évtizedes munkásmozgalmi tevékenységének alighanem legbonyolultabb időszakáról ad számot ebben a könyvben. Élete legnagyobb megpróbáltatása az az időszak volt, amikor a győzelem, a siker birtokában is megérezte a veszélyt: nincs végleg és szilárdan elreteszelve a hibákhoz, a bűnökhöz visszavezető út. Ő nem a szemhunyást, nem a kiábrándulást, nem is a barikád túloldalára való átállást választotta. Ha figyelmeztetésével akkor egyedül volt is, erkölcsi hitvallásához hű maradt."

1990 második felében nyugdíjazásomat kértem. 42 évi munkában eltöltött idő után nyugdíjam bizony nem volt sok. Újságok főszerkesztőinél nem akartam hajbókolni, hogy közöljék írásaimat. A nyugdíj kiegészítése érdekében egy kis kiadónál vállaltam fizikai munkát. Megjelenő könyveit azóta is cipelem a nagy terjesztő cégekhez.

A 90-es évek elején megkerestek a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetségéből és felkértek a hazai fegyveres ellenállási tagozat vezetésére. Vállaltam e megtisztelő társadalmi feladatot.

A közben kibontakozó rendszerváltás arra sarkallt, hogy a Szövetségben segítsek elfogadtatni és megvalósítani néhány alapvetően fontos és sürgős teendőt. Korábban a Szövetség – hibásan – nem vette fel soraiba azokat az egykori antifasiszta ellenállókat, akik nem voltak az MSZMP tagjai, illetve akiket valamilyen ok miatt kizártak onnan. Ráadásul az MSZMP megszűnése és az MSZP, illetve a Munkáspárt megalakulása kiélezte a tagság kapcsolatait is.

Sok, nagyon sok vita eredményeként sikerült elérni, hogy a 90-es évek elején a Szövetség mintegy 2000 korábban jogtalanul fel nem vett vagy kizárt, tehát nagyrészt pártonkívüli egykori ellenállóval szélesítse sorait.

Az 1994. évi közgyűlésen immár így hangzott a MEASZ állásfoglalása: „A Szövetség az ország függetlenségét, szabadságát és demokráciáját kívánja a továbbiakban is szolgálni. A még élő egykori antifasiszta harcosoktól, embermentőktől és üldözöttektől e feladat újabb erőfeszítéseket kíván különösen most, amikor ismét teret nyernek a szélsőséges, fajüldöző, soviniszta nézetek. Ebben a helyzetben kinyitja kapuit és soraiba hívja az ifjabb nemzedékek mindazon tagjait, akik egyetértenek célkitűzéseinkkel, készek tenni az antifasiszta szellem térnyeréséért, a másság tiszteletben tartásáért... A mai helyzet megköveteli, hogy az újfasiszta megnyilvánulások ellen tenni akarók is szabadon tömörülhessenek szervezetünkbe. A Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége ugyanakkor tiszteletben tartja azt a felfogást, hogy az antifasiszta alapálláson túlmenő politikai meggyőződés és pártállás mindenkinek a magánügye."

Sikerült azt is elérni, hogy olyan egykori antifasiszta ellenállók, akik 1956-ban a változásokért léptek fel és emiatt netán börtönbüntetést szenvedtek el, bekerüljenek az Elnökségbe. Köztük volt például *Fekete Sándor* író, Petőfi-kutató, akit arra kértem, hogy ő is vállaljon alelnöki posztot (amelyre engem is felkértek) és segítse a Szövetség munkáját. Hat éven át dolgoztunk együtt. Sajnos 2001 nyár elején elhunyt. Göncz Árpád mellett én búcsúztathattam őt. A temetésén mondtam: „Bizo-

nyára akadt, aki esetleg nem érti vagy nem akarja érteni, hogy a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége miért érzi kötelességének, hogy őszinte szívvel emlékezzék arra a Fekete Sándorra, aki 1957-ben az addig létező rendszerről az új személyi bírálatot tartalmazó Hungaricust megírta és emiatt 9 évi börtönre ítélték. Hadd használjam fel a mostani tragikus pillanatot annak kimondására, hogy a Hungaricus nem a szocializmus eszméit ócsárolta, hanem Sztálin és Rákosi bűnös diktatúrához vezető személyi kultuszát, amelyek mérhetetlen károkat okoztak a jobb jövőért küzdő emberiségnek. Ő a torzulásokkal fordult szembe, azoktól szerette volna megszabadítani népünket."

A Szövetségben végbement változtatásoknak nem kevés szerepe volt abban, hogy a rendszerváltást követően a MEASZ-nak sikerült talpon maradnia annak ellenére, hogy megpróbálták kettészakítani és az antifasiszta ellenállás számos kérdésében felelőtlen vitákat robbantottak ki.

A tagság zömének életkora időközben megközelítette a 80 esztendőt. Ahhoz, hogy a Szövetség képes legyen társadalmi céljai megvalósítását szolgálni, olyan demokrácia megszilárdítását kellett szorgalmaznia, amely nem enged teret a fasisztoid (fajüldöző, idegengyűlölő, soviniszta, diktatórikus) törekvéseknek, de határozottan fellép a balos szélsőség ellen is. Legelső kötelessége pedig küzdeni a társadalom zömének érdekeit szolgáló demokratikus Magyarországért.

Ez a magyarázata annak is, hogy az ezredfordulón tartott küldöttértekezleten elmondtam: „Vagy képesek leszünk elindítani egy határozott és gyors folyamatot, amelynek eredményeként meg tudjuk nyerni a nálunk fiatalabb nemzedékek egy részét, vagy a következő közgyűlés Szövetségünkre a gyászlobogót tűzheti fel. Vajon elmondhatjuk-e, hogy már létrejött az a társadalmi rend, amelyekért bajtársaink annyi áldozatot vállaltak? Vajon a rendszerváltás, amely a sajnos elkövetett hibákat, bűnöket is hivatva lett volna kijavítani, elvezetett-e már a társadalom zömét biztonságos, demokratikus élet körülményei közé emelő közállapothoz? Sajnos, miközben a lakosság elenyésző hányada mértéktelen vagyont harácsolt össze, addig a népesség jelentős hányada tűrhetetlen nyomorba jutott. S mindezt a fasisztoid szélső jobboldal a maga tömegbázisának kiszélesítését elősegítő demagógiára, idegengyűlölő, irredenta uszítás folytatására, a társadalom békéjének és biztonságának felrúgására igyekszik kihasználni. A mi kötelességünk a társadalom zömének érdekeit valóban szolgáló demokratikus és szociális Magyarországért küzdeni."

A 90-es évek közepén a MEASZ kezdeményezően lépett fel a civil szervezetek összefogása érdekében. A MEASZ Elnöksége engem bízott meg e feladattal.

Mindenekelőtt egy felhívást fogalmaztunk meg, amit több mint száz neves személyiség – egyebek közt *Bródy János, Garas Dezső, Glatz Ferenc, Halász Judit, Heller Ágnes, Kállai Ferenc, Kosáry Domokos, Tordai Teri, Vásárhelyi Miklós, Verebes István* – írt alá. E felhívásból idézek:

„Hazánkban fontos politikai, gazdasági változások mentek és mennek végbe. A gazdasági stabilizáció sajnos együttjár társadalmunk jelentős része életkörülményeinek romlásával. Az ezt kísérő keserű hangulatot a szélsőséges irányzatok saját befolyásuk növelésére, megfélemlítésre, a társadalom nyugalmának felborítására igyekeznek felhasználni. A demokratikus fejlődés iránt elkötelezett értelmiség egy része pedig csalódott, visszavonul a közélettől, a nemzet sorsát érintő kérdések megoldásának elősegítésétől... Felhívjuk a különböző társadalmi, vallási, nemzetiségi szervezeteket: ne engedjenek az elégedetlenséget meglovagoló, a megosztást és erőszakos cselekedeteket szorgalmazó erőknek! Kötelezzék el magukat, hogy összefognak hazánk demokratikus fejlődése, társadalmunk nyugalmának, békéjének megőrzése, gondjainak leküzdése érdekében."

E mozgalomnak jelentős szerepe volt abban, hogy több mint 2000 civil, szakmai, érdekvédelmi, kulturális, sport stb. szövetség, egyesület vezető testülete a *„Félelem nélküli életről"* szóló társadalmi egyezményben kötelezte magát, hogy tevékenységében nem ad teret semmiféle szélsőségnek és demagógiának. A „Társadalmi Egyezmény"-ből idézek:

„Kötelezettséget vállalunk arra, hogy elősegítjük a hazánk belső békéjét, a társadalom nyugalmát, biztonságos életet szolgáló összefogást; a demokratikus fejlődést, az emberi jogok, a nemzetiségi, vallási és lelkiismereti szabadság érvényesülését; a szociális gondok jelentős enyhítését is szolgáló gazdasági stabilizációt. Visszautasítunk minden olyan törekvést, amely idegengyűlöletet, fajgyűlöletet szít, erőszakra uszít és félelmet kelt."

1998 augusztusában mintegy 2000 civil szervezet részvételével megalakult a *Civil Fórum.* A Fórum 1999-ben nyílt levelet intézett a Magyar Köztársaság elnökéhez, a kormányhoz, a parlamenti pártokhoz:

„A Civil Fórum növekvő aggodalommal tapasztalja, hogy felelős posztot betöltő személyek, a magyar közéletet befolyásoló kormány, a parlamenti pártok hangvétele – a magyar társadalom érdekeit szem

2001. október 15-i gyűlésen a Parlament mellett, Jancsó Miklóssal, középen Daróczi Ágnes újságíró, népművelő, jobb szélen Hanti Miklós, a MEASZ elnöke

előtt tartó felelősségteljes érveket tartalmazó viták helyett – mindinkább a felelőtlen pártoskodás, a durva vádaskodás, hazaárulózás, egymás becsmérlése, a szomszédokkal szembeni követelések, a brutális fajgyűlölet felelevenítése irányába tolódik el... Ezért a Civil Fórum felhívja a közélet szereplőinek, a magyar társadalomnak a figyelmét: határolják el magukat a szélsőséges hangoktól, s határozottan követeljék meg, hogy a Magyar Országgyűlés és az oda beválasztott pártok, a kormány és más hivatalos szervek képviselői – az átkozódás, felelőtlen vádaskodás és rágalmazás helyett – fogjanak össze, tartsák szem előtt az ország, a nemzet érdekeit, a társadalom holnapjának közös szolgálatát és felelősségteljes vitában keressék a leghasznosabb megoldásokat, a demokráciába vetett hit és bizalom erősítését."

2001 decemberében véget ért a hallgatni akarásom a sajtóban. Csak a helyzet lett olyan, hogy napilapok nem akarták (merték?) közölni cikkemet:

„Több mint tíz éve nem szólaltam meg a magyar médiában. Pedig életem nagyobbik felét, több mint 30 esztendőt, aktív újságíróként, szerkesztőként dolgoztam a *Népszabadság*nál, majd a *Magyarország*nál és jó másfél évtizeden át rendszeres szereplője voltam a TV Külpolitikai Fórum műsorának is.

Nem írtam, mert megértettem, hogy az ügyet, az igazságosabb, szociálisabb, demokratikusabb társadalmat, amelyet jóformán gyermekkoromtól kezdve, valósággal hívő, odaadó lélekkel, s bizony nem kevés hibát is elkövetve szolgáltam – jó néhány hatalomra jutott vezető tevékenysége miatt – bűnös cselekedetek is terhelték. Emiatt az eredeti nemes szociális cél – remélhetőleg időlegesen – megbukott.

Most mégis kénytelen vagyok felülvizsgálni akkori döntésemet. A társadalom nagy részében keltett félelem miatt úgy érzem: tovább nincs jogom hallgatni. Szokássá vált ugyanis, hogy miközben álságos szavakkal, ígéretekkel tömik az emberek fejét, valamennyi elkövetett hibáért a korábbi időszakot teszik felelőssé. Ezzel gátlástalanul lejáratják az embereknek a rendszerváltásba vetett hitét, elhallgattatják, valósággal megfélemlítik a társadalom nagy részét.

– Megfélemlítik a társadalom mintegy 40 százalékát, akiknek megélhetési színvonala tragikusan visszaesett, egy részük pedig a nyomorszint alá zuhant. Csoda-e, ha ez a 40 százalék nem hisz a hatalomban, nem hisz a pártokban, s úgy véli, nincs miért elmennie szavazni?

– Megfélemlítik a társadalomnak az a 4-5 százalékát, akik fantasztikus jólétre, vagyonra tettek szert. Az ő üzleti világukban ugyanis szinte nélkülözhetetlen a kormány előtti hajbókolás, széptevés, hiszen jórészük bármikor fenyegethető egy APEH-vizsgálattal. Azzal pedig nem mernek szembenézni, hogy mondjuk egy szélsőjobboldal támogatta kormány egyik első dolga lesz a vagyonuktól való megfosztásuk saját embereik javára.

– Megfélemlítik a társadalomnak azt a 20-30 százalékát, akik a középosztályba vagy annak küszöbére jutottak és attól tartanak, hogy ha a nekik nem tetsző dolgok miatt felemelik szavukat, az nem előrehaladásukat, hanem visszazuhanásukat okozhatja.

– Megfélemlítik a köztisztviselőket, az újságírókat, a pedagógusokat stb., akik közül egyre többen tartanak attól, hogy megvonhatják kedvezményüket, kirúghatják őket állásukból, megismétlődnek az 1998. évi választásokat követő »tisztogatások«. (A kormányváltás nyomán el-

távolított köztisztviselők egyszerű beosztottjainak hovatovább már hivatalbeli társaik, régi barátaik sem mernek köszönni. És hadd mondjak el egy számomra különösen megdöbbentő esetet. 10–15 év elteltével a napokban találkoztam egy régi ismerősömmel, aki egy igen fontos minisztériumban dolgozik. A régi munkádat végzed? – kérdeztem. – Az élet úgy adta, hogy a minisztérium kiemelkedő vezetőjének első számú tanácsadója lettem – válaszolta. Gratuláltam, sikert kívántam. Ő pedig hozzám hajolt és búcsúzóul azt súgta a fülembe: *Feri! Senkinek se szólj arról, hogy ismerjük egymást!*)

– Megfélemlítik azokat, akik 1956-ban nem a Horthy világ visszahozásáért, hanem egy szabadabb, demokratikusabb szociális demokrácia megteremtéséért kezdeményezték és vállalták a harcot.

– Megfélemlítik a kultúra embereit, a színészeket, az írókat, a művészeket: kapnak-e megfelelő szerepet, munkát, ha őszintén kimondják véleményüket.

– Megfélemlítik a 40 éven felülieket: ha netán elbocsátják őket, lesz-e még valaha állásuk, lesz-e miből eltartani családjukat?

– Megfélemlítik a hívőket, mert néhány egyházi vezetőtől hamis igehirdetést, valóságos pártpolitikai szónoklatot hallanak a szószékről. Egyes egyházi vezetőket pedig pénzzel és más adományokkal kötelez le maga mellett a kormány. (Jellemző, hogy a 60 neves értelmiségi levelére a katolikus egyház vezetői egyáltalán nem válaszoltak, a két protestáns egyház püspökei pedig előbb nem adtak érdemi választ, aztán a református zsinat helyes következtetéseket vont le.)

– Megfélemlítik a faji vagy vallási kisebbségeket a rasszista álláspont hovatovább brutálisan nyílt, egyre fenyegetőbb hangjával, amelyről a kormánynak egy szava sincs.

– Megfélemlítik a nyugdíjasokat, akik azt merik gondolni, hogy több évtizedes szorgalmas és becsületes munka után – függetlenül attól, hogy milyen rendszerben élnek – jár nekik a tisztességes megélhetési lehetőség.

– Megfélemlítik a fiatalok sokaságát, hogy valóságos érdeklődésük szerint folytathatják-e a tanulást, aztán pedig a jövőjüket biztosító álláshoz juthatnak-e?

– Megfélemlítik a mezőgazdaság dolgozóit, akik egyre inkább csak álmodnak a jó értékesítési lehetőségről és a jó minőségű termékek költséget igénylő előállításáról.

– Megfélemlítik mindazokat, akik csalódtak a rendszerváltás ígérte demokráciában és egyre kevésbé hiszik el, hogy »csodálatos jövő előtt állunk«.

Aztán jött a szeptember 11-i terrortámadás New Yorkban. Amikor pedig Amerika és vele a világ túlnyomó része úgy döntött, hogy ezt

nem lehet megengedni, akkor a „demokrácia emberi szabadságjog" nevében egyesek a terror ellen harcolókat kezdték elítélni. Abba már elfelejtettek vagy nem is akartak belegondolni, hogy a terroristák szabadsága a vegyi és más tömegpusztító fegyverek gátlástalan uralma alá hajthatja a világot.

Számomra végképp betelt a pohár, amikor egyes újságokban, rádiókban, televíziókban partizánoknak kezdték nevezni a terroristákat. (A témával foglalkozó újságírók figyelmébe ajánlom a Magyar Tudományos Akadémia értelmező szótárait.) Amikor pedig a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége tiltakozott és kijelentette: *»Míg a terroristák az emberiség gonosztevői, addig a partizánok a világ békéjéért, a fasiszta brutalitás ellen küzdő önfeláldozó harcosok«*, a *Magyar Nemzet* c. lap azt válaszolta: »Az a nagy kérdés, hogy a terroristák kikérik-e maguknak a partizán elnevezést?«.

Minderre – mint az egykori fegyveres antifasiszta ellenállás legfiatalabb résztvevője – csak annyit mondhatok: szégyen! Szégyen, hogy a terror- és fasizmusellenes NATO-hoz tartozó és hasonló nézeteket valló Európai Unióba készülő kormánynak mindehhez egy szava sincs! Sőt, kész elfogadni azok támogatását, akik hazánkat nemzetközi elszigeteltségbe taszítanák. Akik annak idején részt vettünk az antifasiszta fegyveres ellenállásban, *nem voltunk terroristák.* Egy igaz ügyért, éppen a legbrutálisabb terror ellen vettük fel a harcot olyankor, amikor már évek óta folyt a világháború és hazánk mielőbbi felszabadítása került napirendre. A náci tankokra és a nyilaskeresztes székházakra dobtunk kézigránátot, robbanóanyagot, de soha nem jutott eszünkbe, hogy magyar katonák, pláne civilek ellen használjunk fegyvert.

Aki tehát békét, nyugalmat, igazi demokráciát, szociális változást, félelemmentes életet akar, merjen bátran szembenézni a nemzet lejáratóival."

2001 ősze

Utószó

Sokan, amikor végiggondolják életüket, felteszik maguknak a kérdést: ha elölről kezdhetnék, ugyanezt az utat választanák-e? S aki becsüli életének küzdelmeit, többnyire azt feleli: igen.

Bevallom, nem tartozom közéjük. Nem szeretném ugyanezt az utat ugyanígy végigcsinálni. Azért nem, mert nem vagyok, nem lehetek, nem lehetünk elégedettek mindennel, amit tettünk, s főleg azzal, amit elértünk. Ezért nem csupán a történelem, nem csupán az objektív feltételek, nem pusztán a tapasztalatlanság, vagy egy kitaposott úthoz, egy megszokott struktúrához való túlzott ragaszkodás, még csak nem is egyes vezetők gyöngeségei, hibái, bűnei a felelősek. Hanem mi mindannyian, akik részesei voltunk. Magamat is annak érzem, különösen azért, mert 1956 után nagyon sok, helyesen levont tanulság ellenére sem tudtam, tudtunk következetesebbek, kritikusabbak és önkritikusabbak lenni. A sikerek, az eredmények nyomán hajlamosak voltunk a megnyugvásra, az elkényelmesedésre, a szájtátiságra. Arra, hogy szemet hunyjunk a megint (még ha eltérő módon is) kiújuló gazdasági és politikai hibák, tévedések, jó néhány vezető erkölcsileg elfogadhatatlan magatartásának elhallgatása fölött. S mindezt a rendszer hamisan értelmezett féltése, a tévesen felfogott párthűség, netán egzisztenciaféltés miatt. Nem nyitottuk ki idejében és elég hangosan a szánkat, hogy a gyakorlatban is szembe kell nézni a szaporodó fogyatékosságokkal. Mindenekelőtt ez okozta, hogy a becsületes emberek sokaságában is gyűlt az elégedetlenség.

Ugyanakkor van mire büszkének is lenni. A felszabadulást követő újjáépítés felemelő esztendeire, a dolgozó nép sorsának megváltoztatását célzó önzetlen küzdelmekre, a torzulások, a törvénytelenségek felszámolásáért vívott harcokra, a 60-as éveket követő lelkes, a korszerűsödést (főleg a mezőgazdaságban) és a tömegek életszínvonalának jelentős növekedését elősegítő munkára, az emberi szabadságjogokat – némileg – szélesítő utak kitaposására, a reformok elkezdésére.

Sajnos, nem jártuk következetesen az utat. Sok torzulást nem ismertünk fel, nem értettünk meg idejében. És óvatoskodtunk, óvatoskodtam, amikor mélyebben kellett volna szembenézni azzal, hogy a szocializmus gazdasági és politikai szerkezetéről vallott felfogásunkat az élet bírálni kezdte.

Ha újrakezdhetném, különösen két területen tennék többet, cselekednék másként. Egyrészt következetesebben keresném az eredményesebb gazdálkodáshoz, a termelékenyebb munkához vezető utakat,

módszereket. Másrészt jobban félteném magunkat a hatalommal járó veszélyektől, keresném az intézményes garanciákat e veszélyek kivédésére. Arra, hogy a tömegek jobban beleszólhassanak a politika alakításába, hogy a vezetők, akik csupán a pozíciószerzésre összpontosítanak, ne nehezedhessenek rá az országra, már a kezdetén se lehetessen elhallgatni a tévedéseket, a hibákat. S ehhez szükség van a többpártrendszerre. De olyanra, amely az ország érdekeit, s nem csupán egyes pártokét és személyekét szolgálja, ahogy azt sajnos most tapasztaljuk.

Már csak ezért is szakítanék azzal a hamisan értelmezett pártfegyelemmel, amelytől vezetve sokszor magam kötöttem szájkosarat önmagamra. De a szabadabb, kritikusabb újságírás számomra ma sem jelent gátlástalanságot, a szociális célok, eszmék sugallta értékek elvetését. Sokkal inkább a féltését, csak éppen az eddigieknél okosabb féltését. Nem csupán az azt meggyengíteni kívánó hazai vagy külső tényezőktől, hanem önmagunktól, görcsös ragaszkodásunktól a gyakorlatban nem igazolódott felfogásainkhoz.

És nem tudom, nem akarom követni azokat, akik mindent csupán a pillanatnyi hangulathoz igazítanak, netán, karrierista lendületükhöz híven „új lóra" tesznek, s akik számára most minden megkérdőjelezendővé, sőt elvetendővé vált. Velük szemben a meghátrálás, vagy – úgymond – a „előremenekülés" ugyanahhoz az eredményhez vezet, ahová a korábbi tehetetlenkedés.

Az életem ilyen volt, ahogy leírtam. S az én történetem – hitével, tenni akarásával és tévedéseivel együtt – része egy jobb világért küzdő, annak építését elkezdő, ám végül is sikertelen nemzedék történelmének. Aki az életét kötötte ehhez az ügyhöz, annak számára, persze, nem könnyű az átértékelés. De akik megkínlódnak érte, annál őszintébben és annál következetesebben küzdenek egy új úton, egy új útért, amely egyszer majd elvezet a megálmodott célokhoz.

Sosem voltam, ma sem vagyok hitetlen, cinikus ember. Hittem és hiszek abban, hogy egy új, igazságos világra az emberek túlnyomó részének szüksége van. Ha voltak is történelmi tévedéseink, ha akadtak is sorainkban – sajnos kulcspozíciókban –, akik karrierjük érdekében visszaélésre használták fel a lehetőséget, ha akadtak más vezetők, akik a rendszer vagy hatalmuk féltése okán takargatták a szennyest, fontos tanulságokra tettünk szert. Hiszek benne: tapasztalataink, eredményeink, hibáink nem maradnak haszon nélkül a következő nemzedékre.

Az életem, a hozzám hasonlók élete úgy alakult, hogy szembe kellett néznünk a nácik okozta borzalmakkal, a világháborúval, annak pusztításaival, az újjáépítés terheivel és áldozatokkal teli gyönyöreivel, az erőszakra épülő politika szörnyűségeivel, a XX. kongresszus által feltárt károk okozta megrázkódtatással, 1956 tragédiájával, a hruscsovi évek

lelkesítő békekezdeményezéseivel és elszomorító primitívségeivel, a Kádár-korszak ellentmondásaival és útkereséseivel, aztán a Brezsnyev-korszak kezdeti reményt keltésével (gondoljunk Helsinkire), majd a pangás elkeserítő éveivel, a gorbacsovi peresztrojka keltette bizodalommal és az európai szocialista rendszerek – köztük a miénk és a Szovjetunió – megszűnésével. És most a rendszerváltásba vetett remények megrendülésével.

Óriási terhek ezek egy embernek, aki alig 15 éves fejjel került a mozgalomba, teli ifjonti hévvel és hittel! De mit tegyek? Sértődjek meg? Ábrándúljak ki? Tagadjam meg eszméimet? Csinálja csak más?

Akkor az nem én lennék.

Az elmúlt majd félévszázad számomra nyújtott legfőbb tanulsága az: a dolgokat nem a hit és a remény, hanem a tapasztalatok és tisztességes erkölcsi normák alapján kell megítélni. Csak az teszi lehetővé azt, ami egy újságíró számára talán a legfontosabb: szavahihetőségének a megőrzését.

Mindenesetre az az időszak nagy iskola mindenki számára. Nemcsak az derült ki, hogy az olyannyira szükséges új társadalom megvalósításának a módjára az emberiség még nem találta meg a reális feleletet, hanem az is, hogy bizony a szociális piacgazdaság sem képes minden tisztességes embernek elfogadható megélhetést és biztató jövőképet adni.

De nem csak a jövőről van szó. Amikor a demokráciát csupán az éppen kormányon lévő pártra kívánják korlátozni, amikor az emberek jelentős hányada megélhetési gondokkal küzd, amikor civil szervezeteket a kormány engedelmes támogatására pénzelnek le, amikor a hatalom megtartása érdekében még a faji gyűlölet szítását is eltűrik, amikor egyre jobban elhatalmasodik az egzisztenciális diktatúra, a korrupció, a bűnözés, akkor tenni kell. Különben a demokrácia szolgálatára hivatott rendszerváltás járatódik le. Méghozzá teljesen.

*

Jó okom van tehát arra, hogy ne tagadjam meg egykori önmagamat. De okuljak, okoljunk mindabból, amit megéltem, megéltünk, megélünk.

A szerzőt talán nem szükséges bemutatni: több mint 30 éves újságírói, szerkesztői pályafutása, a kényes témákról írt cikkei a *Népszabadságnál*, illetőleg a *Magyarországnál* a legfiatalabb olvasók kivételével sokak számára ismertté tette nevét.
Rendszeresen feltűnt a televízióban is, a Külpolitikai Fórum szereplőjeként. Annak idején különösen azzal keltette fel a közvélemény figyelmét, hogy gyakorta olyan országokba jutott be, ahonnan minden külföldi újságírót kitiltottak (Kína a kulturális forradalom időszakában; Csernobil, alig öt héttel az atomerőmű-robbanás után).
A rendszerváltás környékén rendkívül sikeres könyvsorozatot adott ki „Tabu" címmel, amely akkoriban rekordpéldányszámban kelt el. Ma már nincsenek tabuk: a politikai élet bármely területéről lehet beszélni, írni nemcsak tabuk, de gátlások nélkül is.
A szerző több mint egy évtizede nem publikált egyetlen sort sem. Most mégis megszegi fogadalmát, úgy érzi, nincs joga tovább hallgatni. „A kormányzat ugyanis, miközben álságos szavakkal, ígéretekkel tömi az emberek fejét, s valamennyi elkövetett hibájáért a korábbi időszakot teszi felelőssé gátlástalanul lejáratja az emberek rendszerváltásba vetett hitét, elhallgattatja, megfélemlíti a társadalom nagy részét."

A kötet Várnai egész életéről szól, mégsem memoár a szó szokott értelmében, mert a viszonylag kevés életrajzi momentum mellett inkább politikai, munkásmozgalmi és mindenekelőtt újságírói, külpolitikusi munkásságát helyezi előtérbe nem tagadva el ideológiai, véleményformálói tévedéseit, kudarcait, sőt hibáit sem. Ugyanakkor szó sincs valamiféle *mea culpázásról*, s főleg nem melldöngetésről, hogy „én már akkor, ott, annak is megmondtam a magamét... én már akkor tudtam, hogy ez így lesz..." stb. Stílusa nem a ma divatos publicisztikai fősodor stílusa: mivel a kézirat zöme 1989-ben íródott, s Várnai szándékosan nem fésülte át túlságosan, talán nem érdektelen az akkori, s a régebbi sajtónyelv felidézéséhez.

1140 Ft

9 789630 094405

Kontúr Kiadásszervező Bt.